

A bűnmegelőzés és bűnismétlés megelőzését szolgáló szakmai tevékenységek, tartalmak, ismert/bevált jó gyakorlatok hasznosítása és a javítóintézetben történő alkalmazásnak elemző vizsgálata (elterelés, jóvátétel). A vizsgálat eredmény ismeretében a lehetséges fejlesztési irányok, az ehhez szükséges személyi és tárgyi feltételek meghatározása, a szükségesnek ítélt jogszabály módosítások megfogalmazása

Szerzők:

dr. Hatvani Erzsébet

Juhász Péter

Zámbori Tamás

Tartalom

Bevezető.....	4
1. Bűnelkövetővé válás elméletei.....	9
1.1 Biológiai elméletek	10
1.2.Pszichológiai elméletek.....	11
1.3.Kriminálszociológiai elméletek	12
1.4 A deviáns csoportba vezető út, a normaszegő közösségek jellemzői.....	17
2. A bűnmegelőzés fogalma, értelmezése és megvalósításának lehetősége a javítóintézeti nevelés vonatkozásában	20
2.1. A bűnmegelőzés jellege és lehetőségei Magyarországon	21
2.2. Bűnmegelőzési stratégiák, a társadalmi bűnmegelőzés	21
2.3. Bűnmegelőzési elméletek	25
2.4. A bűnmegelőzés megjelenése a javítóintézetekben	33
2.5 A reintegráció szinterei a javítóintézetben.....	46
3. A pártfogó felügyelői szolgálat munkájának és a javítóintézeti nevelésnek az összekapcsolódása.....	50
3.1. A pártfogó felügyelői munka kialakulása	51
3.2 A Pártfogó Felügyelői Szolgálat szervezeti struktúrája, alaptevékenységei.....	54
3.2.1. Kontroll és támogatás	56
3.2.2. Egyes pártfogói feladatok	57
3.3. Reintegrációs célok a közösségi büntetésekben.....	65
3.4. A Pártfogó felügyelői Szolgálat (pártfogó felügyelők) és a javítóintézetek együttműködési kötelezettségei és lehetőségei.....	67
4. A helyreállító igazságszolgáltatás, resztoratív módszerek, jóvátétel és annak lehetőségei a javítóintézeti nevelésben	73
4.1. A helyreállító igazságszolgáltatás koncepciója.....	73
4.2. A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői eljárás hazai jogi szabályozása.....	80
4.3 A resztoratív technikák kapcsolódása a javítóintézeti munkához.....	84
4.4 A Büntetés-végrehajtási kódex szerinti közvetítés alkalmazási lehetőségei	86
5. Az elterelés.....	89
5.1 Kábítószerrel való visszaéléssel kapcsolatos jogi szabályozás.....	89
5.2 Kábítószerhasználat és elterelés.....	90
5.3 Elterelés a gyakorlatban	92
6. Utógondozás, utánkövetés	93
6.1 Az utógondozás jogi háttere, a gyermekvédelem rendszere	94
6.1.1 Az utógondozás	95
6.1.2 Az Utógondozói ellátás.....	96
6.2 Az utógondozói ellátást igénylő és utógondozásban részesülő fiatalok jellemzői	97
6.3 Utógondozás a javítóintézetekben	102
6.4 Utógondozás folyamata, az utógondozói ellátások.....	104
6.4.1 A fiatakorúak elbocsátásának előkészítése.....	104
6.4.2 Az utógondozó részlegesen biztosított utógondozás célja.....	105
6.4.3 Az utógondozói elhelyezési eljárás szabályai.....	106
7. Szakmatanulás, mint esélyteremtés. A reintegráció elősegítése, szakképzési lehetőségek biztosításával.....	111

7.1 Az Európai Unió és az oktatás	112
7.2 Az oktatás magyarországi jogi szabályozása, helyzetkép.....	113
7.3 A munkanélküli státusz kialakulásának hatásai a fiatalok életére	117
7.4 Pályaválasztás, pályaválasztási és pályafejlődési tanácsadás	118
7.5 A serdülők életpálya kijelölését befolyásoló tényezők	121
7.6 Az oktatás-képzés szerepe a munkaerő-piaci esélyek növelésében.....	122
7.7 A javítóintézeti fiatalok oktatási, oktathatósági jellemzői	123
7.8 Oktatás- képzés-szakképzés, munkafoglalkoztatás, mint a reintegrációt elősegítő tevékenységi formák	126
7.9 Pályaválasztást és munkába állást elősegítő tréningek	129
8. A bűnmegelőzési, bűnismétlési programok lehetséges fejlesztési irányai az ehhez szükséges személyi és tárgyi feltételek meghatározása	131
8.1 Oktatás-képzés területén fejlesztési irányok	132
8.1.1 Praktikus ismereteket nyújtó foglalkozások	133
8.1.2 Önálló életkezdést segítő komplex programok.....	134
8.1.3 Job-shadowing (munkahely megfigyelés)	137
8.1.4 Pályaorientációs foglalkoztató műhely, foglalkoztató műhely, szakképzéshez igazodó tanműhely	138
8.1.5 Pályaorientáció, pályaorientációs tréning	138
8.1.6 Álláskereső technikák tréning	139
8.2 Utógondozás területén fejlesztési irányok	139
8.2.1 Félutas Házak.....	139
8.2.2 Utánkövetés	141
9. Hivatkozások és felhasznált szakirodalom, jogszabályok összesített jegyzéke.....	142

Bevezető

A világ szinte minden országában fejtörést okoz a kérdés, hogy mit lehet tenni a fiatalkorúak bűnözésének megállítására, létezik-e hatékony és emberi módja a megelőzésnek és a fiatalkorú bűnelkövetők kezelésének?

Beccaria szerint a legbiztosabb, de legnehezebb eszköze a bűnök megelőzésének a nevelés tökéletesítése.¹ A nevelés az a folyamat, amely során az egyén elsajátítja a társadalom által elvárt szerepformákat. A büntetés során alkalmazott nevelés speciális, lokális, korrekciós nevelés, amely elősegíti a konstruktív életvezetés alapjait.²

A javítóintézetekben nevelkedő fiatalok normaszegő viselkedése, összeütközése a törvénnyel, különböző deviáns csoportokhoz való tartozása kijelöli a javítóintézetek szakemberei számára azokat a feladatokat, amelyek megvalósításával a peremhelyzetbe került fiatalok alkalmassá válhatnak a társadalomba, a családba, a munkaerőpiacra történő visszailleszkedésre, reintegrációra.

A reszocializáció többretű, sok energiaforrást igénylő folyamat, mely feltételezi a javítóintézetek munkatársainak feladat iránti elköteleződését, széles körű elméleti és számos a gyakorlatban bevált, jó módszer ismeretét, amelyek birtokában hatékonyabban segíthetik a javítóintézetekben nevelkedő fiatalokat a bűnisméltés megelőzésében, a reintegrációt elősegítő innovatív eszközök kiválasztásában.

A bűnözés, mint társadalmi jelenség, a bűnelkövetővé válás, mint személyiségbeli probléma, a bűnözővé válás okai, háttere, mint az egyén és környezete közötti kapcsolat konfliktusa ősidők óta foglalkoztatja az embereket. Viszonyunk e jelenséggel kapcsolatban mindmáig ellentmondásos, mert a kriminalitás alakulásában sok tényező bonyolult összefüggésben játszik szerepet. A tanulmány első fejezete, különböző elméleteken keresztül megismerteti a bűnelkövetővé válás lehetséges okait, melyek segítségével közelebb kerülhetünk a bűnelkövetőkkel kapcsolatos szemléletmódok megismeréséhez. Ez a tanulmányrész segít hozzá, annak megértéséhez, hogy a bűnmegelőzési eszközök közül, melyek járulnak leginkább hozzá a fiatalkorú elkövetők reintegrációjához.

A 20. század utolsó harmadában a bűnmegelőzés felértékelődése és a kriminálpolitika önálló alrendszerként való intézményesülése több tényező együttes jelenlétének volt köszönhető. A század

¹ Beccaria, C. (1998) : Bűnökről és büntetésekről, Eötvös József Kiadó, Budapest, p. 65.

² Módos Tamás: Összetett folyamat, a nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan. In: Börtönügyi szemle 19 évf./3 p. 67.

közepén – a büntetőpolitika erőfeszítései ellenére is – rohamosan növekvő bűnözés és ezzel párhuzamosan a fokozódó lakossági elvárások új feladatok elé állították a kriminálpolitika alakítóit. Egyértelművé vált, hogy a büntető igazságszolgáltatás önmagában nem bizonyul elég hatékonynak a kriminális problémák kezelésre. Átfogó orientáló szempont lett a nyolcvanas évektől a kriminálpolitikai beavatkozások racionalizálása, a bizonyítékokkal alátámasztott eredményesség, és a költséghatékonyság. A deviancia kontroll egyre inkább célzott beavatkozások, specializált szakpolitikák terepe lett, melynek egyik elemévé vált a bűnmegelőzési politika.³

A bűnmegelőzési politika a bűnmegelőzést egyik oldalról a társadalompolitikához, másik oldalról a büntetőpolitikához köti. A társadalompolitika elsősorban eszközöket szolgáltat a bűnmegelőzés számára, hiszen a preventív beavatkozások részben a társadalompolitika intézményein keresztül valósulnak meg. Ebben a partnerség elvének megfelelően, elsősorban az ágazati szakpolitikák (szociálpolitika, foglalkoztatás politika, ifjúság politika, esélyegyenlőségi politika, stb.) együttműködése, illetve a bűnmegelőzési szempont ágazatokon belüli érvényesítése játszik döntő szerepet. A bűnmegelőzés és a büntetőpolitika, illetve a büntető igazságszolgáltatás viszonya kevésbé egyértelmű. Az 1970-es évekig a bűnmegelőzést döntően a büntető igazságszolgáltatás preventív kapacitásaként értelmezték, majd éppen ellenkezőleg a bűnmegelőzésen csak a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzést értették. A bűnmegelőzést azonban érdemes egységes rendszerként kezelni és értékelése során az összetevők mindegyikét, a büntetőpolitika, büntető igazságszolgáltatás területére esőket is figyelembe venni.⁴

A tanulmány második fejezete összefoglalja a bűnmegelőzési elméletekre vonatkozó legfontosabb kérdéseket, bemutatva, hogy a büntetések és intézkedések végrehajtása, így a javítóintézetbeni nevelés, illetve már a javítóintézetben végrehajtott előzetes letartóztatás során is, hogyan érvényesülnek a bűnmegelőzési szempontok. A tanulmány kitér arra is, hogy Magyarországon miként jelenik meg átfogó szakpolitikai kérdésként a bűnmegelőzési politika, az erről szóló stratégia milyen intézményrendszeri kereteken belül alkalmazható.

A fiatalkorúak esetében, a büntető igazságszolgáltatás keretein belül is kiemelt szempont a fiatalkorú bűnisméltlésének a megelőzése. A tisztán megtorlási elméletek kivételével a büntetési elméletek mindig tulajdonítanak valamilyen preventív funkciót a büntetésnek, illetve tágabban a büntető igazságszolgáltatásnak. A helyreállító igazságszolgáltatás koncepciója, az áldozati/sértetti pozíciók felértékelődése, a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának újragondolása, a diverziós és

³ Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés, In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009 p. 111

⁴ Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés, In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009 p. 114

reintegrációs technikák terjedése egyaránt annak a sajátosan 20. század végi útkeresésnek az eredményei, amely egyrészt felismeri a büntető igazságszolgáltatás korlátozott lehetőségeit a bűnözés alakításában, másrészt azonban nem mond le arról, hogy új eszközöket találjon a kriminalitással okozott egyéni és társadalmi problémák enyhítésére.

A diverzió – a bírói bűnösség megállapítását megelőzően – a formális büntetőeljárástól való olyan elterelés, amely a gyanúsított nem büntetőjogi programban való részvételéhez vezet. Főleg a fiatalkorúak ügyeiben növekvő népszerűségét az indokolja, hogy a kisebb súlyú bűncselekmények eseteiben elősegíti az ügyek gyorsabb és csekélyebb költségkihatásokkal járó intézését, egyúttal a sértett érdekeinek sikeresebb érvényesítését. A bírósági útról való elterelés lehetőségének a fiatalkorúak ügyeiben két meghatározó esetköre van: a közvetítői eljárás és a vádemelés elhalasztása. A fiatalkorúak esetében a nemzetközi dokumentumok ajánlásai kiemelik, hogy a bűncselekmények elkövetése után minél rövidebb időn belül adott reakció a leghatékonyabb, így a közvetítői eljárás alkalmazása vagy a vádemelés elhalasztása a büntetőeljárás időtartamának lényeges lerövidítésével, a csekélyebb súlyú cselekmények körében, a speciális igényt leginkább figyelembe vevő szankcionálási lehetőség. A tanulmány külön fejezetekben mutatja be – a negyedik fejezetben – a helyreállító igazságszolgáltatás koncepcióját, ezen belül a közvetítői eljárás lehetőségeit, illetve az ötödik fejezetben a vádemelés elhalasztása körében, a fiatalkorúaknál jelentős szerepet játszó kábítószerrel való érintettség, droghasználat esetében a kezeléssel összekötött büntetőjogi reakciót, az elterelés jogintézményét.

A kábítószerrel való visszaélés és annak büntetőjogi következményei a javítóintézetbe kerülő fiatalok egy részét érintő problémakör. A nemzetközi ajánlásoknak megfelelően már több mint 10 éve törvénybe iktatták annak a lehetőségét, hogy a fogyasztók egy köre különböző alternatív gyógykezelésen vehessen részt, ennek teljesítése esetén mentesüljön a büntetőjogi következmények alól.

A helyreállító igazságszolgáltatás elméletének és a gyakorlatban történő alkalmazás lehetséges módjairól szóló bemutatás különös aktualitást is nyer azáltal, hogy a javítóintézetekben 2015. január 1-jétől a közvetítői eljárás, mint a konfliktusok rendezésének nevesített formájaként is megjelenő módszer, törvényi szinten is beiktatásra kerül a fegyelmi eljárások körében. A helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazásával a javítóintézetekben is megvalósíthatóvá válik egy olyan felelősségvállaláson alapuló módszer alkalmazása, amely jobban segítheti a közösségbe való reintegrációt, a sérelem, a kár, a felbomlott, sérült kapcsolatok helyreállításával. A resztoratív

konfliktusrendezés gondolata összehozni azokat, akiket sérelem ért, a sérelem okozóit, és az érintett közösségeket annak érdekében, hogy megtalálják azt a megoldást, amely biztosítja a jóvátételt, a megbékélést és a kapcsolatok újjáépítését. A resztoratív technikák kiegyensúlyozottan veszik figyelembe az áldozat, az elkövető és a közösség szükségleteit egy olyan eljárásban, ahol a hangsúly valamennyi szereplő biztonságának és méltóságának megőrzésén van. A helyreállító igazságszolgáltatás a bűnt, illetve a sérelmet a kapcsolódó érzelmekkel együtt dolgozza és oldja fel. Az érzelmek sorában kiemelkedő jelentőséget nyer a nem megalázó, stigmatizáló, hanem konstruktívan, pozitív módon alkalmazott, a reintegráció szolgálatába állított szégyenérzet, amely a közösségi rosszallás kifejeződésének lecsapódása.

A szankciórendszer fenti két legrendhagyóbb típusa (jóvátétel, elterelés) mellett a tanulmány lényeges pontként kezeli azt, hogy a fiatalkorúak esetében a magyar jogrendszerben is számtalan lehetőség áll rendelkezésre a bűnelkövetést követő rosszallás kifejezésére, ezzel megfelelve azon követelménynek, hogy a szabadságvesztés, illetve a szabadságelvonással járó szankciók csak ultima ratió jelleggel kerüljenek alkalmazásra. Az alternatív, közösségi szankciókat és az erre feljogosított végrehajtási szervezet, a pártfogó felügyelői szolgálat bemutatását külön fejezet tartalmazza, különös tekintettel arra, hogy a pártfogó felügyelővel való kapcsolat a javítóintézeti nevelés teljes időtartama alatt – befogadás előtti életút megismeréstől, az ideiglenes elbocsátásáig – jelentőséggel bír. A pártfogó felügyelői tevékenység különféle területei a büntetőeljárás valamennyi szakaszában megjelennek, alapvetően azzal a céllal, hogy a kontroll és támogató funkciók megfelelő arányú alkalmazásával a fiatalkorúak reintegrációját támogassák. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat munkájáról, lehetőségeiről, a pártfogó felügyelők és a javítóintézeti nevelés összekapcsolódási pontjairól tájékoztat a harmadik fejezet.

A bűnmegelőzés szempontjából lényeges az is, hogy az elkövetők egyéni élettörténetében, az egyén sajátos jellemzőiben és körülményeiben kell keresni a bűnelkövetés magyarázatát és így a beavatkozás fő célpontjait. Az önkontrollt, amely a bűnelkövetéstől való tartózkodás egyik kulcseleme lehet, kora gyermekkorban a szocializáció során sajátítjuk el, és amennyiben ez a folyamat hibásan zajlik le, kriminális veszélyeztetettség alakul ki. A bűnmegelőzés lényege ebben az értelemben tehát az „alulszocializáltság” elleni küzdelem, amelynek főszereplői a család és az iskola, illetve több esetben már ezeket „pótló” intézmények.

A tanulmány a javítóintézetekre vonatkozó, több mint 130 éves jogi szabályozás történetiségének elemzésével bizonyítja, hogy a javítóintézetek fennállásuk óta a fiatalkorúak nevelését, a

társadalomba való visszailleszkedésének segítségét tűzték ki célul, elveiben szilárd alapokon nyugvó, folyamatosan bővülő eszközrendszerrel. A tanulmány az ismételt bűnmegelőzés lehetőségeiből, a reintegrációs eszköztárból két alapvető elemet mutat be részletesen.

Egyrészt a javítóintézeti nevelés egyik alappilléret jelentő oktatási és képzési folyamatot, mely széles értelemben magában foglalja az iskolarendszerű képzéseket, a pályaorientációt, a foglalkoztatást, a munkaerőpiacra történő belépést segítő eszközöket. A sikeres beilleszkedés nélkülözhetetlen feltétele a versenyképes szaktudás megszerzése. A munkaerőpiaci lehetőségeket ismerve, a bűnisméltés megakadályozásának és a fiatalok társadalomba történő reintegrálásnak fontos szempontja, hogy a leendő munkába állók általános tanulási képessége, tudása, szakirányú képesítése beváltható legyen az egyre inkább globalizálódó munkaerő piacon, melynek elméletével és gyakorlati megvalósíthatóságával is foglalkozik a tanulmány 6. fejezete.

Másrészt a javítóintézetekből kikerülő fiatalok számára biztosított utógondozói ellátás szélesebb körű kiépítését a szakemberek olyan lehetőségnek gondolják, ahol a fiatal felkészülhet a független életre, jövőjét megalapozva védett körülmények között.

A felnőtté válás folyamata a képzési idő meghosszabbodásával, a munkaerő-piacra való kilépés és a lakásszerzés nehezítettségével a (jól) működő családokban felnövő fiatalok esetében is kitolódik, de tőlük a társadalom ma már nem is várja el, hogy a nagykorúságuk elérésével minden szempontból önálló életet kezdjenek. Ezzel szemben, a többségi fiatalokhoz képest minden tekintetben hátrányban lévő, átmeneti vagy tartós nevelésben, és/vagy ezen kívül javítóintézeti nevelésbe került fiataalkorú/ fiatal felnőtt fiatalok esetében az elvárások és az objektív, valamint szubjektív adottságok és lehetőségek között áthidalhatatlan szakadék van. A védő/korlátozó gyermekotthoni környezet, vagy a jogszerű, de sokszor nem életszerű zárt intézményi környezet – az életkori sajátosságokból származó szükségleteket a zökkenőmentes intézményi működés érdekében sok esetben figyelmen kívül hagyó – keretei között az önállósodási törekvésekből (is) adódó szabályszegések (az „öntörvényűség”) a nagykorúság, az elbocsátás előtt még rendszerint magatartási problémának számítanak, így büntetendők. A nagykorúság, elbocsátás elérése után azonban az érettség, a felelősségvállalás és az önállóság olyan magas szintjét várja el a gyermekvédelem, a büntető igazságszolgáltatás, a társadalom a fiataljaitól, amelynek az alapjai egyáltalán nincsenek meg vagy csak részlemeiben vannak meg, és amelyre a családban nagykorúvá vált fiatalok sem mindig képesek.⁵

⁵ Vö.: Budapest Főváros Önkormányzatának Módszertani Gyermekvédelmi Szakszolgálata

A gyermekvédelemben széleskörűen szabályozott utógondozás és utógondozói ellátási rendszer a javítóintézetekben csak részben van jelen, melynek bővítését és rendszerszinten való intenzívebb megjelenését a javítóintézeti szakemberek szorgalmazzák. Ennek oka az is, hogy a reintegrációs feladatok sorában kiemelkedő jelentősége van az elbocsátás előkészítésének, illetve a lehetőség szerinti utógondozásnak, figyelembe véve, hogy a tapasztalatok, illetve az utánkövetéses vizsgálatok is azt mutatják, hogy az ismételt bűnelkövetés esélye az elbocsátást követő időszakban, különösen az első három, illetve hat hónap alatt a legerősebb. Az utógondozás javítóintézeti körülmények között történő megvalósulásának jelenlegi lehetőségeivel és lehetséges fejlesztési irányjaival foglalkozik a 7. fejezet, bemutatva a már működő gyakorlatot és az ún. „Félutas Ház” projekt kialakításának feltételeit.

A záró részben olyan bűnmegelőzési programok alkalmazásáról, a javítóintézetek hatékonyabb működéséhez szükséges jogszabály módosítási javaslatokról, tárgyi és személyi feltételekről olvashatunk, amelyek megvalósításával - a tanulmány szerzői szerint - a bűnelkövető fiatalok reszocializációja, reintegrációja sikeresebb lehet, hozzájárulva a bűnisméltés megelőzéséhez.

1. Bűnelkövetővé válás elméletei

A bűnelkövetést a korábbi elméletek egyetlen kiragadott okra vezették vissza, ezért ezeket az elképzeléseket monokauzális teóriáknak tekinthetjük. Ezekben a teóriákban nem differenciáltak a különböző típusú bűncselekmények, elkövetési módok és elkövetők között, egységében tekintették megjelenését.

Már a huszadik század elején felismerték, hogy semminemű emberi viselkedés sem vezethető vissza, így a bűnelkövetés sem, egyetlen okra, megjelentek az úgynevezett soktényezős, több faktort is figyelembe vevő, magyarázatok, elméletek. Valójában azonban ezek az elméletek is csak bizonyos bűncselekmények, vagy elkövetői típusok esetében tudtak rámutatni a bűnelkövetés okaira.

A kriminológia képviselői között nincs egységes álláspont a bűncselekmények okairól. A valósághoz leginkább közelálló nézet vélhetően az, hogy a biológiai, pszichológiai és szociológiai összetevők sajátos kombinációja határozza meg, a bűnelkövetés tényét és mikéntjét.

1.1 Biológiai elméletek

A gonosz hajlamoknak, és ezek fizikai jellegzetességeinek, szinte a történetírással egyidős előzményei vannak, tudományos kereteket azonban a XVI. században kezdték felépíteni.

G. Della Porta szerint például a viselkedés és az arcvonások között kimutatható kapcsolat áll fenn. A XVIII. századra tehető azon nézet, mely szerint a fejen lévő dudorok pszichológiai jellemvonásokat tükröznek.⁶

C. Lombroso olasz börtönorvos, a modern kriminológia egyik megteremtője, kriminál antropológiai elméletében kifejti, hogy a bűnözésre való hajlam veleszületett biológiai adottság, átöröklés során létrejövő, testi, pszichikai alkattal párosul.⁷ Úgy vélte, a bűnözők sajátos jegyeket mutatnak, amelyek az emberi fejlődés korábbi szakaszaira emlékeztetnek. Elmélete szerint a bűnözés, a fejlődés korábbi szintjén megrekedt emberek viselkedése.

A szomatotipológia a XX. század első felében vált népszerűvé, de később is voltak még követői. Kretschmer, német pszichiáter szerint a bűnözés jellemtípustól, az pedig a vele járó testalkattól függ.⁸

A bűnözés genetikailag kódolt Dugdala elmélete szerint. A kutató családi kriminális halmozódásokat vizsgált, de figyelmen kívül hagyta a szocializációs tényezőket. J. Lan Ge hasonlóan vélekedett, és ikerkutatások során arra a következtetésre jutott, hogy a kriminális személyiség öröklődik. 13 azonos génekészletű iker közül 10 esetben, míg 17 eltérő génekészletű iker esetében csak 2 esetben halmozódott a bűnözői hajlam.

Örökbefogadások áttekintése kapcsán szintén ugyanezt kutatták, de itt sem vették figyelembe a kedvezőtlen szocializációs hatásokat, például magát az elhagyás traumáját. Ismertek azon elméletek is, melyek a XYY kromoszómával rendelkező férfiakhoz kötik az erőszakos cselekmények elkövetését, és kutatják az erre való hajlamot.⁹

Ehhez hasonló az a vélekedés, amiben a Y mellett előforduló két X kromoszóma jelenlétét, az úgynevezett Klinefelter szindrómát, a szexuális bűnözésre való hajlammal hozzák összefüggésbe.¹⁰

H. Goodart kutatásaiban az intelligencia és a bűnözés összefüggése szerepelt, mely során a bűnözést az alacsonyabb intellektussal hozta összefüggésbe. Elmélete szerint a gyengébb képességek

⁶ Dr Kelemen László: Joghallgatók a jogról Sprinter kiadói csoport

⁷ Vígh József: A kriminológiai nézetek és kutatások történeti áttekintése a II. világháborúig In: Kriminológiai alapismeretek (szerk.: Vígh József). Tankönyvkiadó, Budapest 1979.

⁸ Döme László: Személyiségzavarok, Filum Budapest.2001.

⁹ Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller - William S. Laufer Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

¹⁰ Korinek László: A kriminológia tudományának létrejötte, A XX. század kriminológiai elméletei Complex Budapest 2006.

alkalmatlanná teszik az egyént saját életének menedzselésére. Eredményeit többen cáfolták, illetve leszűkítették egyes bűncselekmény típusokra.¹¹

A biokémiai elméletek, egyes kémiai anyagok bevitelére, felhalmozódására, vagy éppen hiányára, az ezekből eredő összefüggésekre próbáltak rámutatni. Képviselőinek vélekedése szerint, például a csokoládéban található fenil-etamin, vagy az édesítőszerként fogyasztott aszpartam, növeli az erőszakos viselkedésre való hajlamot. Ehhez kapcsolódóan van olyan nézet, mely szerint a vitaminok hiánya, így az egyoldalú táplálkozás, növeli az agresszivitást. Az alacsony vércukorszint kapcsán megfigyelték, hogy gyakoribb a bűnelkövetők bizonyos csoportjainál, mint az egyéb populációkban.

Az endokrinológiai elméletek a hormonokban keresték a bűnelkövetés magyarázatát. Úgy gondolják, hogy nem véletlen az erőszakos cselekmények elkövetőinél a magasabb tesztoszteron szint, mint a férfi populáció más tagjainál. Nők esetében az élettani ciklusokhoz kapcsolódó elméleteket kell ide sorolni, melyek a premenstruációs szindrómát vizsgálják a bűnözéssel összefüggésben.¹²

1.2.Pszichológiai elméletek

A pszichológiai elméletek szerint léteznek olyan személyiségjegyek vagy fogyatékoságok, amelyek kapcsolatba hozhatók a bűnelkövetéssel. Freud, és még inkább követőinek álláspontja szerint a bűnözés, az úgynevezett ösztön-én és a felettes-én konfliktusára vezethető vissza. Másként fogalmazva, a belső kontroll nem tudja fékezni az azonnali kielégülést kereső impulzusokat. Más esetekben a destruktív vágyak és ösztönök elfojtását az egyén bűncselekményekkel kompenzálja, vagyis azért követi el a bűncselekményt, hogy a megbüntetése révén csökkentse büntudatát.¹³

E. Fromm szerint az ember a természettől már elidegenedett, de a társadalomtól még idegen. Ez az elidegenedés, a köztes állapot, illetve az általa kiváltott neurózis futhat ki bűncselekménybe. Sajátos karakterstruktúrájában megjelenik a kizsákmányoló, a szadista, és a szeretetteljes.¹⁴

J. Bowlby kötődéseméletében azt fejti ki, hogy egyes bűnözők képtelenek mélyebb kötődések kialakítására, ami a korai anya-gyermek kapcsolat elégtelen voltára vezethető vissza, és ez, szemben az apai szereppel, elengedhetetlen az egészséges személyiség kialakulásához.¹⁵

¹¹ Víg József: A kriminológiai nézetek és kutatások történeti áttekintése a II. világháborúig In: Kriminológiai alapismeretek (szerk.: Víg József). Tankönyvkiadó, Budapest 1979.

¹² Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller - William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

¹³ Korinek László: A kriminológia tudományának létrejötte, A XX. század kriminológiai elméletei Complex Budapest 2006.

¹⁴ Fiske Susan: Társas alapmotívumok, Osiris Budapest. 2006.

¹⁵ Dr Kelemen László: Joghallgatók a jogról Springer kiadói csoport

A szociális tanuláselmélet meghatározó képviselője, A. Bandura szerint az agressziót egyszerűen el lehet sajátítani, csak az agresszív modellt kell utánozni. Ezek lehetnek valódi emberek, vagy akár filmek szereplői, virtuális lények, esetleg mesefigurák. A családi konfliktusok, vagy a geng tagjainak viselkedése, ha agressziót mutatnak egyszerűen másolható. Kutatások bizonyítják, hogy a gyermekkorban megélt, megtapasztalt agresszió, közvetlen bántalmazás, növeli annak esélyét, hogy a későbbiekben, a saját családtagok ellen erőszakosan lépjen fel az egyén.¹⁶

H. J. Eysenck személyiségelmélete szerint a bűnözőkre jellemző a pszichoticitás, az extroverzio, a neuroticitás. Másrésztől kevésbé kondicionálhatóak a jogkövető magatartásra.

Elméletét többen vitatták. Rushton illetve Farrington kapcsán leírható, hogy ha nem is minősül a bűnelkövető kóros elmeállapotúnak, és emiatt beszámíthatatlannak, gyakorta mentális defektusban szenved, amelyet pszichopátiának, szociopátiának vagy antiszociális személyiségzavarnak neveznek.

A környezet érzékeli az ilyen személyek rossz alkalmazkodását, de maga az érintett csak ritkán. Észlelése, érzelmi reakciói és interperszonális kapcsolatainak jellege kórosan eltér a megszokottól.¹⁷

2001. szeptember 11. után megjelentek azok az elméletek, melyek a terroristákat sajátos paranoiás személyiségként jellemezték.¹⁸

A pszichológiai elméletek a bűnelkövetés, a bűnelkövetői magatartás alapjait az egyénben látják, ami az elkövető személyiségére vezethető vissza, és annak egyik jellemzőjeként határozzák meg.

1.3.Kriminálpszichológiai elméletek

A szociológiai elméletek, a biológiai és pszichológiai elméletektől eltérően, az egyénen kívülre helyezik a hangsúlyt. Minden esetben az egyén és társadalom kölcsönhatására vezetnek vissza a bűnözést kiváltó tényezőket. Egyik irányzata azt vizsgálja, hogy miért válik az egyén bűnözővé, míg a másik irányzat a társadalmi kontroll oldaláról kutatja, az egyébként természetes tény, hogy az emberi természet velejárója a bűn, és ezt miként fékezheti a társadalom.¹⁹

M. Guerry elsőként vizsgálta a szegénység és a bűnelkövetői magatartás összefüggéseit, annak földrajzi eloszlását. Mayer, német szociológus összefüggést írt le a gabonaárak és a bűnözés között.

¹⁶ Vigh József: A kriminológiai nézetek és kutatások történeti áttekintése a II. világháborúig In: Kriminológiai alapismeretek (szerk.: Vigh József). Tankönyvkiadó, Budapest 1979.

¹⁷ Ranschburg Jenő: Az érzelem és a jellem lélektanából, Okker Budapest 1998.

¹⁸ Korinek László: A kriminológia tudományának létrejötte, A XX. század kriminológiai elméletei Complex Budapest 2006.

¹⁹ Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller - William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

E. Ferri a szegénységre és munkanélküliségre vezette vissza a bűnözést, ami a társadalmi igazságtalanságból ered.²⁰

Ezek az elméletek válaszok voltak a megjelenő bűnözésre. Három jelentős időszakot említhetünk a kriminálszociológia kapcsán. Az 1920-as évek Amerikájának hirtelen népességnövekedése jelentős változást hozott a szociális viszonyokban. Az 1950-es években a kulturális devianciák kutatói vizsgálták a bűnelkövetői környezetet. Majd az 1960-as évek társadalmi mozgalmi nyomán jelentek meg az úgynevezett alternatív elméletek.²¹

Az anómiaelmélet, vagy más néven strukturális magyarázat szerint, a társadalomban az okozza a bűnözést, hogy feszültség áll fenn az elismert és vágyott célok és azok eléréséhez biztosított eszközök rendelkezésre állása között. Pontosabban nem adatik meg mindenkinek a lehetőség, hogy céljait, ami széles körben elismert cél, elérje. A társadalom alsóbb rétegei, főként a fiatalok, az anómias nyomás alól, devianciák, gyakorta a bűnelkövetés útján próbálnak kijutni.²²

Etnikai feszültségelmélet az etnikai konfliktusok vonatkozásában keresi a bűnözés magyarázatát. P. Blau szerint a kisebbségeket érő hátrányok, az elszegedett megkülönböztetés vezet agresszióhoz, ami egyenes út az erőszakos bűnelkövetés irányába.²³

Általános feszültségelmélet szerint nem csak a pozitívan értékelt anyagi lehetőségek hiánya, hanem a pozitív ösztönzések eltűnése is okozhat frusztrációt. A negatív ösztönzések felerősödése fokozza ezt a helyzetet, ami R. Agnew szerint nem csak konkrét cselekményeket, hanem a bűnözést egészében is képes magyarázni.²⁴

A jóléti bűnözés elmélete szerint a bűnözés szükségszerű velejárója minden társadalomnak, de ahol jólét van, ott ez maga a kiváltója és nem a szegénység. A fejlődésnövekedést hoz, miközben igényeket és szükségletet generál, gyorsabb ütemben, mint ahogy az elérhető lenne. A feszültség oldása bűncselekményekbe fut ki. Az elmélet kiterjed a szexuális cselekményekre is, hiszen a jólét csökkenti az alkalmazkodási készséget, és a kevesebb gond növeli a szexuális igényeket.²⁵

A társadalmi dezorganizáció paradigma szerint a bűnözés alapját a bevándorlóknál jelentkező társadalmi kötelék fellazulásában, családi kontroll elvesztésében véli, melynek kiteljesedése a második generációt érinti leginkább. Ugyanezt mutatják az átmeneti társadalmak, ahol a

²⁰ Vigh József: A kriminológiai nézetek és kutatások történeti áttekintése a II. világháborúig In: Kriminológiai alapismeretek (szerk.: Vigh József). Tankönyvkiadó, Budapest 1979. / Kriminológiai alapismeretek, Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.

²¹ Dr. Kelemen László: Joghallgatók a jogról Sprinter kiadói csoport

²² Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller - William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

²³ Tauber István: A vagyon elleni bűnözés A deviancia, mint kisebbség, a kisebbségek devianciája In: Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll (szerk.: Gönczöl Katalin, Korinek László, Lévy Miklós). Corvina Budapest 1998.

²⁴ Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller - William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

²⁵ Földvári József: Modern burzsoá kriminológiai kutatások és elméletek, In: Kriminológiai alapismeretek (szerk.: Vigh József). Tankönyvkiadó Budapest 1979

hagyományos értékek már nem fellelhetőek, újabbak még nincsenek.²⁶ Ez az elmélet volt az alapja az első bűnmegelőzési programnak. Az urbanizált lét, mint a kriminalitást létrehozó életforma áll középpontjában, melyben nincs vagy gyenge a szociális kontroll, személytelen viszonyok uralkodnak, a kultúrák között gyakori a feszültség. A társadalom, a személyes kontaktus, mint morálisfékező erő nincs jelen, csak a hatóságok igyekeznek regularizálni.²⁷

Humánökológiai elmélet szerint a bűnözés által érintett terület vizsgálata adja meg magának a bűnözésnek a jellemzőit. Egy területen a bűnözést fizikai és pszichikai hatások összessége alakítja. A szegénység, a félelem, a kiszolgáltatottság, a környezet milyensége együttesen hatnak. Egy leromlott környezet az áldozattá válás szempontjából is meghatározó, hiszen a félelem a segíteni akarást jelentősen gátolja, és növeli a visszahúzódást, elszigetelődést.²⁸

A differenciális asszociációk elmélete szerint a bűnözés társadalmi interakciók nyomán tanult viselkedés. Azok lesznek, bűnözők, akik az interakciók során több, a bűnözést nem elítélő hatásnak vannak kitéve, míg, akiknél a bűnözést elítélő hatások kerülnek túlsúlyba, nem lesznek bűnözők. Tehát a környezet nem meghatározza a bűnözői létet, csak a bűnözéssel való kapcsolat milyensége releváns. Az elmélet ide sorolja a családi, és a kortárshatásokat.²⁹ E. Sutherland kilenc tételben fogalmazza meg a nemzedékek közötti bűnözői értékek átadásának természetét, ami jellemző a fiatalok bűnelkövetés kialakulásában is.

1. A bűnözésre való hajlam tanulás eredményének tekinthető.
2. Interakciók során alakul ki a bűnözői attitűd, nem elég a bűnözői környezet jelenléte.
3. Az elsajátításhoz emocionális kötődés is fontos, ezért a családi hatások a legerősebbek.
4. A technikán és motívumokon túl, a racionalizációk, késztetések és a hozzáállás sajátos rendszerét is elsajátítja a fiatal bűnöző, sőt a tapasztalati tanulás is része a folyamatnak.
5. A törvény értelmezése nem kizárólag a „könyv” szerint történik, az ebben szereplő értékek megfordulhatnak, vagy más értelmezést kaphatnak.
6. Amennyiben a bűnözést kedvező oldalra állító nézetek többségben vannak az elítélőkkel szemben, kialakul a bűnöző.
7. A differenciális asszociációk, vagy másként képzetek, gyakoriságuk, stabilitásuk, erejük, és preferencia sorrendjük alapján hatnak.

²⁶ Kerezsi Klára: Az erőszakos bűnözés, In: Kriminológiai ismeretek –Bűnözés – Bűnözéskontroll (szerk: Gönczöl Katalin, Korinek László Lévay Miklós). Corvina Budapest, 1998.

²⁷ Rosta Andrea: A fiatalok bűnözés etológiája a kriminológiai elméletek tükrében Család – gyermek – ifjúság. 2005/1.

²⁸ Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller - William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

²⁹ Korinek László A kriminológia tudományának létrejötte, A XX. század kriminológiai elméletei Complex Budapest 2006. / Földvári József Modern burzsoá kriminológiai kutatások és elméletek, In: Kriminológiai alapismeretek (szerk.:Vígh József). Tankönyvkiadó Budapest 1979

8. A bűnözői viselkedés tanulása nem egyszerűen megfigyelés és utánzás, hanem a tanulási folyamatok egészének elemeit magába foglalja.
9. A megszerzés motívumai ugyan hasonlóak, de logikailag mégis elkülönülnek, hiszen a bűnözői és nem bűnözői viselkedést egyszerre magyaráznák.³⁰

Differenciális identifikáció elmélete szerint, ha az egyén átveszi a kriminális magatartási mintát, nem az egész kortárs csoporttal azonosul, csak az abban pozitívnak megítélt személlyel. A bűnözői magatartásforma időbeni jellege jutalmazás vagy büntetés függvénye, ami az ezt kifejező személyhez fűződő érzelmi viszonyon alapul.³¹

Kulturális konfliktus elmélete rámutat, a társadalomban megjelenő különböző viselkedési formákra, azok ütközéseire. Egyes kisközösségi normákhoz való ragaszkodás, sokszor kriminális szinten ütközik a szélesebb körben támasztott elvárásokkal. Sellin különbséget tesz az elsődleges és másodlagos konfliktusok között. Elsődleges konfliktus, ha szomszédos, vagy azonos területen élő kultúrák feszülnek egymásnak, míg másodlagos konfliktus, ha az eddig homogén közösségből, egy sokkultúrájú közösség alakul.³²

A klasszikus bűnözői szubkulturális elmélet központi gondolata, hogy a társadalmi normák alapvetően a középrétegek normái. Az alsóbb rétegek válaszként az alárendeltség elfogadása helyett, saját normákat alakítanak ki, ami a fennálló normarendszer tagadása, és a kriminális cselekmények „törvényszerűsége”. Szubkultúrák főként a kisebbségi közösségeknél, csoportos hátrányos megkülönböztetések esetén, vagy szélesebb körű generációs feszültségeknél, alakulnak. Ezek kriminalizálódását több kutatás is igazolta.³³

A központi kérdés elmélete szerint a fiataloknak saját közösségükben kell elfogadtatni magukat, így nem a középosztály értékeinek tagadása, hanem saját világuknak való megfelelés vezet a bűnelkövetéshez. A kortárs csoport értékrendje alapján akarnak pozíciót szerezni maguknak, amihez gyakran a kriminális út vezet.³⁴

Fiatalkorú bűnözői attitűd háttérében a deviáns szubkultúrák szerveződését veti fel az a pszichológiai szükséglet, hogy a fiatal számára speciális identitást és érzelmi védettséget biztosítsanak, valamint sajátos szocializációs normákkal rendelkezzenek, melynek következtében a deviáns magatartásmód által okozott társadalmi izoláció, negatív megítélés, elbizonytalanodás

³⁰ Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

³¹ Korinek László: A kriminológia tudományának létrejötte, A XX. század kriminológiai elméletei Complex Budapest 2006.

³² Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

³³ Csemáné Váradi Erika: A gyermek és fiatalkori bűnözés In: Kriminológia – Szakkriminológia (Gönczöl Katalin, Kerezi Klára, Korinek László, Lévy Miklós) Complex, Budapest 2006.

³⁴ Korinek László: A kriminológia tudományának létrejötte, A XX. század kriminológiai elméletei Complex Budapest 2006.

csökken, helyette önbecsülést és pozíciót adnak. Ezeknek az értékeknek kizárólagos közege a szubkultúra, a leszakadó, marginalizálódó fiatalok számára. Ugyanitt tanulják az antiszociális értékeknek való megfelelést, e szerint elismerik az agressziót, valamint megtapasztalják a hierarchiát, és szolidaritást. A kívülállót kirekesztik, és az is elutasít, ami a csoportkohéziót és a valahova tartozás érzését növeli.³⁵

Az erőszak bűnözői szubkulturális elmélete a marginalizálódott társadalmi csoportok mindennapjaiban jelenlévő agressziót tekintik a bűnelkövetői magatartás alapjának. Ez, mint a nevelés eszköze, a gyermek által is megtapasztalt és elszenvedett napi rutin, mely során úgy épül be a közösség életébe, mint a problémamegoldás elfogadott módja. Ez az elmélet alkalmas az etnikai alapú szervezett bűnözés magyarázatára is.³⁶

Társadalmi kontroll elmélete szerint a bűnözés egy normál társadalmi folyamat, ami akkor tud megjelenni, ha gyenge vagy hiányzik a megfelelő kontroll a társadalom részéről. A kontroll, természetben maga a munka, iskola, család, barátok, vagy akár az erkölcs és a vallás is. Ezen kapcsolódások révén kontrollálja a társadalom az egyént. E. A. Ross úgy gondolta, nem a törvények, hanem a fentiekben leírt kapcsolódási pontok irányítják az egyént. Annál kisebb a bűnelkövetés valószínűsége, minél több és erősebbek a kötelékek. Hiányuk bűnözéshez vezet. D. Matza szerint, ha a kontroll hiányzik, a fiatal a sodródás állapotába kerül, ami félutas állapot a bűnözéshez.³⁷

Alternatív bűnözésmagyarázatok elmélete központi kérdésként a bűnözésfogalom magyarázatát, társadalmi megkonstruálását vizsgálja. Az elmélet szerint a bűnözés a hatalom és igazságszolgáltatás terméke. Úgy vélik, hogy maga a hatalom alkotja meg akár törvények útján a bűnöző fogalmát, ami önkényes, és a hatalom érdekeit szolgáló folyamat, így teszi bűnözővé az egyént. Az alternatív elmélet három szemléletmódot takar, a címkézés, a konfliktus és a radikális elméleteket.

A címkézésnél úgy gondolják, hogy nem az egyén követ el bűnt, hanem az őt körülvevő csoport tekinti bűnnek, amit az egyén elkövet. Tannenbaun 1938-ban elméletében kifejtette, hogy a devianciát a többi ember reakciója hozza létre. Deviáns cselekedetre a társadalom szegregációval válaszol, megindul folyamat, a bűncselekményt elkövető egyént kizárják a konvencionális társadalomból, és egy címkét ragasztanak rá. A kizárt, kívülálló személyek egymást megtalálva alakítják kapcsolataikat. A társadalom bánásmódja feléjük a devianciára válasz, amire az elvárt viszontválasz a deviáns értékrend felől érkezik. Végül a címkézett személyek önmagukról alkotott

³⁵ Rosta Andrea: A fiatakkori bűnözés etológiája a kriminológiai elméletek tükrében Család – gyermek – ifjúság. 2005/1.

³⁶ Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller - William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

³⁷ ua.

képe is megváltozik. Tehát, ha a fiatalkorúra a bűnelkövető címkét ragasztanak, azzá is válik maga számára is és a környezete számára is. Lemert szerint az elsődleges devianciák olyan korai bűncselekmények, melyek kiváltják a környezet első reakcióit, de még nem befolyásolják az énképet. A másodlagos devianciák a társadalmi reakciók után jelennek meg, és az énképben már jelentkeznek a címkézés következtében létrejött változások.³⁸

A radikális elméleteket vallók, arra keresik a válaszokat, hogy milyen módon vonja ellenőrzés alá a rendszer az egyéneket. Gondolataikban sok marxista elemet vettek át, mint a társadalmi osztályok, gazdasági verseny. A probléma megoldását a kapitalista gazdasági rendszer felszámolásában látják, ami magával hozná a bűnözés megszűnését is.³⁹

A konfliktuselmélet a hatalomért folyó harc eredményének tekinti a bűnt, mely szerint maga a hatalom érdekelt abban, hogy határolja el a hatalmat gyakorló és a hatalommal nem bíró csoportokat. Így a hatalmat gyakorló önvédelme, a hatalommal nem bíró cselekedetének bűnné minősítése.

1.4 A deviáns csoportba vezető út, a normaszegő közösségek jellemzői

A zárt intézetekben nevelkedő fiatalok normaszegő magatartása már nyilvánvalóvá, szankcionálttá vált. Összeütközésük a törvénnyel jelzi deviáns csoportozásukat.

A deviánsak közösségeibe való beépülés folyamatát egy, az 1980-as években, speciális (zárt) gyermekotthonokban végzett kutatás az alábbiakban foglalja össze.⁴⁰

A rendellenes magatartású fiatalok életútjában tipikus szakaszok különíthetők el. Ezek az egymást követő szakaszok teszik a rendellenes magatartású fiatal a deviáns csoport integrált tagjává.

A folyamat kezdetét a szembetűnővé válás jelenti. A gyermek, vagy fiatal feltűnővé válik környezetében egy olyan tulajdonság vagy magatartásforma révén, amelyet a közösség nem kívánatosnak ítél meg. Ekkor a csoport tagjai még toleránsak és megkísérlik különböző közösségi szabályzók alkalmazásával a nem kívánatos magatartást megszüntetni. Ha a normasértő magatartás nem változik, ellenáll a környezet módosító hatásainak, akkor a közösség a nem kívánatos magatartást a fiatal vagy gyermek állandó tulajdonságának kezdi tekinteni, és személyét ez alapján minősíti. A továbbiakban erősödik a közösség intoleráns, elzárkózó magatartása és megkezdődik a rendellenes magatartású személy szegregációja, kirekesztése. A fiatal közösségi kapcsolatai átrendeződnek.

³⁸ Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller - William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

³⁹ Freda Adler - Gerhard O. W. Mueller - William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest, 2005

⁴⁰ B. Aczél Anna (1988): Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarok köréből

A kirekesztett, kiközösített egyén mihelyt érzékeli a körülötte élők viselkedésének megváltozását, a mindenki számára életfontosságú személyi kapcsolatok gyengülését, saját maga igyekszik olyan csoportokat találni, ahol megkapja belső egyensúlyának helyreállításához és fenntartásához szükséges támogatást, elismerést, ahol rendellenes viselkedése egyensúlyban lehet a csoport normáival. Az előző szakasz a marginalizáció folyamata, ebben a periódusban a deviáns csoportokba való integráció kezdődik el. A gyermek vagy fiatal vonzódni kezd a hasonlóan marginális helyzetű társaihoz, őket választja barátainak.

A kettős szocializáció viszonylag hosszú szakasza következik ezután. A fiatal, a nem deviáns társadalom közegében él. Elfogadja, hogy viselkedésének, gondolkodásmódjának nagy része a társadalom számára nem elfogadható, ezért szankcionálja. A büntetés, a börtön, a rendőrség, a sokféle hátrány a deviáns életmód természetes részeivé válnak, az élet olyan eszközeivé, amit a fiatal elfogad azokért az előnyökért, amiket ez az életmód számára jelent. Amikor a serdülő elfogadja a deviáns szerepkört és az ezzel járó mindenfajta társadalmi szankciót, akkor az ezzel kapcsolatos életmód megtartása rendkívül nagy erejű ellenállást képez a későbbi reszocializációs törekvésekkel szemben.

A szocializációs út következő állomása a deviáns szubkultúrába való integráció. Ennek legalább három funkcióját tudjuk elkülöníteni.

A befogadó funkció révén a *deviáns fiatal érzelmi kapcsolódási pontokat talál* egy olyan emberi közösségben, amely sorsközösség jellegű, és ahol új formában működtetni tudja az örök emberi értékeket, az ideálképzést, a normakövetést, a belső szabályozók kialakítását.

A második szocializációs *funkció megtanítja a fiatalat a társadalomban lehetséges deviáns életmódra*. Ez az útmutató, eligazítás feltétlenül szükséges a fiatal számára, hogy tudja mit, miért, hogyan lehet tenni a nem deviánsok világában.

Harmadik feladata a *szubkultúra belső világába való szocializálás*, a nyelvnek, életmódnak, szokásrendszernek, értékvilágnak a megtanítása, átadása és eszményesítése, amely alapján a szubkultúra emberileg funkcionál. Ha a fiatal végig járja a fent vázolt utat, integrált taggá válik környezetének deviáns csoportjában.

Normaszegő közösségek jellemzői:

A kényszerhelyzetben egymásra talált, üldözött és kitaszított emberek sorsközösségét, akik viselkedésükkel, normaszegő életvitelükkel eltérnek az általánosan elfogadottól, deviáns közösségeknek tekinthetjük.

Ennek a kultúrának a *kultúrán belül redukált emberi kapcsolat* igénye van. Igen *erős hatalmi hierarchia* szerint épül fel, szigorúan racionális elveket követ.

Strukturális szerkezete hatalmi és funkcionális szerepek elkülönítését teszi lehetővé. Az egyén szerepe ebben a közegben a hatalomhoz való viszonyán és a befolyásolás szerepköreiben jellemezhető. A struktúra alakításában a *testi-fizikai tulajdonságoknak* van – néhány kivételtől eltekintve – meghatározó szerepe.

A deviáns szubkultúra csoportjai igen hasonlítanak egymásra, ezért a fiatalok egyik csoportból kilépve könnyen helyet találnak a másikban, ez igaz a rendellenes magatartású fiatalokat befogadó intézmények vonatkozásában is. Az intézetekbe kerülő fiatalok egy rövid tájékoztatói szakasz után könnyen megtalálják helyüket a hierarchiában, hiszen a közösség struktúrája, normarendszere számukra már ismert.

A deviáns szubkultúrában *nincsenek tartós barátságok*, vagy legalábbis ritkábbak, *nincsenek érték jellegű szabályzók*, ezeket közvetlen személyi kontroll hozza létre, és ezért ezek a szabályzók csak addig működnek, ameddig a személy hatóköre elér.

A javítóintézetekben nevelkedő fiatalok – majd mindegyike – a fent vázolt jellemzőkkel rendelkező deviáns csoportból érkezett. A peremre sodródott közösségekben élő fiatalokat a marginalizáció okozta lelki hatások, *személyiség torzulások* is jellemzik. Az ilyen fiatalok *világképét* kettősség határozza meg: egyfelől az elutasítás, másfelől a kirekesztettség érzései váltakoznak bennük a környező világ megítélésében. Lehetőségeik értékelésében szintén ez a *kettősség* jellemzi őket, egyfelől a helyzetüket reménytelennek, megváltoztathatatlanak ítélik meg, másfelől bizonyos értékeket elfogadnak.

Tudják, hogy a sikeres életvitel érdekében hasonulniuk kellene ezekhez, azonban úgy gondolják erre nincs módjuk. Segítséget nem remélhetnek, képességeik, kapcsolataik nem megfelelőek a sikerek eléréséhez. A kettősség mögött a *depriváció életérzése* húzódik meg, ami kiszakadva a sorsközösségen alapuló csoportból – az intézetbe kerüléskor – felfokozott módon tör elő a fiatalokból. Jellemző még a fiatalok az időhöz való viszonya: *mindent a jelenben élnek meg*, a

szükségeik kielégítése nem tűr halasztást (*oralitás fixáció*). Terveik készítésében csak a holnapig látnak el.

2. A bűnmegelőzés fogalma, értelmezése és megvalósításának lehetősége a javítóintézeti nevelés vonatkozásában

A bűnmegelőzés fogalma sokféle lehet. Legáltalánosabb értelemben bűnmegelőzésnek minősül „minden olyan tevékenység, legyen az egyéni vagy csoportos, magán vagy állami, amely egy vagy több bűncselekmény bekövetkeztét megakadályozza”.⁴¹

Az Európai Unió által használt és a magyar dokumentumokban is megjelenő meghatározás szerint a „bűnmegelőzés minden olyan intézkedés és beavatkozás, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése és az állampolgárok biztonságérzetének javítása, történjék az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést gerjesztő okok hatásának mérséklésével vagy az áldozattá válás megelőzésével.”⁴²

Az ún. három pillér elve értelmében a jó bűnmegelőzési politika nem egyetlen – hagyományosan az elkövetővé válás megelőzésének - aspektusában értelmezi a prevenciós feladatokat, hanem célba veszi a bűnelkövetés minden lehetséges aspektusát: az elkövetőt, az áldozatot, és a bűncselekményi szituációt is. A bűnmegelőzésnek így egyaránt feladata lehet egy bűnözési szempontból súlyosan fertőzött terület, például egy városrész biztonságosabbá tétele, a családon belüli erőszak visszaszorítása vagy a már bűnelkövetésben részt vett, a büntetését töltő elkövető ismételt bűnelkövetésének a megelőzése, a rehabilitáció, a reszocializáció, a reintegráció segítségével. Ezek a feladatok eltérő eszközök igénybevételét követelik meg. Míg rövid távon nem várható kedvező hatás az elkövetővé válást gerjesztő reprodukciós folyamatok alakításától (pl. szegénység politika, köznevelési rendszer alakítása, kisebbség politika eszközei), addig a közbiztonságot koncentráltan, gyorsan és látványosan javító, tipikusan szituációs eszközök (pl. kamerarendszer kiépítése a közterületeken) önmagukban jellemzően nem vezetnek hosszú távú, tartós eredményre. Az elkövető-, áldozat- és szituációközpontú bűnmegelőzési eszközök együttes alkalmazása tehát a komplex bűnmegelőzési politika egyik legfontosabb követelménye.⁴³

A fentiek okán sok más intézmény mellett a javítóintézetek alapvetően érintettek és érdekeltek a bűnmegelőzési feladatokban, hiszen a javítóintézetekben folyó nevelés célja a fiatalok társadalmi

⁴¹ Brantingham, Paul J. and Frederic, Faust: A Conceptual Model of Crime Prevention, 1976 p. 284.

⁴² 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023)

⁴³ Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009 p. 112

beilleszkedésének elősegítése, ennek érdekében beilleszkedési zavarai enyhítése, pszichés állapota rendezése, iskolázottságának, szakmai képzettségének fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadtatása, az egészséges életmódra való felkészítés. A javítóintézetekben olyan kompenzáló és korrigáló nevelést kell biztosítani, amely egyidejűleg törekszik a fiatalok megelőző életútja hiányainak pótlására és a bűnelkövetése hátterében rejlő hibás viszonyulási rendszer kijavítására, ezáltal mérsékelve az ismételt bűnelkövetés kockázatát. A javítóintézeti nevelés fentiekben meghatározott céljai egyaránt vonatkoznak a már jogerősen javítóintézeti nevelésre ítélt elkövetőkre és az előzetes letartóztatásba helyezett terheltekre.

2.1. A bűnmegelőzés jellege és lehetőségei Magyarországon

A bűnmegelőzés ugyan alapvetően az állam feladata, de ebben jelentősen kibővült a szereplők köre. Az állami intézmények – főképpen a rendőrség, az áldozatsegítő szolgálatok, a büntetés-végrehajtás, a pártfogás, a gyermekvédelem – mellett jelentősen szélesedett a bűnözéskontrollban részt vevők köre. A 20. század végének kriminálpolitikai tendenciái között az egyik leglátványosabb az, ahogy az állam lemond a bűnözésért viselt kizárólagos felelősségéről, és annak egy részét a társadalom egyéb szegmenseire, az önkormányzatok különböző típusaira, a közösségekre (pl. polgárőrség), a civil szervezetekre, az üzleti szférára, és végső soron az állampolgárra telepíti. A bűnmegelőzési tevékenység szerencsés, ha az állam, a közösségek és a polgárok közötti folyamatos kommunikáció során alakul.

2.2. Bűnmegelőzési stratégiák, a társadalmi bűnmegelőzés

Magyarország kriminálpolitikai törekvése a közrend erősítése, a közterületek biztonságának fokozása, a bűnözés mennyiségi visszaszorítása és csökkentése, a bűnözéssel okozott károk és negatív hatások enyhítése, megfelelő védelem biztosítása a családok és egyének számára, végső soron az állampolgárok biztonságérzetének javítása.⁴⁴

A közbiztonság a társadalom életminőségének a része, olyan kollektív, értékkel bíró termék, amelynek kialakítása és megőrzése közös ügy. A büntető igazságszolgáltatás önmagában nem elég hatékony a kriminalitási probléma kezelésére, az önállósult bűnmegelőzési politikával és áldozatpolitikával kiegészített kriminálpolitika az egyes társadalmi feszültségforrások és devianciák – ideértve a bűnözést is – koncentráltabb, s így hatékonyabb kezelését jelenti. A társadalmi bűnmegelőzés állami szerepvállalás mellett zajló szakmai és civil mozgalom, amely a társadalom

⁴⁴ 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozata Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023)

legkülönbözőbb szereplői - központi és helyi kormányzati szervek, települési önkormányzatok, civil szervezetek, egyéb non-profit és for-profit szervezetek, gazdasági szereplők, állampolgárok és közösségeik, egyházak, stb. - között megvalósuló együttműködésre épül.⁴⁵

A szakma- és ágazatközi együttműködést a kibővített tárcaközi szervezet formájában működő és ezáltal a közösségi bűnmegelőzés szereplői számára érdemi szakmai fórumot biztosító, Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács koordinálja 2013-tól.

Magyarország első bűnmegelőzési stratégiáját a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) Országgyűlési Határozat tartalmazta (TBNS).

A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsról szóló 1087/2011. (IV. 12.) Korm. határozattal a Kormány a magas szintű közbiztonság megteremtése és fenntartása, a bűnözés visszaszorítása, a bűnözést kiváltó jelenségek, a bűnalkalmak és a bűnelkövetők ellen történő következetes fellépés érdekében tett intézkedéseinek erősítésére, továbbá a bűnmegelőzés új modelljének hatékony működtetésére, valamint a bűnmegelőzés érdekében szükséges cselekvési tervek kidolgozásának és végrehajtásának koordinálására létrehozta a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsot.

A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács kidolgozta társadalmi bűnmegelőzés új nemzeti stratégiáját, mely a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013-2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozattal 2013. október 18-án lépett hatályba.

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiája (2013-2023) egy olyan komplex stratégiai dokumentum, amely a jelenlegi magyar és nemzetközi helyzet, valamint a prognosztizálható jövőbeli trendek figyelembevételével meghatározza a következő tíz év jogalkotási, szervezetfejlesztési, képzési, szemlélet- és tudatformálási feladatait, valamint a szükséges össztársadalmi fellépés elősegítésének lehetőségeit a bűnmegelőzés területén.

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia kiemelt beavatkozási területei⁴⁶:

- a településbiztonság fokozása érdekében megvalósítandó célok,
- a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzésével kapcsolatos célok,
- az áldozattá válás megelőzésével és az áldozatok segítésével kapcsolatos célok és
- a bűnismétlés megelőzéséhez szükséges célok.

Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia tartalmazza az alábbi elemzést, értékelve az elmúlt évtizedet és meghatározva a következő évtized céljait:⁴⁷

⁴⁵ 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozata Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023)

⁴⁶ 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozata Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023)

2003-2013 közötti 10 évben a TBNS öt prioritásának (1. gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzése, 2. az áldozattá válás megelőzése, 3. a városi bűnözés csökkentése, 4. családon belüli erőszak csökkentése, 5. bűnismétlés megelőzése) végrehajtása során születtek sikerek és voltak kudarcok is.

Az 1999-es és a 2001-es jogalkotási előzményekre támaszkodva (a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítését célzó Korm. határozat és Korm. rendelet) született meg a bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény és került 2006. január 1-jétől felállításra az Áldozatsegítő Szolgálat.

A családon belüli erőszak megelőzésében az áldozatok intézményes védelmét szolgáló szervezet alapjait egy 2005-ben induló modellprojekt teremtette meg. Létrejött a 24 órában ingyenesen hívható Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat, az OKIT. Budapesten és hét régióban regionális kríziskezelő hálózat, valamint országos ellátási körzettel titkos menedékház működik. Bevezetésre került a távoltartás jogintézménye.

A Pártfogó Felügyelői Szolgálat szervezeti reformja 2003-ban történt meg. A Szolgálat alkalmas a közösségekben végrehajtott szankciók felügyeletére és egyidejűleg az elítélt beilleszkedésének, visszailleszkedésének támogatására. A Szolgálat számos innovatív jó gyakorlatot alakított ki. A közösségi foglalkoztatók felállításával a külön magatartási szabályok végrehajtása intézményes háttérrel kapott, ahol gazdag programkínálattal és csoportmódszerek alkalmazásával bővítik a bűnismétlés megelőzése céljából rendelkezésre álló személyre szabott eszközök körét.

A helyreállító módszerek bevezetése és alkalmazása terén a mediáció megteremtése érdemel említést. A Büntető Törvénykönyvről szóló törvény által az előírt mediáció az elkövetőt az elkövetett bűncselekmény sértettjére vagy a megsértett közösségre mért kár valós súlyával szembesíti. A helyreállító módszerek elérték a büntetés-végrehajtási intézetben szabadságvesztésüket töltőket is.

A büntetés-végrehajtási szervezet egyik kiemelt feladata lett a reintegrációs törekvések ellátása érdekében az együttműködés kialakítása és fenntartása a társadalmi és civil szervezetekkel, börtönmissziókkal, egyházakkal, alapítványokkal. A büntetés-végrehajtási intézetek a fogvatartottak részére a társadalomba történő visszailleszkedés elősegítése érdekében – a szellemi és lelki fejlődés illetve a társadalmi elvárásokra való érzékenység fejlesztésével – a programok széles skáláját szervezik.

⁴⁷ 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozata Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023)

Európai Uniós forrásokat is sikerült bevonni a bűnmegelőzési célú fejlesztések megvalósításába. A TÁMOP 5.6.1 pályázati konstrukció keretében helyi programok valósultak meg. A TÁMOP 5.6.1.-A konstrukció az elítéltek reintegrációját, az TÁMOP 5.6.1.-B konstrukció a gyermek- és fiatalkorúak áldozattá és elkövetővé válásának megelőzését szolgálja, míg a TÁMOP 5.6.1.-C pályázatok célja az állampolgárok áldozattá válásának megelőzését és a már bűncselekmény áldozatává vált személyek sérelmeinek kezelését célzó ellátó rendszer hatékonyabbá tétele volt.

A TBNS nem minden célkitűzése valósult meg, érdemi előremozdulás ott született, ahol intézményesült a stratégia szemlélté (például áldozatsegítés, büntetőügyekben alkalmazható mediáció, büntetés-végrehajtás – ideértve a pártfogást is), mert ezeken a területeken megvalósulhattak humán, dologi és szakmai (például továbbképzések, szupervízió, modellprojektek) fejlesztések. Ugyanakkor a bűnmegelőzés rendszerének elindítása és működtetése során számos akadály merült fel, amit nem sikerült leküzdeni.

A TBNS jelentősen kitágította a bűnmegelőzésben aktív szerepet vállaló szervezetek körét, ugyanakkor az együttműködés mélysége és a bűnmegelőzés folyamatába bevont területek köre mind az állami, mind pedig a civil szféra esetén jelentős további fejlődésre ad lehetőséget.

A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia (2013-2015) bűnmegelőzési rendszerében megnevezett szereplők az említés sorrendjében: a rendőrség, a büntető igazságszolgáltatás, az önkormányzatok, a nevelési-oktatási intézmények, a gyermekvédelmi intézmények, a családsegítő szolgálatok, az igazságügyi szolgálatok (pártfogó felügyelői szolgálat, áldozatsegítő szolgálat), büntetés-végrehajtás intézményrendszere, civil szervezetek, polgárőrség, sportegyesületek, kulturális intézmények, család.

Jelen tanulmány és tanulmányok azon szereplők tevékenységeivel foglalkoznak részletesen, amelyek a javítóintézeti bűnmegelőzéshez (rehabilitáció, reintegráció, reszocializáció) tevékenységükben fokozottan kötődnek. Azon tevékenységek, amelyek általában jellemzik a bűnmegelőzési szereplőket itt nem kerülnek részletesen bemutatásra (pl.: bíróságok, ügyészségek munkája, rendőrség, Bv-intézetek munkája, önkormányzatok munkája).

Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia beavatkozási területei, célok a 2013-2015 intézkedési terv szerint:

1.) Településbiztonság

Beavatkozási területek:

- Községi rendészet megteremtése
- Bűnmegelőzés elősegítése építészeti eszközökkel
- Külterületeken élő biztonságának fokozása
- Vagyonvédelem

2.) Gyermek- és ifjúságvédelem

Beavatkozási területek:

- Megelőző vagyonvédelem
- Hasznos szabadidő-eltöltés
- Konfliktusok és az erőszak megelőzése, kezelése
- Szenvedélybetegségek megelőzése, alkohol- és drogprevenció
- A média és az internet veszélyei

3.) A bűncselekmények áldozatainak segítése, az áldozattá válás megelőzése

Beavatkozási területek:

- Az áldozattá válás megelőzése
- A másodlagos viktimizáció elkerülése
- Áldozatsegítő szolgáltatások szélesítése

4.) Bűnismétlés megelőzése

Beavatkozási területek:

- Fogvatartottak munkaerő-piaci és társadalmi reintegrációjának elősegítése
- Alternatív szankciók és helyreállító módszerek alkalmazásának erősítése a bűncselekménnyel okozott kár kompenzálása érdekében

2.3. Bűnmegelőzési elméletek

A bűnmegelőzés fogalma rendkívül széles ismeretanyagot takar. A preventív célú beavatkozások tervezésekor, de a végrehajtás során is éppen azokra a kérdésekre kell választ találni pl., hogy milyen magyarázatot adunk a bűnelkövetői magatartásra, milyen tág beavatkozási lehetőség áll

rendelkezésre a változások előidézésére. A szakirodalom sokféle rendszerezést ismer, talán a legismertebb és a legáltalánosabban elterjedt az ún. bűnmegelőzés háromszintű modellje⁴⁸. A bűnmegelőzés háromszintű modellje a bűnmegelőzési elmélet egyik legelső, ám máig is legnagyobb hatású tipológiája, amely többek között a magyar és az európai bűnmegelőzési koncepciókban is visszatükröződik. A modell a beavatkozás szintjeit az általánostól az egyedi felé közelítve különbözteti meg.

Az elsődleges megelőzés alatt az egész társadalomra kiterjedő beavatkozási formákat értjük, amelyek célja a társadalom kiegyensúlyozott működését biztosító intézmények megerősítése, és így a bűnözést alakító társadalmi, jogi és gazdasági körülmények, illetve a bűnözés reprodukciójának befolyásolása. Többek között a társadalmi integráció, kohézió erősítése, a jól működő büntető igazságszolgáltatás, az ágazati szakpolitikák együttműködése tartozik ide.

A másodlagos megelőzés már jóval célirányosabb beavatkozásokat takar: a még nem bűnelkövető, de már deviáns vagy kriminális szempontból veszélyeztetett csoportokra és egyénekre, illetve bizonyos – bűnözési szempontból – magas kockázatú helyzetekre, körülményekre irányul. A beavatkozást indokoltta teheti például a veszélyeztető családi környezet, alkohol- és drogproblémák, iskolakerülés, a lakókörnyezet rossz közbiztonsági helyzete és számtalan egyéb tényező. A rövid- és középtávú bűnmegelőzési programok döntő része ezen a szinten valósul meg. Ebben a körben már a hatósági kényszer is megjelenhet (pl. gyermekek kiemelése a veszélyeztető környezetből), de még jellemzőbbek a programszerű, célzott beavatkozások.

A harmadlagos megelőzés a már bűnelkövetővé váltak bűnisméltésének megelőzését jelenti. Ez a beavatkozás tehát – szemben az előzőekkel – reaktív, a már megtörtént bűncselekményre reagál. Ennek megfelelően a harmadlagos megelőzés döntően a büntető igazságszolgáltatás területére esik, amelybe egyaránt beleértjük a szabadság elvonással járó büntetéseket és intézkedéseket (pl.:javítóintézeti nevelést), illetve az alternatív szankciók köréből az ún. közösségi büntetéseket, így:

- a.) a közösségi büntetések során megjelenő harmadlagos prevenciót és
- b.) a szabadságvesztés, szabadságelvonás során megjelenő harmadlagos prevenciót (mely esetben itt nem a társadalomtól való izoláción van a hangsúly, hanem a szabadság elvonás vagy szabadság elvonással járó intézkedések időtartama alatti a reintegrációs, reszocializációs tevékenységeken), valamint

⁴⁸ Vö: Brantingham, Paul J. and Frederic, Faust: A Conceptual Model of Crime Prevention, 1976 p. 284-296.

c.) a közösségi büntetések során megjelenő bűnmegelőzést.

A közösségi büntetési formát az Európa Tanács R(92)16. számú, valamint R(2000)22. számú ajánlásai definiálják⁴⁹.

Az Európa Tanács R(92)16. számú, a közösségi büntetésekre és intézkedésekre vonatkozó európai minimumszabályokról szóló ajánlása szerint a közösségi szankció fogalmi elemei a következők:

- az elkövetőt nem szakítja ki a közösségből;
- szabadságkorlátozó elemeket tartalmaz (feltételek, kötelezettségek előírása);
- erre feljogosított (pl. pártfogó felügyelői) szervezet hajtja végre;
- a különböző szintű szabadságkorlátozással kombinált felügyelet reintegrációs segítséget is nyújt.

Az Európa Tanács R(2000)22. számú ajánlása a közösségi szankciókról és intézkedésekről szóló szabályok végrehajtásának elősegítését célozza és a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű és hatékonyabb alkalmazásának elérése érdekében irányelveket fogalmaz meg. Az ajánlás a megfelelően változatos közösségi szankciók biztosítása és azok minél gyakoribb alkalmazásának támogatása érdekében felsorolja a közösségi szankciók egyes típusait, alkalmazási lehetőségeit a büntetőeljárásban. Ide tartozik például az ingyenes munkavégzés, az alkoholfogyasztás illetve a droghasználat kezelésére irányuló programban való részvétel. A helyreállítás, a jóvátétel szempontjának a szankciók tartalmában való erősödését jelzi, hogy az ajánlás a büntetőpolitika egyik fejlődési irányaként fogalmazza meg a helyreállító elem megjelenését a közösségi szankciók körében, továbbá a közösségi szankciók körébe sorolja az áldozat-elkövető közötti mediációt is.

A közösségi szankciók legfőbb jellemzői:⁵⁰

- nem a szabadságtól való megfosztás a központi cél;
- nem szeparálja el az elkövetőt a közösségtől, aki továbbra is a közösség felelős tagja marad;
- legfőbb tartalmi eleme - nem valamely ellenőrzési technika eltérése, hanem – a kötelezettségek teljesítése, pozitív hozzáállást, aktivitást feltételez (magatartási szabályok, mediáció, tevékeny megbánás, jóvátétel);

⁴⁹ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, Complex, 2006. p.212.

⁵⁰ Hatvani Erzsébet: Szimbolikus helyreállítás- közösségi büntetések In.: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai, IRM, EUCPN, p. 221.

- egyoldalú passzív kapcsolat helyett kétoldalú aktív kapcsolatot tételez az elkövető és a végrehajtó szerv között;
- szabadságkorlátozó (kontroll-) és támogató (segítő) elemet egyaránt tartalmaz;
- a közösség integráló erejére épít;
- a végrehajtó szervezettel (pártfogó felügyelő, mediátor) való folyamatos, személyes kapcsolattartásra épül;
- a végrehajtó szervezet a helyi közösség bevonásáért is felel;
- a feltételek nem teljesítése jogkövetkezéssel jár.

Magyarországon, a fenti jellemzők alapján általában olyan büntetéseket és intézkedéseket értünk, amelyeket a közösségben hajtanak végre, vagyis nem járnak szabadságvesztéssel vagy szabadságelvonással és a tartamuk alatt aktív cselekvést, kötelezettségeket várnak el az elkövetőktől. Ilyen büntetőeljárás lehetőség pl. a közvetítői eljárásban való részvétel, illetve a szankciók közül azok, amelyek egyben pártfogó felügyelet elrendelésével járnak, továbbá ide sorolhatjuk a kábítószerrel visszaélés bűncselekmény utáni elterelést, a közérdekű munka büntetést és a jóvátételi munka büntetést.

Összefoglaló táblázat az egyes büntetések és intézkedések mellett elrendelhető pártfogó felügyeletről

Szankció	Elrendelő hatóság	Az elrendelés kötelező esete
vádemelés elhalasztása	ügyészség	fiatalkorú
próbára bocsátás	bíróság	fiatalkorú, visszaeső
felfüggesztett szabadságvesztés	bíróság	fiatalkorú, visszaeső
büntetés-végrehajtási intézetből feltételes szabadságra bocsátás	büntetés-végrehajtási bíró	fiatalkorú, visszaeső
javítóintézetből ideiglenes elbocsátás	büntetés-végrehajtási bíró	fiatalkorú

Összefoglaló táblázat a szankciók jellegéről⁵¹

Szabadságvesztéssel, szabadságelvonással járó szankciók	Szabadságvesztéssel nem járó szankciók	Szabadságvesztéssel nem járó szankciók
	Alternatív szankciók	Közösségi szankciók
teljes szabadságelvonás ●nem a közösségben történő/intézményes végrehajtás (Bv-intézetek, javítóintézetek) ● elkövető passzív ● állandó kapcsolat a végrehajtóval ● formális ellenőrzés, de jelen vannak a reintegrációs elemek is (Pl.: szabadságvesztés, javítóintézeti nevelés)	részleges szabadságkorlátozás ● nem közösségben /nem intézményben történő végrehajtás ● elkövető passzív ●nincs rendszeres kapcsolat a végrehajtóval ● nincs formális ellenőrzés (pl.: pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, olyan szabadságvesztéssel járó büntetés, amely mellett nincs elrendelt pártfogó felügyelet)	részleges szabadságkorlátozás ●közösségben történő végrehajtás ● elkövető aktív ● rendszeres kapcsolat a végrehajtóval (<i>pártfogó</i>) ● formális ellenőrzés, plusz a reintegrációra irányuló kötelezettség, külön magatartási szabály (pl., olyan szabadságvesztéssel nem járó büntetés, amely mellett elrendeltek pártfogó felügyeletet, közérdekű munka büntetés, jóvátételi munka, mediáció)

A szabadságelvonással járó büntetés vagy intézkedés során megjelenő harmadlagos prevenció

A harmadlagos bűnmegelőzés ún. zárt intézményekben végrehajtott programjai a büntetés-végrehajtási intézetekben és a javítóintézetekben valósulhatnak meg.

A két szintér között – közösségi és zárt intézményi bűnmegelőzés – lényeges kapcsolódási lehetőségek is megmutatkoznak, így a feltételes szabadságra bocsátás esetében a büntetés-végrehajtási bíró döntése szerint elrendelt pártfogó felügyelet, illetve a javítóintézeti ideiglenes elbocsátás mellett kötelezően elrendelendő pártfogó felügyelet, illetve ezek hiányában a pártfogó felügyelők által folytatott utógondozói tevékenység során.

⁵¹ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, Complex, 2006.

A háromszintű modell azért hasznos, mert rámutat arra, hogy milyen sokféle szereplőre van szükség a megelőzésben, és kifejezi azt is, hogy a bűnözés (mint társadalmi jelenség, és mint egyéni magatartás) kialakulását, reprodukcióját folyamatként érdemes megközelíteni, és a megelőzés egyes intézményei e folyamat különböző szakaszaihoz kapcsolódhatnak.

A harmadlagos megelőzés, az igazságszolgáltatáson keresztül megjelenő lehetőségének csak „kvázi” alapelemeként tekinthetünk az izolációra, illetve az ezen keresztül megjelenő elrettentésre akár speciális, akár generális szinten. A harmadlagos szinten a javítóintézetekben a bűnmegelőzési program fő elemének tekintjük az intézmények teljes gondozási, nevelési, fejlesztési folyamatát, amely összességében a reintegrációt szolgálja.

Külön érdemes megemlíteni, hogy a javítóintézetekben elhelyezett fiatalkorúak esetében gyakran az áldozati és elkövetői szerepkörök keverednek. A javítóintézetbe érkező fiatalkorúak esetében sokszor tapasztalhatjuk a szakirodalomból ismert tényt, hogy az elkövető fiatalkorúak esetében a különböző deviáns viselkedések háttérében a korábbi áldozati státusz áll. A szakirodalom szerint a többszörös áldozattá válás jelentékenyen növeli a későbbi elkövetővé válás esélyét, különösen nagy a nyomatóka annak, ha az egyes cselekményeket más-más személy valósította meg, illetve a szociális tanuláselmélet alapján elfogadott tétel, hogy az erőszak észlelése is erőszakot szülhet.⁵²

A fiatalkorú bűnelkövetők jelentős része egyben áldozat is, tehát valamilyen feldolgozatlan trauma mindegyikük életét, szocializációját, így viselkedését is meghatározta, meghatározza. Gyakori tapasztalat, hogy a fiatalkorúak alapvető élménye, hogy magukra hagyták őket és senki nem vállalt felelősséget értük, illetve azokért a tettekért, amiket velük szemben elkövettek. Gyakori, hogy azokat a felnőtteket, akik súlyosan elhanyagolták, bántalmazták, szexuálisan abuzálták őket – és akikhez többé-kevésbé szorosan kötődtek, de legalábbis függő viszonyban voltak velük – nem vonták felelősségre, nem szabtak ki rájuk büntetést. Az áldozattá vált gyermekek kiszolgáltatott helyzetükben senkitől nem kaptak segítséget, nem számíthattak más felnőttekre sem. A világot kizárólag áldozatokra és elkövetőkre bontják, ennek árnyalására rövid ideig és csak bizonyos helyzetekben képesek. Nem értik, miért kellene nekik felelősséget vállalni tetteikért, sokan azt gondolják, amit velük tettek, azt nekik is joguk van másokkal megtenni.

⁵² A fiatalkorú elítéltek áldozati minőségének vizsgálata különös tekintettel a családon belüli erőszakra A kutatás vezetője: Dr. Ligeti Katalin p.6 http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/fk_kutatas_kotet.pdf, letöltés: 2014. december 10.

A család szerepe ezen túl is jelentős. A családon belüli erőszak élménye még akkor is negatívan befolyásolja a gyermek további életvitelét, ha annak nem ő a közvetlen sértettje. Így, aki gyermekkorában megélője, elszenvedője vagy szemtanúja volt anyja bántalmazásának, később maga is nagyobb eséllyel válik bántalmazóvá, mint társai. E körben az is elegendő, ha – bár a gyermek nem látja, de a másik szobából hallja – tudja – mi történik.⁵³

Az elítélt fiatalok átlagnál magasabb arányú sértetté válásának legegyszerűbb – egyoldalú kauzális – magyarázata, hogy a korábbi sértetté válással együtt járó trauma, illetve annak hatására lebomló szociális gátak is közrehatottak abban, hogy az elítéltek a bűnözés útjára léptek. A fordított irányú kauzális magyarázat is plauzibilis lehet, legalábbis bizonyos esetekre nézve. A bűnelkövetés is jelentkezhethet ugyanis viktimizáló tényezőként, hiszen a pl. egy verekezésben való részvétel komolyan növeli a testi sértés sértettjévé válás esélyét. Mindenképpen érdemes a kauzális magyarázatok igazságának fenntartása mellett azt is feltételezni, hogy egy harmadik tényező mögöttes okként nem csak a bűnelkövetést, hanem egyúttal a viktimizációt is elősegíti. Ilyenek lehetnek azok a tényezők – különösen a pszichoaktív szerek fogyasztása, iskolakerülés, alulképzettség és szegénység is – amelyek az elítéltek között amúgy is nagyobb arányban szerepelnek. Mindkét jelenség mögöttes oka lehet egyébként a bűnözéssel átítatódott lakó és iskolai környezet is, amely nemcsak a bűnelkövetővé válás tekintetében szolgálhat példákkel, hanem káros hatását egyúttal az állandó viktimizációs veszély révén is kifejezheti.⁵⁴

Kerezsi Klára és Kó József „Normasértés vagy jogkövetés, fiatalkorú fiúk kriminológia vizsgálata” (1000 fős, átlagos budapesti iskolai környezetben vizsgált minta alapján) az alábbi jellemzőket találta. A fiúk közül 50,7%-ban voltak azok, akik nem voltak érintettek, 11,9%-ban azok, akik áldozattá váltak, 19,8%-ban azok, akik elkövettek valamilyen normasértést, és 17,6%-ban voltak jelen azok, a kutatásban kriminalizálódottnak nevezett fiatalkorúak, akik egyben elkövetői és áldozati státuszban is megjelentek.⁵⁵ E tipológia alapján kriminalizálódónak nevezett fiatalkorúak jellemzőik alapján nagyban mutatják a javítóintézetben elhelyezettekre vonatkozó sajátosságokat. A fentiek miatt a bűnmegelőzési programok tekintetében az áldozattá válás vagy ismételt áldozattá válás megelőzése is kiemelt jelentőségű a javítóintézetek életében. Erre nemcsak a fiatalkorúak esetleges korábbi áldozati státusza hívja fel a figyelmet, hanem az, hogy az intézetekben még a legjobb pedagógiai szándék ellenére is, megjelenhet az egymás közötti agresszió, amely bizonyosan

⁵³ Csemáné Váradi Erika: A fiatalkorúak agressziója, LÉPÉS-VÁLTÁS tanulmánykötet, TAMOP 5.6.1.-11.A/2012.-0004.

⁵⁴ A fiatalkorú elítéltek áldozati minőségének vizsgálata különös tekintettel a családon belüli erőszakra A kutatás vezetője: Dr. Ligeti Katalin p.62 http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/fk_kutatas_kotet.pdf, letöltés: 2014. december 10.

⁵⁵ <http://www.fice.hu/palyazatok/lepesvaltas/szakmai-anyagok>

áldozattá váláshoz vezethet, majd ezt követően a másodlagos viktimizációs veszély is megjelenik, ha nem kellően körültekintő az ezt követő reakció, eljárás.

Számos nemzetközi dokumentum tartalmaz felhívást a másodlagos (szekunder) viktimizáció elkerülése érdekében. Az Európa Tanács bűncselekmények áldozatainak nyújtandó segítségről szóló R(2006)8 sz. ajánlásában a definíció is szerepel. Ez olyan viktimizációt jelent, amely nem a bűncselekmény közvetlen eredménye, hanem azt az áldozatoknak az intézmények és az egyének nem megfelelő viszonyulása okozza. A Nemzetközi Áldozatvédelmi Kézikönyv is e tágabb megközelítést – nevezetesen a büntető igazságszolgáltatási rendszertől és a társadalomtól elszennvedett másodlagos viktimizációt – tartalmazza. Lényege, hogy a bűncselekmény elszennvedését követően nem a kívánatos módon viszonyulnak az áldozathoz, vagy a pozitív megnyilvánulásra rossz időpontban kerül sor.⁵⁶ A bűnelkövetéshez vezető út során megjelenő áldozati szerepekhez és/vagy az intézetben elszennvedett sérelmekhez való nem megfelelő viszonyulás szekunder viktimizáció lehetőségét rejti és ez a folyamat, ördögi körként, a már ismert kockázatok alapján a bűnismétlés veszélyét növeli.

Összefoglaló táblázat a háromszintű bűnmegelőzési modell lehetőségeire⁵⁷

	Bűnmegelőzés a büntető igazságszolgáltatáson keresztül	A bűnelkövetővé válás megelőzése	Közösségi megelőzés	Szituációs és áldozatközpontú megelőzés
Elsődleges szint	Jogkövető kultúra támogatása, általános elrettentés Pl.: büntető igazságszolgáltatás hatékonysága, rendőrséggel szembeni bizalom	A kockázati tényezőket generáló társadalmi-gazdasági környezet alakítása Pl. gyermekjóléti alapellátási rendszer és gyermekvédelmi szakellátási rendszer speciális feladatai, iskolai konfliktuskezelés modelljeinek terjesztése, stb.	Pl.: várostervezés, a közösségi kultúra terjesztése, kisebbségpolitika,	Átfogó környezeti és biztonságtechnikai tervezés Pl.: bankbiztonsági előírások, készpénzkímélő fizetési formák támogatása, felvilágosító programok, közvilágítás, stb.

⁵⁶ Görgényi Ilona: Az áldozatpolitika alapjai In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009, p.30

⁵⁷ Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009 p. 117

Másodlagos szint	Általános és speciális elrettentés Pl. lakossági-rendőrségi együttműködés hatékonysága, kisebb súlyú devianciák gyors kezelése	Kockázatközpontú megelőzési programok Pl. hátrányos helyzetű gyermekek iskolai felkészítése, szülői tréningek, stb.	Közösségépítő és közösségvédelmi programok Pl. szomszédfigyelő mozgalom, szabadidős programok hátrányos körzetekben, stb.	Különösen veszélyeztetett csoportok védelme (foglalkozási csoportok, stb.) bűnözési térképek, utcai világítás, járőrözés, stb.
Harmadlagos szint	Speciális elrettentés, izoláció, reintegráció, helyreállítás, pl. javítóintézeti neveltek, fogvatartottak képzési és tréning programjai, börtönpártfogás és utógondozás, kárhelyreállító büntetések	Elkövetővé váltak egyéni kockázatelemzése , pl.:Egyéni nevelési terv a javítóintézetekben és kockázatkezelés (javítóintézeti nevelés során kifejtett tevékenységek), speciális prevenció	Közösségi programok a bűnelkövetők reintegrációjára, helyreállító igazságszolgáltatás Pl.: kortárssegítés, stb.	A különösen veszélyeztetett helyek védelme, az újbóli áldozattá válás megelőzése, külön programok az olyan kriminalizálódott fiatalok számára, akik a bűnelkövetői és az áldozati státuszban egyaránt megjelennek, intézeti viktimizáció megelőzése

2.4. A bűnmegelőzés megjelenése a javítóintézetekben

A fentiekben bemutatottak szerint tehát a javítóintézeti nevelésben a bűnmegelőzés harmadlagos szintjéről beszélhetünk, melyben a harmadlagos megelőzés a már bűnelkövetővé váltak bűnisméltésének megelőzését jelenti. A tisztán megtorlási elméletek kivételével a büntetési elméletek mindig tulajdonítanak valamilyen preventív funkciót a büntetésnek, illetve tágabban a büntető igazságszolgáltatásnak.

Kutatók 1970 és 1994 között lefolytatott kutatás eredményeinek másodelemzésével megvizsgálták, hogy mely tényezők állnak a legszorosabb kapcsolatban a bűnisméltéssel. Ezek alapján nyolc prediktív faktort írtak le, amelyek előrejelző értékük szerint a következők:

- 1. Kriminogén szükségletek:** antiszociális személyiség és attitűdök, kriminális ismerősök, személyközi konfliktusok, szerabúzus.
- 2. Bűnelkövetői előélet:** serdülő és fiatalkori bűnelkövetés, intézeti fegyelemsértések.
- 3. Gyenge társadalmi előmenetel:** családi állapot, iskolai végzettség, foglalkoztatás, jövedelem, lakhatás.
- 4. Demográfiai tényezők:** életkor, nem, etnikai hovatartozás.
- 5. Családi tényezők:** család kriminalitása, rossz szülői-nevelői háttér, szeparáció.
- 6. Alacsony intellektus.**
- 7. Alacsony szocioökonómiai státusz:** származás.
- 8. Személyes distressz:** szorongás, depresszió, szuicid készletések”⁵⁸

A bűnmegelőzés szempontjából tehát lényeges, hogy az elkövetők egyéni élettörténetében, az egyén sajátos jellemzőiben és körülményeiben kell keresni a bűnelkövetés magyarázatát és így a beavatkozás fő célpontjait. Az önkontrollt, amely a bűnelkövetéstől való tartózkodás egyik kulcseleme lehet, kora gyermekkorban a szocializáció során sajátítjuk el, és amennyiben ez a folyamat hibásan zajlik le, kriminális veszélyeztetettség alakul ki. A bűnmegelőzés lényege ebben az értelemben tehát az „alulszocializáltság” elleni küzdelem, amelynek főszereplői a család és az iskola, illetve sajnos több esetben már ezeket „pótló” intézmények.

Mind a társadalom egészének működésében, mint az egyén életében kiemelkedő jelentőségű lehet, hogy az adott társadalmi jogrendszer miként ítéli meg a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményeket, hogyan reagál ezekre, milyen intézményrendszert épít ki a bűnmegelőzésre, illetve a bűnisméltés megakadályozására, figyelemmel arra, hogy ennek érdekében a fent jelzett prediktív tényezők tekintetében kell ellensúlyt kifejteni.

Mind a nemzetközi egyezmények, mind az Európai Unió által kötelezően meghatározott minimum sztenderdek, mind az ezeket követő, figyelembe vevő hazai jogszabályok különös figyelmet fordítanak a fiatalkorúak kezelésének speciális kérdéseire. Paradoxonnak tűnhet, hogy ugyanaz a személy, aki ellen a büntetőeljárás folyik maga is segítségre szorulhat sőt, hogy védelmét a társadalom éppen az ellene folyó igazságszolgáltatási folyamatban kénytelen biztosítani.

⁵⁸ Borbíró Andrea – Szabó Judit: Dezsizstenia és a bűnisméltés megelőzése: Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben, kutatási beszámoló 2012, kézirat, Gendreau és munkatársai vizsgálatának eredményeit rendszerezi

A fiatalkorúak bűnelkövetővé válása esetén kettős cél fogalmazódik meg a társadalomban és a jogalkotóban egyaránt. Egyrészt a fiatalkorúakra úgy tekintünk, mint akiknek az életkorukból fakadóan gondozásra és védelemre van szükségük, így ha bűnelkövetővé válnak, akkor is oktatási, fejlesztési eszközök alkalmazásával szükséges a cselekmény elkövetéséhez vezető problémák lehetőség szerinti megoldása, kompenzálása. Másrészt a fiatalkorúak bűnelkövetése esetében is jelen van az a félelem, amely a társadalmat jellemzi, az egyes cselekmények (pl. rablás) elszaporodása miatt, illetve a súlyosabb jellegű, főként erőszakos bűncselekmények jellemzővé válásával kapcsolatban. A bűnelkövetésre adott reakciónak szolgálnia kell a fiatalok egészséges fejlődését és nevelkedését, de a bűnelkövetők megbüntetésére irányuló társadalmi elvárásnak is meg kell felelnie.

Ez a sajátos helyzet kívánja meg, hogy a gyermek, illetve fiatalkori bűnökre a büntető igazságszolgáltatás speciális választ adjon egy olyan eljárás keretében, amely lehetőség szerint nem stigmatizál, nem mélyíti el sem a fiatalkorúban, sem pedig a környezetében a bűnözötudatot.

A tett súlyával, a bűnösség mértékével arányos büntetést kell kiszabni, de el kell fogadni azt is, hogy ezzel az elvvel nem ellentétes az sem, mely szerint a bűnelkövetés nem mutatható be csak a cselekmény leírásával, hanem legalább ilyen fontos az elkövetők vizsgálata, az elkövető személyi adottságai, a bűncselekményt kiváltó motívumok, az azt lehetővé tévő körülmények. A fiatalkorú büntetőjogi felelősségre vonásának alapja, mely egyben az eltérést is jelenti, a fiatalkorú fejlődésben lévő személyisége. A felnőtté válás pszichikai és szocializációs folyamat, bekapcsolódás a társadalomba, amely a szabályok elsajátításának szükségességét is jelenti.

A fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatásnak több szempontot kell figyelembe vennie, amely egyszerre érvényesíti a gyermekek védelme, a speciális prevenció, a jogbiztonság és a társadalom védelmének szempontjait.

Így :

- reagálni kell a bűncselekményre, és a tettel arányos szankciót kell kiszabni, miközben
- figyelembe kell venni, hogy az életkori sajátosságok eltérő választ igényelnek a büntetőhatóságtól, mint a felnőtt elkövetők esetében.

E követelmények nem a XXI. század előírásai, hanem a XIX. században gyökereznek.

„A javító-intézetek igazgatója és felügyelő-személyzete tehát soha ne tévessze szem elől azt, hogy az intézet nem büntetés végrehajtásra rendelt hely s hogy ennél fogva az ifjak nem bűnhődés, hanem elhanyagolt vagy megromlott erkölcsök megjavítása és fejlesztése végett vannak felügyeletükre és őrizetükre bízva. Azért ezek az ifjak nem is foglyoknak, hanem növendékeknek neveztetnek.”⁵⁹

A fiatalkorúak büntetőjogának kialakulása hosszan tartó folyamat volt, melynek alapjait a XIX. század vége, illetve XX. század első évtizedeinek reformirányzatai teremtették meg, kialakítva a fiatalkorú bűnelkövetők eltérő megítélésének a lehetőségét, felismerve és elfogadva azt a tényt, hogy a felnőtté válás nem egyszerű biológiai folyamat, hanem lelki, tudati, erkölcsi kibontakozás ideje is. Átmenet a gyermekkorból a felnőttkorba, amely egyben átmeneti státuszt is jelent mind a család életében, mind a társadalmi környezetben.

A korszak két jelentős jogszabálya a fiatalkorúak büntetőjogában kialakuló specialitások meghatározására az 1878. évi V. törvénycikk (Csemegi Kódex) és az 1908. évi XXXVI. törvénycikk (I. Büntetőnovella) volt.

Az 1880. szeptember 1-jén hatályba léptetett 1878. évi V. törvénycikk elrendelte a fiatalkorú büntettek részére a javítóintézetek felállítását, de a büntetés végrehajtására, az intézetek szervezetére, felszereltségére, működésére nem tartalmazott rendelkezéseket.

Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk sokkal részletesebb szabályokat vezetett be. Így „a megtorlás helyett nevelés eszméje” jegyében a szankció rendszer részévé vált az ún. próbára bocsátás intézménye, megalakultak a Patronázs Egyletek, melyek a próbát, illetve a javítóintézetből való kihelyezést felügyelték, létrejött a fiatalkorúak önálló bírósága, illetve megerősödtek a nevelő jellegű szankciók, köztük a javítóintézetek szerepe. A javítóintézetek létrehozásánál olyan bekerített, de nem börtönszerűen körül zárt terület létrehozására törekedtek, amelyen belül megvalósíthatóvá vált a családi nevelés.

A javítóintézetek működési feltételei, a jogszabályi, intézményi keretek az eltelt több mint 130 évben természetesen sokat változtak, de a legfőbb célkitűzés a nevelés eszméje és a hozzárendelt eszközök alapvetően azonos szakmai elveken alapulnak. Annak ellenére is megmaradt a javítóintézeti nevelés alapeszméje, hogy közben az azt körbe vevő igazságszolgáltatási rendszer egészét jellemző elvek folyamatosan változtak, alakultak.

⁵⁹ Dr. Kun Béla és Dr. Ládai István: A fiatalokorúak kriminalitása ellen való küzdelem Magyarországon, 1905. Franklin Társulat

A jóléti államok kialakulása után, az 1950-es évek koncepciójának megfelelő büntetési elméletének a reszocializáció tűnt. A büntetés mellett/helyett a kezelés – „treatment” ideológia” – vált hangsúlyossá. Nagy reményekkel indultak a pszichiátriai, reszocializációs (treatment) programok. Ez kedvezett a relatíve határozatlan tartamú szabadságvesztésnek, a nevelő jellegű intézkedések alkalmazásának, főként a fiatalok elkövetői kategóriában. Az 1970-es évek közepétől a jóléti állam koncepció válságának felismerése során meggingott a „treatment”, csak „kezelés” ideológiájába vetett hit. A szociális intézmények összeomlása, a kisközösségek válsága, a bűnözés növekedése, a közbiztonsági viszonyok romlásának társadalmi méretű problémává válása új társadalmpolitikai, büntetőpolitikai koncepció kidolgozására ösztönzött.

A legfejlettebb államok szakemberei szinte ugyanazokkal a problémákkal kerültek szembe, mint elődeik száz évvel ezelőtt. A radikális változást kívánók szinte teljes revíziót követeltek és feltétel nélküli visszatérést a tettközpontúsághoz, a bűncselekmények kizárólag súlyossága alapján való megítéléshez, figyelmen kívül hagyva a személyiséget, a környezeti hatásokat. A rehabilitációs optimizmust kritika érte kriminológiai szempontból is: nem lehet a büntetett csak azért bebörtönözni, mert kezelésre, nevelésre, szocializációra szorul. Ez a feladat túlterjed a büntetőjog kompetenciáján. Azonban a kritikák ellenére sem mondhatunk le arról, hogy büntetés az elkövetett cselekmény súlyával arányos legyen, de egyben tükrözze az elkövető személyiségére, körülményeire való reagálást, elősegítve ezzel, hogy a büntetés és végrehajtása támogassa társadalmi integrációját, a bűnismétlés elkerülését.

A társadalom érdeke és egyben kötelessége is, hogy a büntetőjog területén belül is megfelelő eszközökkel segítse a fiatal társadalmi beilleszkedését, kiemelten foglalkozzék az esélyegyenlőség megteremtésével, maga mellé állítva a pedagógia, a szociológia, a pszichológia, a szociálpolitika és a családpolitika eszközeit.

A javítóintézetek jelen korszakát jelentősen meghatározta az 1995. évi a büntető törvénykönyvet és a büntetőeljárást jelentősen módosító, a fiatalok javítóintézeti nevelésében fordulatot teremtő törvénycsomag, amely meghatározza a mai napig az ország javítóintézeteinek arculatát, feladatait.

Az 1995. évi törvénycsomag megváltoztatta a javítóintézetek helyzetét az igazságszolgáltatásban, és megváltoztatta az ítélezési gyakorlatot. Az 1995. évi módosítás azt tartalmazta, hogy a javítóintézeti nevelés tartamát a bíróság állapítja meg egy és három év közötti időtartamban, az előzetes letartóztatást az elrendelt javítóintézeti nevelésbe be kell számítani. A módosítások 1995. szeptember 1. napjával váltak hatályossá, illetve az előzetes letartóztatás végrehajtási helyéül a

javítóintézetek 1996. május 1. napjától váltak fogadó képessé. Eszerint javítóintézetben kell előzetes letartóztatásban elhelyezni azt, akinek a kiszabott intézkedés is várhatóan javítóintézeti nevelés lesz. De alkalmazhatja ezt az elhelyezési formát a bíróság súlyosabb bűncselekmények esetében is.

Az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtásának lehetősége, a jogszabályi és az intézményi háttér megteremtése azt a célt szolgálta, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben végrehajtott – főként hosszabb időtartamú – előzetes letartóztatás alatt nagy eséllyel kialakuló börtönártalmak elkerülhetőek legyenek. A büntetés-végrehajtási intézmények a fiatalok előzetes letartóztatásának végrehajtása során – jogszabályi követelmény szerint – csak a felnőtt fogvatartottaktól való elkülönítésre kötelezettek. Emellett nem kötelezettség, sőt az előzetes letartóztatás végrehajtási feltételei mellett nem megszervezhető a fiatalok számára a tanulás, a képességek fejlesztése, a foglalkoztatás, a személyiség fejlesztés, a családi kapcsolatok fenntartása, a pszichológiai-mentálhigiénés támogatás. Figyelemmel az általában elhúzódó büntetőeljárásokra és így a hosszú időtartamú előzetes letartóztatásokra, a fiatalok esetében ez súlyos és visszafordíthatatlan károsodáshoz vezethet, illetve bizonyosan nehezíti a reintegrációs folyamatot, növelve ezzel a bűnismétlés kockázatát.

Az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtási feltételeinek törvényi megteremtése azt a célt szolgálta, hogy a már működő javítóintézeti eszközrendszer alkalmazható legyen – az időbeli és a jogszabályi korlátokat figyelembe véve – az előzetes letartóztatás ideje alatt is.

Összhangban az előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajthatóságával a határozott időtartamú javítóintézeti nevelés volt az, amely a beszámíthatóságot lehetővé tette. Ezzel Magyarország is – reflektálva a nemzetközi követelményekre – megszüntette az utolsó határozatlan időtartamú, igazságszolgáltatási rendszerben alkalmazott szankciót.

A jogi háttér változása ismét megerősítette a javítóintézetek eredeti célját, így az igazságszolgáltatási rendszerbe ágyazottan, a büntetőjogi eszközök keretei között a fiatalok reszocializációját és reintegrációját hivatottak szolgálni.

2013. július 1-jétől lépett hatályba a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (új Btk.), amely még nagyobb feladatot ró a javítóintézetekre, még hangsúlyosabbá teszi szerepüket a fiatalok igazságszolgáltatásában. 2013. július 1-jétől néhány, a Btk.-ban meghatározott súlyosabb bűncselekmény esetében a gyermekkorú elkövető már 12. életévétől felelősségre vonható (emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, a testi sértés, ha életveszélyt vagy halált

okozott, a rablás és a kifosztás, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással). Esetében a cselekmény elkövetése után a bíróság élhet az előzetes letartóztatás jogintézményével, illetve büntetést vagy intézkedést szabhat ki. A szankciók körében nem alkalmazható szabadságvesztés és az egyéb büntetési, intézkedési nemek közül a javítóintézeti nevelés a preferált. A javítóintézeti nevelés kiszabható időtartama is változott, 3 év helyett már maximum 4 éves időtartamban is kiszabható. Ezzel összhangban a javítóintézeti nevelés már nem a 19. hanem maximum a 21. életévig tarthat. Az új rendelkezések – amellett, hogy a fiatalabb korosztály büntethetőségét tartják szükségesnek a súlyosabb elkövetések esetében – a korábbinál még nagyobb hangsúlyt adnak a javítóintézeti nevelés lehetőségének és jelentőségének, nagymértékben szélesítve a befogadható korosztályt. Ez még inkább fokozza a javítóintézeteknek a fentiekben már meghatározott felelősségét a gyermekkori, de már a fiatal felnőtt korosztály társadalmi reintegrációjának támogatásában a bűncselekmény elkövetése után.

Az 1995. évi változásokkal a fiatakorúakra vonatkozó magyarországi büntetőjogi rendszer (kiegészülve a diverzió lehetőségeit bővítő vádemelés elhalasztása jogintézményével, majd a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárás lehetőségével) már megfelelt a nemzetközi szabályoknak, így az ezek közül kiemelt jelentőségű és a hazai, kiskorúakra vonatkozó jogszabályokat is meghatározó az ún. New York-i Egyezménynek. A Gyermek jogairól szóló Egyezményt 1989. november 20-án fogadta el az ENSZ közgyűlése New Yorkban, hazánk pedig az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki. Az Egyezmény szerint a 18. életévét be nem töltött személy gyermeknek tekintendő. A dokumentum kötelezővé teszi a szociális védelem köz-és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek számára, hogy minden, a gyermeket érintő döntésükben elsősorban a gyermek mindenek felett álló érdekét vegyék figyelembe. A részes államoknak meg kell hozniuk minden olyan törvényhozási, közigazgatási vagy egyéb intézkedést, amelyek az Egyezményben elismert jogok érvényesüléséhez szükségesek.

A gyermekeket megillető jogok szélesedtek, bizonyos szempontból specializálódtak is, egyre pontosabban határolva körül azokat a helyzeteket, amelyekben a gyermeket speciális védelem és jog illeti meg az állami büntetőhatalom érvényesítése során az ellene folyó eljárásban. A Gyermekjogi Egyezmény szerinti bánásmódnak minden bűnelkövetőket befogadó intézménynek meg kell felelnie, az elvárásoknak a szabadságelvonás során inkább a javítóintézetben való végrehajtás felel meg, ez biztosítja teljes mértékben a fiatakorú fogvatartottak alkotmányos jogainak az érvényesülését és a modern reintegrációs törekvések legszélesebb eszköztárát.

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása a büntetőeljárás megindításától a jogerős ítélet meghozataláig tartó folyamatot öleli fel, ám tágabb értelemben a büntetések, intézkedések végrehajtásának befejezéséig terjedő időszak is ide értendő. A gyermekvédelmi rendszer része a bíróság által – bűncselekmény elkövetése miatt – javítóintézeti nevelésre utalt, illetve – bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja miatt – előzetes letartóztatásba helyezett fiatalkorúak intézeti ellátása.

A 2015. január 1-jétől hatályba lépő új Büntetés Végrehajtási Kódex szerint a javítóintézeti nevelés végrehajtásának feladata a fiatalkorú nevelése, oktatása és szakmai képzése által annak elősegítése, hogy helyes irányban fejlődjék és a társadalom hasznos tagjává válják.

A javítóintézetben folyó nevelés célja a fiatalkorú társadalmi beilleszkedésének elősegítése, ennek érdekében beilleszkedési zavarai enyhítése, pszichés állapota rendezése, iskolázottságának, szakmai képzettségének fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadtatása, az egészséges életmódra való felkészítés.

A fiatalkorúak büntetőjogára vonatkozó nemzetközi dokumentumok a Gyermekjogi Egyezményt beleértve és azon túlmutatóan a részletszabályokat is meghatározva az igazságszolgáltatás fejlesztésének fő irányaként a megelőzést, a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének humanizálást, az emberi jogok elsőbbségét határozták meg.

Egyszerre kívánják biztosítani a gyermek érdekének, társadalmi helyzetének megfelelő elbánást mégpedig a reszocializáció, reintegráció érdekében egy olyan büntető-igazságszolgáltatásban, mely a garanciális elvek betartására épül.

Tükrözik, hogy a fiatalkorúak igazságszolgáltatása nem a szociális, társadalmi problémák megoldására létre hívott intézmény, de a bűncselekményre reagálva, a szankciók, beavatkozási formák megválasztásával, és a büntetés-végrehajtás keretében a tett arányosság szem előtt tartásával, a problémák figyelembevételével a speciális prevenciót kell szolgálni.

A nemzetközi szervezetek legfőbb idevonatkozó főbb dokumentumai:

- Pekingi szabályok, az ENSZ minimumkövetelmény szabályai a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozóan (1985.)
- Riyadi Irányelvek –az ENSZ irányelvek a fiatalkori bűnözés megelőzésére (1985.)
- Az ENSZ a gyermek jogairól szóló 1989. évi egyezménye

- Európa Tanács R (2000) 20. sz. ajánlása a korai pszichoszociális beavatkozás szerepéről a bűnelkövetés megelőzésében
- Európa Tanács R (2003) 20. sz. ajánlása a fiatalkori bűnözés kezelésének új módszereiről és a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről
- ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága 10. számú Általános Kommentár: Gyermeki jogok a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában (2007.)
- Az Európa Tanács R (2008) 11. számú ajánlása a fiatalkorúak esetében alkalmazható büntetések és intézkedések európai szabályairól

A dokumentumok közös jellemzője, hogy a törvénnyel összeütközésbe került gyermek-és fiatalkorúak érdekeinek, jogainak minél szélesebb körű védelmét tűzi ki, hogy fejlődésének, nevelésének biztosításával megelőzze újabb bűncselekmények elkövetését.

A Pekingi Szabályok

Az ENSZ közgyűlése az 1985. november 29-i plenáris ülésén határozatával fogadta el az „ENSZ minimum követelmény szabályai a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozóan” című dokumentumot. Megszavazásával nemzetközi szinten is deklarálták a büntetés nevelés gondolatával összefüggésben lévő szubszidiaritásának elvét. A fiatalkorúak igazságszolgáltatásának előterében a fiatalkorú jóléte áll. A Pekingi Szabályok a tagállamoktól olyan kriminálpolitikai döntéseket várnak, melyek ugyan a már megtörtént bűncselekményekre reagálnak, de a legalább annyira a bűnmegelőzést szolgálják.

A dokumentum hat részből, ezen belül 30 szabályból és kommentárokból áll.

A teljesség igénye nélkül a legmeghatározóbb alapelveket és szabályok:

- tisztességes, emberi és eredményes bánásmód szükséges a törvénnyel összeütközésbe került fiatalkorúval
- a joggal összeütközésbe került fiatalkorút gondosan kialakított jogi védelemmel kell ellátni
- tárgyalás előtti őrizet csak utolsó megoldásként alkalmazható
- a fiatalkorúra vonatkozó igazságszolgáltatás célkitűzései főként a jólét elősegítése és az arányosság elvének érvényesülése
- a kiszabott intézkedésnek és büntetésnek tett és személyiség arányosnak kell lennie

- a fiatalkorúak ügyében hozott döntések kétfélék lehetnek, elsősorban a tág körben meghatározott intézkedések (alternatív szankciók), melyek lehetőleg a családi környezetből történő kiemelést mellőzik, végső eszközként pedig a zárt intézetbe utalás
- szabadságvesztés alkalmazása csak ultima ratioként szerepelhet
- stacionárius intézkedéseket csak erőszakos, személy ellen irányuló bűncselekmények elkövetése esetén lehet alkalmazni
- halálbüntetést nem lehet kiróni
- a relatíve határozatlan időtartamú jogkövetkezményeket ki kell zárni
- az intézményekben elhelyezett fiatalkorúak védelemben kell, hogy részesüljenek
- a büntethetőség korának alsó határát nem szabad túl alacsonyan megállapítani és figyelembe kell venni az érzelmi, szellemi és értelmi képességet
- a rendelkezések kiterjeszthetők a fiatal felnőttekre is
- nem csak a büntetés szubszidiaritását, hanem lehetőség szerint a büntetőeljárás szubszidiaritását is érvényre kell juttatni, alkalmazni az elterelés intézményeit
- a fiatalkorúak ügyeiben kompetens hatóságok járjanak el és vegyék igénybe egyéb társadalmi szervezetek segítségét
- a fiatalkorúak ügyeivel foglalkozzanak speciális szakemberek⁶⁰

New York-i Egyezmény a „Gyermekek Jogairól”

Szellemiségében és konkrét rendelkezéseiben számtalan hasonlóságot tartalmaz a Pekingi Szabályokhoz. A bevezetőben kiemelt alapelv, hogy a gyermeknek különös védelemre van szüksége, melyben minden esetben, így bűncselekmény elkövetése esetén is részesülnie kell. Erről rendelkezik az Egyezmény 37. és 40. cikke.

37. cikk

Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy

a.) gyermeket ne lehessen sem kínzásnak, sem kegyetlen, embertelen, megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni. Tizennyolc éven aluli személyek által elkövetett bűncselekményekért sem halálbüntetést, sem szabaddlábra helyezés lehetőségét kizáró életfogytiglan tartó szabadságvesztést ne legyen szabad alkalmazni.

⁶⁰ Lévai Miklós: Pekingi szabályok – hazai gyakorlat; Gyermek- és Ifjúságvédelem 1990/3.

b.) gyermeket törvénytelenül vagy önkényesen ne fosszanak meg szabadságától. A gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben szabadság-vesztés büntetéskiszabása a törvény értelmében csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal.

c.) a szabadságától megfosztott gyermekkel emberségesen és az emberi méltóságának megfelelően kijáró tisztelettel, életkorának megfelelő szükségleteinek figyelembevételével bánjanak.

40.cikk

1. Az egyezményben részes államok elismerik a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermeknek olyan bánásmódhoz való jogát, amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősítik mások emberi jogainak és alapvető szabadsága iránti tiszteletét, és amely figyelembe veszi korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét.

3. Az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy előmozdítsák különleges törvények és eljárások elfogadását, hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmények elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára különösen

a.) olyan legalacsonyabb életkort állapítsanak meg, amelyen alul a gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének védelme kizárt,

b.) minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket e gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani.

Riyadhi Irányelvek

A „Riyadhi Irányelvek” dokumentumot az ENSZ közgyűlése 1990. december 14-én fogadta el „ENSZ irányelvek a fiatalok bűnözés megelőzésére” címmel. A Pekingi Szabályokhoz kapcsolódva arra keres választ, hogy lehet fellépni a bűnmegelőzés érdekében az igazságszolgáltatáson kívüli eszközökkel. Legfontosabb alapelve a fiatalok bűnözés megelőzése. Újabb stratégiák kialakítását tűzi ki célul. Rendelkezéseiben kitér a szocializációs folyamatokra, családra, közösségekre, nevelésre, tömegtájékoztatásra, szociálpolitikára. Hangsúlyozza, hogy a

fiatalkorúak bünelkövetésére külön törvényeket kell hozni, illetve független szervezeteket kell alakítani a fiatalkorúak jogainak és érdekeinek védelmében.⁶¹

Európa Tanács 20/2000. számú ajánlása a korai pszicho-szociális intervenció jelentőségéről:

- A tagállamoknak a pszicho-szociális stratégiák kialakítása során a minimális intervenció és az arányosság elvét kell követniük,
- az eljárásokban biztosítani kell a stigmatizáció és a diszkrimináció elkerülését.

Európa Tanács R (2003) 20. sz. ajánlása a fiatalkori bűnözés kezelésének új módszereiről és a fiatalkorú bünelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről⁶²

Az ajánlás kiemeli, hogy ahol lehetséges a fiatalkorúra irányuló intervenciónak magában kell foglalnia az áldozataikra és az érintett közösségre irányuló kárhelyreállítást, a jóvátétel lehetőségét. A büntetőjogi beavatkozás végrehajtási helyszíne lehetőleg az érintett környezete legyen és nem szabadságelvonás, de szabadságelvonás esetén is szoros kell, hogy maradjon a kapcsolat a befogadás előtti környezettel. Az egyes beavatkozási formáknak közvetlenül az elkövetett cselekményre kell irányulniuk, fel kell tárni az elkövetés okait, és amennyire lehet, információkkal kell rendelkezni a hatékonyságukra vonatkozó tudományos bizonyítékokról.

Javasolt beavatkozási módok:

- Szociális munkások, pártfogó felügyelők által ellátott gondozás, felügyelet
- Önkéntesek, civil szervezetek bevonása
- A család bevonása
- Helyreállító jellegű eljárások alkalmazása: pl. jóvátétel, családi döntéshozó konferencia

Hatékonynak tekinthető a beavatkozás, ha:

- a bünelkövetői magatartással összefüggésben lévő kriminogén szükségleteket célozza meg (pl. gyenge szociális készségek, tanulmányi lemaradás, drog használat stb.);
- szoros összefüggés van a bűnisméltés kockázata és a beavatkozás természete, intenzitása és tartama között;

⁶¹ Váradi Erika: Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak büntetőjogrendszerében, különös tekintettel a német jogterületre; In.: Ünnepi tanulmányok Horváth professzor 70. születésnapjára; Miskolc, 1997.

⁶² Vö.: Lévai Miklós: Az Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása a fiatalkorú bünelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről, Család, gyermek, Ifjúság 2005/3.

- figyelembe veszi az elkövető tanulási képességeit, lehetőségeit (strukturált, részvételen alapuló tanulási stílus);
- kognitív behaviori technikán alapul (szociális készségfejlesztés, indulatkezelés, problémamegoldó technikák);
- a közösségben hajtják végre, figyelembe veszi az elkövető otthoni környezetét;
- lehetőség szerint a szülőkre is kiterjeszteni a felelősséget;
- ahol lehetséges, a fiatalkorúra irányuló intervenciónak magában foglalnia az áldozatokra és az érintett közösségre irányuló kárhelyreállítást;
- biztosítja a fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer intézményei között és a fiatal korosztályok devianciájával foglalkozó gyermekjóléti, gyermekvédelmi, egyéb szociális-, kulturális- és oktatási, valamint egészségügyi intézmények közötti együttműködést.⁶³

A dokumentumok alapján a fiatalkorúak büntető-igazságszolgáltatásának főbb érvényesülést kívánó jegyeinek összefoglalása⁶⁴

- felnőttektől eltérő büntető anyagi jogi, eljárásjogi, és büntetés-végrehajtási jogi szabályok vonatkozzanak a fiatalkorú elkövetőkre
- a humanizáció, a fiatal érdekének elsődlegessége
- a speciálprevenció
- a nevelési cél
- a tettarányosság mellett, tettesközpontúság
- bűncselekmény súlyán, bűnösség fokán alapuló, de személyiség arányos szankciók
- differenciált szankció rendszer, alternatív lehetőségek széleskörű alkalmazása
- intézkedések túlsúlya
- elterelési lehetőségek
- szabadságelvonás csak ultima ratio legyen
- ne legyen határozatlan időtartamú szankció
- előzetes letartóztatás csak utolsó megoldásként alkalmazható
- szabályok fiatal felnőttekre kiterjesztése

⁶³ Kovács Krisztina: Fiatalkorú bűnelkövetők reszocializációs nevelése speciálprevenatív beavatkozások a szabadságvesztés alatt és azt követően, Jogi-és politikatudományi folyóirat VII. évfolyam 2013/2. szám.

⁶⁴ Váradi Erika: Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak büntetőjogrendszerében, különös tekintettel a német jogterületre; In.: Ünnepi tanulmányok Horváth professzor 70. születésnapjára; Miskolc, 1997.

- speciálisan képzett, felnőttekétől független igazságszolgáltatási szervezet

2.5 A reintegráció szinterei a javítóintézetben

A javítóintézetben elhelyezett fiatalokra a nagyfokú heterogenitás, a kortársaktól való lemaradás jellemző. Általában hosszabb, rövidebb időszak kihagyása után kerülnek ismét iskolapadba, a kinti iskolákban is, mint túlkoros tanulók voltak jelen. Tudásuk sokszor nem éri el a megszerzett bizonyítvány alapján elvárható szintet, az írás, az olvasás és a számolás alapműveletei még a felső tagozatos végzettséggel rendelkezőknek is komoly nehézségeket jelentenek. Tanulás iránti motivációjuk, kitartásuk alacsony szintű. Rossz kommunikáció, alacsony tolerancia szint, elégtelen, illetve nem megfelelő irányú érdekérvényesítés, nem megfelelő konfliktuskezelési képességek jellemzik őket. Ezek a problémák azonban a legtöbb esetben nem a képességbeli problémákból, hanem az őket ért hatásokból fakadnak ezért azt is mondhatjuk, hogy saját képességeik megítélésében sem reálisak, alulértékelik magukat.

A fiatalok esetében nemcsak a család, hanem az iskola is csak korlátozottan tudja szocializációs szerepét betölteni, amely elsősorban a társadalmi együttélés normáinak elsajátításához járulhatna hozzá. Sokan már nem járnak iskolába, s az iskolába járók között is igen magas az iskolát legalább kétszer váltók aránya. Az iskolába járók között nagyon gyakori a hosszabb tartalmú iskolakerülés és a többszöri évismétlés. Szemben a köznevelésben megszokott átlaghoz többszörösen meghaladó arányban talákoztunk a fiatalok esetében magántanulókkal. Ezek a tényezők összességében jelentősen rontják a fiatalok továbbtanulási lehetőségeit és ezen keresztül (is) csökkentik a fiatalok társadalmi kötődését.

A javítóintézetben folyó nevelés célja a fiatalok társadalmi beilleszkedésének elősegítése, ennek érdekében beilleszkedési zavarai enyhítése, pszichés állapota rendezése, iskolázottságának, szakmai képzettségének fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadtatása, az egészséges életmódra való felkészítés. Az intézetben olyan kompenzáló és korrigáló nevelést kell biztosítani, amely egyidejűleg törekszik a fiatalok megelőző életútja hiányainak pótlására és a bűnelkövetése hátterében rejlő hibás viszonyulási rendszer kijavítására.

A fejlesztési tevékenységet meghatározza, hogy fiatalok megelőző életútjukon a deviáns karrier milyen szintjére jutottak el, milyen mértékű személyiségük érzelmi – akaratú sérülése, személyiségükre milyen ártalmak hatottak, milyen az őket idebocsátó, majd a kikerülés utáni fogadó társadalmi környezet. A munka középpontjában a reszocializációs, reintegrációs

tevékenység áll, mert a fiatalok esetében az elsődleges szocializációs folyamat részben, vagy egészen sikertelen volt, illetve sok esetben egy deviáns kultúrához való sikeres szocializációt jelent, és így ütközik a társadalom egészének elvárásaival.

A javítóintézetekben évek óta az egyik legfontosabb követelmény, hogy a törvényben megfogalmazott büntetési célok mellett megjelenő nevelési követelményeknek minél hatékonyabb eszközökkel tudjon megfelelni, illetve a minél célirányosabb tevékenységet tudjon folytatni, hogy az elbocsátott fiatalok reintegrációja sikeres legyen. Az elmúlt évek követelményei szerint ez a feladat egyre nehezebbé vált tekintettel arra, hogy a fiatalok iskolázottsági szintje alacsony, a befogadás előtti környezeti deprivációs szintje – munkanélküliség, lakhatási problémák, egészségügyi és mentális deficitek - emelkedett. Bizonyossá vált, hogy a hagyományos eszközök, pl. egészségügyi gondozás, oktatás önmagában nem elegendők. A fiataloknak más típusú képzésekkel a tudását alkalmazhatóbbá kell tenni, képessé kell tenni őket arra, hogy a munkaerő piacon megjelenő követelményeknek eleget tudjanak tenni. Legnehezebb azt a gátat áttörni, hogy évek óta munkanélküliségben élő családokból kikerült fiatalok dolgozni tudjanak, és ez nem csak a képzettségi szint függvénye.

A javítóintézetek szakmai programjának egyik legfontosabb eleme, hogy a zárt intézeti jelleg helyett markánsan a gyermekvédelmi követelmények érvényesüljenek a javítóintézeti nevelés, de még az előzetes letartóztatás szigorú jogszabályi követelményrendszere mellett is (pl. izoláció a külvilágtól).

Figyelemmel arra, hogy a javítóintézeti rendszerben a legnagyobb zártságot a „börtönrendszerhez” igazodó fegyelmi követelményeket az előzetes végrehajtás követeli meg, ezért fontos, hogy a prizonizációs ártalmak kiküszöbölésére minél speciálisabb és hatékonyabb eszközrendszer álljon az intézet rendelkezésére. A zárt ún. totális intézményrendszert jellemző legfőbb ártalom a prizonizáció a beilleszkedési nehézség mellett a bűnelkövetői attitűdöt, illetve a deviáns környezethez való szocializációt is elősegítheti. A prizonizáció a rehabilitáció, a reintegráció ellen ható tényező. A visszailleszkedés esélye a readaptációs egyéni nevelési tervek függvénye. Minél szervezettebb, strukturáltabb, módszereiben gazdagabb tehát a zárt intézmény annál csekélyebb mértékben érvényesülhet a prizonizáció.⁶⁵

⁶⁵ Fliegauf Gergely: prizonizáció, <http://bvpszichologiahirek.blogspot.hu/2007/02/prizonizaci-knyv.html>, letöltés: 2014. december 10.

Nevelési feladatok:

- Szocializációs szint emelése, szocializációs hiányok pótlása
- Kulturáltsági szint emelése
- Családi életre nevelés
- Munkavégzéshez szükséges készségek fejlesztése
- Tanulási elmaradások pótlása
- Az erkölcsi fejlődés segítése
- Egészséges életmódra nevelés
- Kommunikációs szint emelése
- Felelősség vállalás erősítése az elkövetett bűncselekménnyel kapcsolatban
- Ún. harmadlagos, az ismételt elkövetés esélyét csökkentő bűnmegelőzés

Nevelési-gondozási feladatok színterei:

- Javítóintézeti nevelésre utalt fiatalok csoportjai
- Előzetes letartóztatásba helyezett fiatalok csoportjai
- Növendékügyi iroda
- Oktatási és Képzési Egység
- Munkafoglalkozáshoz szükséges tanműhely, kertészet
- Szabadidős tevékenységek
- Egészségügyi ellátás
- Pszichológiai és mentálhigiénés ellátás
- Elbocsátott fiatalok utógondozási részlege
- Utógondozás

Csoportprogramok:

A javítóintézetek már évek óta hangsúlyt fektet arra, hogy a nevelési és oktatási programok keretein belül, illetve azokat kiegészítve különböző csoportban megvalósuló programokat alakítson ki. Ebbe beletartozik a fiatalok szociális készségeinek fejlesztése, intenzív része a társas kapcsolatok erősítése, a közösségi aktivitás erősítése, a különböző kognitív- behaviorista programok, a humán tőke növelésére irányuló beavatkozások. Azok a programok számíthatnak nagyobb sikerre, amelyek komplex módon, egyidejűleg több kockázati tényezőt megcélozva kívánnak eredményt elérni. Elmondható, hogy a kedvezőtlen környezeti tényezők, elsősorban a biztonság- hiányos családi kötelék, negatív énképet, szorongásra való hajlamot, akár impulzivitást, kontrollálatlan viselkedést, a késleltetés képességének hiányát eredményezheti, ami mind hajlamosít magatartási problémák

kialakulására, bűncselekmény elkövetésére és közvetlen vagy közvetett módon vezethet az áldozati szerephez.

A gyermekkorúak/fiatalkorúak deviáns viselkedésének kialakulási folyamata és az ebben érvényesülő kockázati tényezők alapján a fiatalkorúkra irányuló programok alapvető célja az, hogy mérsékelje a kockázati és erősítse a proaktív tényezőket, illetve befolyásolja a fiatal fejlődésének folyamatát és gátolja a súlyosabb lépcsőfokra való továbblépést.

A protektív tényező fogalma egyrészt azokat a tényezőket jelöli, amelyek az egyént normakonform viselkedésre ösztönzik (ebben az értelemben gyakorlatilag a kockázati tényezők ellentétjeiről van szó), másrészt az életút vagy a személyiség olyan elemeit, amelyek – mintegy „pufferhatást” kifejtve – a kockázati tényezők kedvezőtlen hatását tompítják. Ezek azok az elemek, amelyekre a bűnmegelőzés építhet. Az Európa Tanács ajánlása a következő területeken javasolja a protektív tényezők hatásának erősítését:

- szociális, együttműködési és kognitív képességek javítása;
- szülő-gyermek kapcsolat javítása, egyértelmű, de nem önkényes szabályok;
- befogadó iskolai környezet, jelen esetben „intézeti”, sokirányú lehetőség a fiatalkorúaknak sikerélmény elérésére;
- közösségi kötődések javítása.⁶⁶

Cél, hogy a programokkal a fiatalok olyan tapasztalatokra, ismeretekre tegyenek szert, amelyeket eredményesen tudnak használni konfliktus- és problémahelyzetekben, illetve amikor negatív kortárshatásoknak vannak kitéve. A fiatalok azoknak az értékeknek és tulajdonságoknak az energiáit, amelyeket eddig normaszegő cselekvésekben mutattak meg, képesek legyenek áthelyezni egy konstruktív viselkedési struktúrába. Ismerjék fel erősségeiket, képességeiket, lehetőségeiket, amelyekre építve pozitív célokat tudnak meghatározni. Így lehetőség nyílik megtapasztalni a döntéseik következményeit, a helyzetekben megjelenő érzelmeiket, és a cselekedeteiket irányító értékeket. Az eltérő értékek ütköztetése a csoporttagok között segíti az elfogadást, megértést, és a hatékony kommunikáció gyakorlását. Jó lehetőséget kínál a csoportkultúra alakítására. Azokban a szituációkban, ahol konfliktus, kortársnyomás, kortárs és felnőtt kapcsolatok alakulnak, kipróbálhatóak viselkedési alternatívák, megélhető ezek következménye, és a fiatal dönthet, hogyan cselekszik, milyen viselkedési mintát eredményes a számára.

⁶⁶ Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés, p. 123 In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009

Egyéni esetkezelés jellemzői:

Dipólusú, intenzív, koncentrált, a figyelem orientáció egyirányú, szabályok, követelmények, szerepek egyszerűek, a kapcsolat jellege döntően hierarchikus, visszajelzés azonnali, spontán problémakezelés célzott, a fókuszban folyamatosan a kliens, motivációt erősítő, mély, megtartó kapcsolat, megértés, belátás, átkeretezés lehetséges a segítő kapcsolatban, könnyebb a bizalmi légkört megteremteni, mint csoportban, személyes jellegű kapcsolat, kötődés kialakulása segítő és segített között, függés-függetlenedés (leválás) átélése, kialakítja és erősíti az önreflektív képességet, erősíti az autonómiát, mélyíti az önismeretet, reális és pozitív énkép kialakítására törekszik, hatékony megerősítéseket alkalmaz.

Csoportos programok jellemzői:

Közösségi jellegű, többsíkú kapcsolat, a mellérendelt kapcsolatok modellálására van lehetőség, empátia növelő hatású, kompetencia élmény átélése, saját erőforrások mozgósítása, összetartozás élménye, szociális biztonság érzés, a kitaszítottság, marginalitás kezelése hatékony, referencia csoportok jelzése (pl. kortárs referencia csoport) erősíti a pozitív értékek rögzülését), a csoportkontroll erősebben érvényesül, mint a hierarchikus egyéni esetkezelés során, a normakövetés bensővé válását, rögzülését felerősíti, növeli a probléma érzékenységet, javítja a kommunikációs készségeket, az agresszió helyett a proszociális viselkedésminták megtanulása, begyakorlása, konfliktuskezelő technikák befogadása és gyakorlása, a frusztráció tolerancia szintjének az emelése, az indulatvezérelt viselkedés helyett a kontrollált viselkedés megtanulása, a társak iránti és a környezeti felelősségtudat erősítése, együttműködés, kölcsönös megértés és elfogadás, segítőkészség, közös gondolkodás, csapatszellem, kreativitás, egyéni és csoportos problémamegoldó, helyzetfelismerő és döntési képesség erősödése, csoportkohéziós és kompetencia élmény megszerzése, kommunikációs technikák verbális és nonverbális módjainak tanulása, kipróbálása, a szerepváltások kipróbálása, begyakorlása, önbizalom, a másokba vetett bizalom, a saját korlátok és személyes értékek felismerése, saját igények, szükségletek, erősségek tudatosítása.

3. A pártfogó felügyelői szolgálat munkájának és a javítóintézeti nevelésnek az összekapcsolódása

A javítóintézetekbe előzetes letartóztatásba vagy javítóintézeti nevelésre kerülő fiatalok, illetve az őket befogadó intézmények a fiatalok büntető ügye miatt kapcsolatban állhatnak a pártfogó felügyelői szolgálattal. A büntető ügy lehet azonos azzal az ügyel, amely miatt a fiatalok

előzetes letartóztatását elrendelték, illetve többségében olyan eljárás, amely nem az aktuális javítóintézeti elhelyezés, akár előzetes letartóztatás, akár javítóintézeti nevelés alapját szolgálja.

Lényeges elem, hogy a fiatalkorú reintegrációs folyamatát egységes szemlélettel kezeljük, így ebben az érintett intézményeknek, hatóságoknak együtt kell működnie. Az együttműködés fokozottan érinti a javítóintézeteket és a pártfogó felügyelői szolgálatot, tekintettel arra, hogy a bűnelkövető fiatalkorúak esetében a reintegrációs támogatás két legalapvetőbb intézményei ezek.

3.1. A pártfogó felügyelői munka kialakulása

A büntetés-végrehajtás felőlel valamennyi büntetés, büntetőintézkedés végrehajtásával kapcsolatos kérdést. A büntetőeljárás megindulásától, a szabadságvesztés vagy az alternatív szankciók végrehajtásán át, a büntetés-végrehajtási intézetekből szabadultak utógondozásának lezárulásáig tartó folyamatot egységes rendszerként kell vizsgálnunk. Ennek célja a társadalom és az egyén védelme érdekében a társadalommal összeütközésbe került személy reintegrálása: a kontroll és a támogatás eszközrendszereinek segítségével a bűnismétlés megelőzése, hozzájárulás ahhoz, hogy az elkövető a társadalomban elfogadott normák szerinti életmódot tudjon folytatni.

A pártfogó felügyelői szolgálat a közösségi – nem szabadságvesztéssel járó – szankciók végrehajtásának intézményi hátterét biztosítja. A pártfogó felügyelői tevékenység különféle területei a büntetőeljárás valamennyi szakaszában megjelennek.

A magyarországi pártfogó felügyelet rövid története

A 19. század közepéig a bűncselekményekre való reagálásnak a középpontjában kizárólag a tett és tett megtorlása állt. A bűnelkövető személye a 19. században a tudomány (pszichológia, orvostudomány) és a büntetőjog érdeklődésének fókuszába került, az egyén ellenőrzésének igénye a büntetés középpontjába a bűnelkövető személyét helyezte és ezzel a pártfogás története is elkezdődött. A pártfogás intézményének kialakulása egyrészt a szabadságvesztés büntetésüket töltő és az onnan szabaduló elkövetőket támogató (utógondozói) rendszerhez kötődik, másrészt a nem szabadságvesztéssel járó szankciók létrejöttéhez. A 18. század végén Európa-szerte elterjedtek a különféle fogházmissziót teljesítő szervezetek, fegyencóvó egyesületek. E szervezetek tevékenységében láthatjuk a pártfogás utógondozói feladatainak gyökerét.

Magyarországon a fogházmissziót kezdetben a rabsegélyező egyesületek, majd a XIX. század végén széles körben létrejövő ún. patronázs egyesületek végezték. 1874-ben alakult meg az első, a szó mai értelmében vett civil szerveződés, a Budapesti Rabsegélyező Egyesület. Az Egyesület

végezte a szabaduló rabok segélyezését, továbbá Kőbányán menedékházat működtetett számukra. A Patronázs Egyesületek Országos Szövetségét 1909-ben alapították.⁶⁷

Az új jogintézmények kialakulásának másik iránya a törvénnyel összeütközésbe kerülőknek a szabad élet körülményei között történő felügyelete és támogatása volt, méghozzá a börtönbüntetés alternatívájaként. Ennek jogi lehetőségét az adta, hogy az angolszász jogrendszerben kialakult a felfüggesztett szabadságvesztés és a próbára bocsátás jogintézménye, amelyet az Egyesült Államokban a bírói gyakorlat már az 1830-as évektől alkalmazott. Az önkéntes, segítői tevékenységet így magába olvasztotta a büntető igazságszolgáltatás, az alternatív büntetések végrehajtásának egyik felelőse a pártfogó felügyelő lett.

Magyarországon a rabsegélyezés kialakulása melletti, alternatív szankciókhoz rendelt pártfogói munka a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőjogi változásokhoz kötődik, amelyek a XX. század elején szinkronban voltak a nyugat-európai fejlődéssel. A korabeli büntetőpolitikában előtérbe került a fiatalkorúakkal való más elbánás elve, ami találkozott a patronázs egyesületek céljaival. Az 1908-as Büntető Novella a fiatalkorúakra vonatkozóan bevezeti a próbára bocsátás, a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményeit. Az alternatív szankciókkal egyidejűleg a pártfogók is megjelennek a büntető igazságszolgáltatás rendszerében.

„A fiatalkorú terheltek egyéniségére és életviszonyaira vonatkozó adatok megszerzésében, a fiatalkorú terheltek felügyeletében, elhelyezésében és gondozásában a bíróságnak pártfogók segédkeznek” „A pártfogó a próbára bocsátott fiatalkorúval jóakarattal és szeretettel bánjék; igyekezzék a fiatalkorú bizalmát megnyerni; tanáccsal és tettel segítse a fiatalkorú erkölcsi fejlődését s azt, hogy a fiatalkorú a társadalom hasznos és munkás tagjává váljék, minden módon előmozdítani törekedjék;”. Továbbá: „A pártfogó köteles a fiatalkorú magaviseletét a bíróság rendelkezéseinek szem előtt tartásával a próbaidő alatt állandóan ellenőrizni; e célból jogában áll a fiatalkorút meglátogatni vagy maga elé idézni.”⁶⁸

Az 1913-ban felállított fiatalkorúak bíróságai mellé az igazságügy-miniszter pártfogó tisztviselőket nevezhetett ki, akinek a bíró utasítása szerint kellett eljárnia. A pártfogó tisztviselők mellett tovább

⁶⁷ Vókó Gy. (2006): Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialog Campus, Budapest-Pécs.

⁶⁸ Kun B.- Marschalkó J.- Rottenbiller F. (1911): A fiatalkorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon. Wodianer és fiai Könyvnyomda, Budapest. p.52

folytathatták tevékenységüket az önkéntes pártfogók is, akiknek jogai és kötelezettségei megegyeztek a pártfogó tisztviselőével.

Magyarországon a pártfogás fejlődése a második világháborút követően eltért a nemzetközi tendenciáktól a szocialista társadalmi berendezkedés következtében. A XX. század első felében elindult fejlődési folyamat megszakadt. A pártállam optimistán állt a bűnözés jelenségéhez, hiszen a kommunista ideológia a bűnözés szükségszerű, gyors felszámolását hirdette. Ez a felfogás elfedte a valóságot és megakadályozta a bűnözés tudományos vizsgálatát, a bűnözés kezelésének korábbi módszereit nem lehetett alkalmazni, a pártfogás intézménye is megszűnt. Az 50-es években, a szociálpolitika intézményeinek felszámolásához hasonlóan, a korábbi kriminálpolitikai eszközök is eltűntek. Ahogyan háttérbe szorultak bizonyos társadalomtudományok (pl. pszichológia, szociológia), így a kriminológia sem létezett, enyhülés pedig csak az 1960-as évek második felében következett be. Az első kifejezetten utógondozásról szóló jogszabály az 55/1960. (XII.22.) Korm. r. a börtönből szabadult személyek szabadulásának előkészítéséről, munkába állításáról szóló rendelet volt.

A hivatásos pártfogás az 1970-es években épült ki újra Magyarországon, először a fiatalokkorúakra vonatkozóan 1970-ben, majd 1975-ben az utógondozáshoz kapcsolva a felnőtt korúakra vonatkozóan. A szabadságvesztésből szabadult személyek utógondozásáról szóló 1975. évi 20. tvr. megalkotásával a felnőtt korú elkövetők vonatkozásában egységes irányítás alatt kialakult az utógondozás rendszere, illetve a pártfogói szervezet. A pártfogó felügyelet, a különböző nem szabadságvesztéssel járó szankciók mellett, mint új jogintézmény jelent meg. A pártfogó felügyelők kétféle feladatot láttak el. Egyrészt az utógondozói tevékenységet, melynek tartalma az arra rászoruló szabadultak segítése és támogatása volt, másrészt a pártfogó felügyelet formájában azoknak a szabadultaknak az ellenőrzését és felügyeletét látták el, akiknél fennállt a bűnismétlés veszélye.

A feladatok hasonlósága mellett, de megosztott szervezeti rendszerben dolgoztak a fiatalokkorúakkal, illetve a felnőtt korúakkal dolgozó pártfogó felügyelők. A fiatalokkorúak pártfogó felügyeletét szervezetileg a gyermekvédelmi intézményrendszerhez, a felnőtt korú elkövetők pártfogó felügyeletét a megyei bíróságokhoz telepítették.

A magyar jogrendszer a 90-es évektől egyre szélesebb körben bővítette a bűncselekményekre való reagálás lehetőségét, vagyis a szankciórendszer differenciálódott. A bíróság által alkalmazható

alternatív büntetési nemek lehetőségei bővültek – pl. közérdekű munka büntetés (1993) –, illetve a hagyományos bírósági eljárás mellett kialakuló ún. eltereléses eszközök is megjelentek, pl. az ügyészség intézkedési lehetőségeként bevezetett vádemelés elhalasztása a fiatalok majd a felnőtt korú elkövetők esetében (1995, 1999).

Magyarországon a 80-as, 90-es években végzett kutatások, a hazai pártfogói rendszert vizsgáló elemzések azt mutatták, hogy az intézményrendszer, annak szervezeti keretei, a szankció végrehajtási gyakorlat nem tud megfelelni a kihívásoknak. Modernizálásra volt szükség annak érdekében, hogy javuljon a pártfogó szolgálat reakcióképessége, a szolgálat kialakítsa a pártfogói munka szakmai sztemdekkkel biztosított egységes gyakorlatát, garantálja a tevékenység átláthatóságát, fokozza a munka hatékonyságát. A hazai pártfogó szolgálat átalakítását szorgalmazó koncepció az alternatív szankciókkal kapcsolatosan megfogalmazódó büntetőpolitikai célok megvalósítása érdekében a pártfogó szolgálatok átalakítását három stratégiai irányból szorgalmazta⁶⁹:

1. A gyakorlati tevékenység szabályozásának irányából, a tevékenységi kör korszerűsítésével, a szakmai sztemdekek és speciális programok kialakításával.
2. A szervezeti átalakítás irányából (egységes minisztériumi irányítás, pártfogói szolgálat területi és funkcionális intézményeinek kialakítása).
3. A képzés kialakításának irányából (a pártfogók számára szakmai képzés és a folyamatos belső továbbképzés rendszerének kialakítása).

3.2 A Pártfogó Felügyelői Szolgálat szervezeti struktúrája, alaptevékenységei

A nyugat európai országok mindegyikében több évtizedes, vagy akár évszázados története van a pártfogói szolgálatoknak. Jellemzően a közép-kelet-európai országokban az elmúlt évtizedekben, a 1990-es évek végétől folyamatosan alakultak, alakulnak meg ezen intézmények. Bár e szervezetek felépítésében és kötődéseiben tapasztalhatók különbségek, de a legáltalánosabbnak tűnő megoldás az, hogy az igazságügyi minisztérium égisze alatt megszervezett és a közösségi szankciók végrehajtásáért, illetve a szabaduló elítéltek integrációjának elősegítéséért felelős professzionális struktúrában működnek, felelve mindazon feladatokért, amelyek a magyarországi jogrendszerben is jelen vannak.

Magyarországon a fiatalokkal foglalkozó pártfogó felügyelők 2003-ig kezdetben a gyermek-és

⁶⁹ Kerezsi Klára: A hazai pártfogó szolgálat átalakítása. Belügyi Szemle, 2002/2-3. 185-201.o.

ifjúságvédő intézetekben, majd a megyei (fővárosi) közigazgatási hivatalok gyámhivatalain belül, a felnőtt korúak pártfogói a megyei bíróságok büntetés-végrehajtási csoportjaiban dolgoztak. A 2003. évi szervezeti változások az Igazságügyi Minisztérium irányítása alá egy szervezetbe tömörítették a pártfogókat és létrejött az egységes pártfogó felügyelői szolgálat. A szervezeti rendszeren belül megmaradt a fiatalokkal való munka specialitása. A fiatalokkal erre külön kijelölt pártfogó felügyelők foglalkoznak, a szervezeten belül kisebb esetszámmal, lehetőség szerint speciális programokat kínálva, illetve továbbra is fokozott együttműködésben a gyermekvédelmi alap-és szakellátási rendszerrel, a javítóintézetekkel a feladatellátás érdekében.

A megyei (fővárosi) pártfogó felügyelői szolgálatok 2011-ig országos központi, integrált irányítás alatt – az Igazságügyi Hivatalon belül – működtek, ellátva a megyei (fővárosi) feladatokat. Az Igazságügyi Hivatalon belül alakult meg a jogi segítségnyújtó szolgálat (2004.) és az áldozatsegítő szolgálat (2006.), illetve épült be a tevékenységekbe a büntetőügyekben folytatható közvetítés, mediáció (2007.).

2011. évtől a pártfogó felügyelői szolgálatok a megyei(fővárosi) kormányhivatalok szakigazgatási rendszeréhez tartoznak, az igazságügyi szolgálaton belül önálló egységként működnek. Az igazságügyi szolgálat része továbbra is – külön szervezeti alrendszerben – az áldozatsegítés intézménye, illetve a rászorulóknak biztosított jogi segítségnyújtás. Az Igazságügyi Minisztérium alá tartozó Igazságügyi Hivatal, mint háttérintézmény felel a módszertani kérdésekért, az ellenőrzésekért, a pártfogó felügyelők képzéséért, az egységes nyilvántartó program működtetéséért, az országos szintű pályázatok, projektek működtetéséért, a nemzetközi kapcsolatokért, a más intézményekkel kapcsolatos, így a javítóintézetekkel való együttműködésért.

A Pártfogó Felügyelői Szolgálat alaptevékenységei a következők:

1. Megelőző pártfogolás a gyermekkorúak és a fiatalok esetében indult szabálysértési és büntetőeljárású ügyekben
2. Az ügyész és a bírói döntéshozatal előkészítése keretében: környezettanulmány, pártfogó felügyelői vélemény készítése
3. A szabadságvesztés kiváltására alkalmas, részben diverziós eszközök, közösségi, alternatív szankciók végrehajtása során, felnőtt- és fiatalok pártfogó felügyeletének ellátása (vádemelet elhalasztása, próbára bocsátás, felfüggesztett szabadságvesztés, javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás alatt)
4. A közérdekű munka büntetés végrehajtásának szervezése, felügyelete és ellenőrzése
5. A büntetőügyekben közvetítői eljárás (mediáció) alkalmazása, amelyet a pártfogó

felügyelői szolgálat keretében dolgozó, erre külön kiképzett mediátorok végeznek

A büntetés-végrehajtási intézetekben a szabadulás és az elbocsátás előkészítése érdekében végzett börtönpártfogás, a szabad élet körülményei között önkéntesen igénybe vehető utógondozás (együttesen: utógondozás), illetve a feltételes szabadságra bocsátás esetében végzett pártfogói feladatok a Bv- intézményrendszeréhez tartoznak 2014. szeptember 1-jétől.

3.2.1. Kontroll és támogatás

A pártfogó felügyelői tevékenységek ellátása során felmerül az a szakmai kérdés, hogy a szankciók végrehajtásának folyamatában hogyan lehet meghatározni és kellő egyensúllyal alkalmazni, az ellenőrző, azaz kontroll és a segítő, azaz a támogató funkciókat. A közösségi szankciók alkalmazása esetében a döntés lényege éppen az, hogy a kiszabott büntetés az elkövetőt aktivitásra készítse: ne passzív „elszenvedője” legyen csak a büntetésnek, hanem szembesüljön annak következményeivel, magatartása, életvitele olyan módon változzon, hogy esélye legyen az újabb bűnelkövetés megelőzésének. E feladatoknak megfelelés nem működik a gyakorlatban, ha a kontroll elemek nincsenek kellő arányban a támogató funkcióval.

A nemzetközi tapasztalatok szerint a pártfogói szolgálatok egyre szorosabban kötődnek a büntető igazságszolgáltatás rendszeréhez. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a pártfogó tevékenységének terjedelmét a hatósági határozat keretei szabják meg, a pártfogó felügyelő saját szerepét csak a büntetőjogi jogkövetkezményeket elrendelő határozat korlátai között értelmezheti. A segítő eszközök alkalmazásának csak a jogkövető magatartás elérése céljából van helye. A változás tehát abban foglalható össze, hogy a pártfogó tevékenység számára az elsődleges felhatalmazást már a büntető igazságszolgáltatás nyújtja, azaz a határterületi feladatok között rangsorolnia kell, mégpedig oly módon, hogy a büntető igazságszolgáltatás elvárásai mindig megelőzik a szociális terület elvárásait. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az igazságügyi szociális munka eszközei „eltűnnek” a pártfogó felügyelő kelléktárából. A büntetőpolitika által meghatározott körülmények között, feszelesebb keretben, de alkalmaznia kell azokat. A kutatási tapasztalatok ugyanis azt erősítik meg, hogy az iránymutatás és ellenőrzés nélküli segítség, kezelés önmagában nem csökkenti a bűnelkövetési gyakoriságot. Ugyanakkor az is bizonyossá vált, hogy azok a szankciók, amelyek a kizárólagos kontrollra, a felügyeletre, vagy a korlátozásokra építenek, szintén nem csökkentik a visszaesést, ebből következően a szankció nem szolgálja kellően a

társadalom védelmét.⁷⁰

3.2.2. Egyes pártfogói feladatok

A javítóintézeti neveltek vagy előzetes letartóztatásban lévők közel 50%-a esetében a környezettanulmány és pártfogó felügyelői vélemény készítésén túlmenően is megjelennek, - párhuzamosan vagy éppen egymás munkájára épülve, azt kiegészítve - a pártfogó felügyelői feladatok, melyek összehangolása kiemelt jelentőségű.

Megelőző pártfogás:

A megelőző pártfogás a gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedések része, amely új az eddigiekhez képest újszerű együttműködését jelenti a gyámhatóságoknak, gyermekjóléti szolgálatoknak és a pártfogó felügyelői szolgálatoknak. A gyámhatóság a szabálysértési hatóság vagy a nyomozó hatóság értesítése alapján az elzárással is fenyegetett szabálysértést vagy bűncselekményt elkövetett gyermek-és fiatalkorú esetében a pártfogó felügyelő által készített bűnmegelőzési szempontú kockázat értékelés alapján dönt a megelőző pártfogás elrendeléséről.

A gyámhatóság a pártfogó felügyelői környezettanulmány és ebben foglalt kockázatértékelés alapján a védelembe vétellel egyidejűleg, vagy a már fennálló védelembe vétel mellett a bűnismétlés megelőzése érdekében a gyermek-és fiatalkorú bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettségének magas foka esetén elrendeli a gyermekkorú vagy fiatalkorú megelőző pártfogását. A gyermek-és fiatalkorú bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettségének közepes foka esetén mérlegeli, hogy szükséges-e a megelőző pártfogás, és dönt a kötelezésről vagy annak mellőzéséről. A megelőző pártfogás kötelezi a gyermek-és fiatalkorút és a szülőt vagy más törvényes képviselőt a megelőző pártfogó felügyelővel való együttműködésre, a megelőző pártfogó felügyelővel az általa meghatározott időközönként történő személyes találkozásra, és a megállapított magatartási szabályok betartására.

A gyámhatóság - kérelemre és a megelőző pártfogó felügyelő vagy a gyermekjóléti szolgálat javaslatára bármikor, hivatalból legalább évente - felülvizsgálja a megelőző pártfogás alatt álló gyermek-és fiatalkorú védelembe vétele és megelőző pártfogása fenntartásának indokoltságát. A megelőző pártfogó felügyelő akkor javasolhatja a megelőző pártfogás megszüntetését, ha a

⁷⁰ Kerezi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, Complex Kiadó, Budapest. 2006. 282-283.o.

gyermek-és fiatalok legalább fél éve fennálló megelőző pártfogása eredményesen eltelt, célja megvalósult és a gyermek-és fiatalok magatartása kedvező irányba változott. A megelőző pártfogás megszüntetésére a gyermek-és fiatalok magatartásának kedvező irányú változása esetén a gyermekjóléti szolgálat is tehet javaslatot. A megelőző pártfogás a jogerős döntéssel megszűnik, illetve megelőző pártfogás és javítóintézetes nevelés egyidejűleg nem állhat fenn, különböző eljárásokat tekintve sem.

A megelőző pártfogás jogintézménye 2015. január 1-jétől kerül bevezetésre, betöltve azt az hiányt, hogy a gyermek-és fiatalok a szabálysértés és bűncselekmény elkövetése után ugyan a gyermekjóléti szolgálat által védelembe került, de mégsem tudott megvalósulni az esetében szükséges speciális, a további bűnismétlést megakadályozó védelem és kontroll a nyomozás befejezéséig, illetve a büntetőeljárás befejezéséig, a döntéshozatalig.

Környezettanulmány és pártfogó felügyelői vélemény készítése:

A pártfogó felügyelők feladatukra nem csupán a büntetések végrehajtására terjed ki, de magában foglalja az individualizált szankciók kiszabásának elősegítését is. A bűnelkövető személyi körülményeiről való tájékoztatással, külön (speciális) magatartási szabály javaslatával a pártfogó felügyelők a büntetőeljárás kezdeti szakaszában, az ügyész és bírósági döntéshozatal előtt, a közösségi büntetések szélesebb körének alkalmazását mozdíthatják elő. A környezettanulmány és a pártfogó felügyelői vélemény elkészítésével segítik a hatóság munkáját a személyi körülmények értékelésében, az individualizált szankcionálásban.

A pártfogó felügyelő, minden fiatalok elkövető ellen indult büntetőeljárásnak már a korai – nyomozati – szakaszban környezettanulmányt készít. A környezettanulmány más eljárásokban is ismert, a szociális munka szótára szerint: családlátogatást segítő tevékenység vagy hatósági munka része lehet, amely az egyén, illetve a család felkeresése lakókörnyezetében, otthonukban. Rövid definíciója: személyek életkörülményeinek tanulmányozása és erről készített írásmű.

A pártfogó felügyelőnek a környezettanulmányban a következő területekre vonatkozóan kell adatot gyűjteni: a terhelt családi körülményeiről, baráti, kisközösségi kapcsolatairól, egészségi állapotáról, káros szenvedélyeiről, lakhatási körülményeiről, tanulmányairól, foglalkoztatásáról, szabadidő eltöltési szokásairól, jövedelmi, vagyoni viszonyairól, az elkövetéskor jellemző és az azóta bekövetkezett változások adatairól.

A környezettanulmányhoz kötelezően be kell szerezni a fiatalok iskolájától a pedagógiai

véleményt, illetve tájékozódni kell a gyermekvédelmi alap-és szakellátási intézményrendszerrel (gyermekjóléti szolgáltatás, gondozási hely), javítóintézetnél a korábbi vagy folyamatban lévő ellátásokról, tapasztalatokról. Környezettanulmány egyéb esetekben is beszerezhető, pl. kegyelmi kérvény elbírálásához, büntetés-végrehajtás félbeszakításához.

A vádemelés és az ítélezés szakaszában az ügyészség, a bíró, illetve a feltételes szabadságra bocsátás, javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás előtt a büntetés-végrehajtási bíró felkérésére a pártfogó felügyelő pártfogó felügyelői véleményt készít. Ebben egyrészt jelen vannak a környezettanulmányban is megkövetelt információk, de a vélemény komplexebb tájékoztatást ad. A pártfogó a véleményben értékeli az elkövetői magatartás személyes vonatkozásait, az elkövetett cselekmény és a megelőző életút ok okozati viszonyait, az elkövető cselekményhez való viszonyát, azokat a személyiségben és körülményekben megjelenő kockázatokat, amelyek újabb bűnelkövetéshez vezethetnek.

A pártfogó felügyelői vélemény lényege, hogy a terhelt személyét, életkörülményeit, a bűncselekmény elkövetéséhez vezető ok-folyamatot olyan szemszögből vizsgálja, amely egyébként az eljárás más adataiból nem vagy nem feltétlenül ilyen részletességgel derül ki.

A pártfogó felügyelő a véleményben emellett tájékoztatást ad a terhelt adottságainak megfelelő képzési és- munkalehetőségekről, egészségügyi, szociális intézményi ellátási lehetőségekről, és javaslatot tehet a terhelttel szemben külön magatartási szabály elrendelésére. A pártfogó felügyelői véleményben ki kell térni arra, hogy a terhelt a kilátásba helyezett külön magatartási szabályok vagy kötelezettségek teljesítését vállalja-e és képes-e teljesíteni. A pártfogói vélemény alkalmazásával lehetővé válik, hogy a pártfogó részt vegyen a büntetés-kiszabás előkészítésében – kvázi szakértői vélemény keretében – hasznosulhassanak azok az ismeretek, melyeket az ügyész a diverziós/eltereléses/ eszközök alkalmazásánál és a bíró a büntetőszankciók kiszabásának mérlegelése során figyelembe vehet.

Pártfogó felügyelői véleményt mind a fiatalkorúak, mind a felnőtt korú elkövetők esetében készíthet a pártfogó felügyelő a hatóságok kérésére, de vannak kötelező elrendelések is. Az ügyésznek, a fiatalkorúak ügyében, mielőtt dönt a vádemelésről vagy a vádemelés elhalasztásáról, kötelező a vélemény bekérése. Emellett mind az ügyésznek, mind a bíróságnak a pártfogó felügyelői véleményt be kell szereznie, ha a döntésében valamilyen külön magatartási szabályt kíván alkalmazni. A pártfogó felügyelői vélemény egyrészt a döntéshozók számára a személyiséghez, a környezethez, a bűncselekményhez adekvát magatartási szabályokra tehet javaslatot, másrészt

jelezheti ezek végrehajthatóságának realitását. A javasolt magartartási szabályokat az ügyészség, bíróság mérlegeli, de nem kötelező előírnia.

A pártfogó felügyelet jogintézményének jellemzői:

A Bv-kódex meghatározása: A pártfogó felügyelet alatt álló személy köteles a jogszabályban és bírósági határozatban előírt magartartási szabályokat megtartani, a pártfogóval rendszeres kapcsolatot tartani és részére az ellenőrzéshez szükséges felvilágosítást megadni.

A pártfogó felügyeletet a jogalkotó az intézkedések és nem a szankciók körében helyezte el. Járulékos jellegű jogintézmény, önállóan nem, csak büntetés, illetve más intézkedés mellett alkalmazható. Végrehajtására csak a bíróság, vagy az ügyész jogerős határozata alapján, jogszabályban meghatározott módon kerülhet sor. Pártfogó felügyelet rendelhető el a vádemelés elhalasztásának tartamára, a próbára bocsátás próbaidejére, a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaidejére, a feltételes szabadság és a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás tartamára.

A pártfogó felügyelet elrendelésének akkor van helye, ha a feltételes szabadság, illetve a próbaidő eredményes elteltéhez az elkövető rendszeres figyelemmel kísérése szükséges. A pártfogó felügyelet tartama megegyezik a feltételes szabadság, a javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás időtartamával, illetve ezekben az esetekben minimum egy év, valamint a vádemelés elhalasztásának időtartamával, a próbára bocsátás idejével, továbbá a felfüggesztett szabadságvesztés idején a bíróság dönt arról is, hogy kiszabott időtartamot hány évre függeszti fel. A visszaeső elkövetők eseteit kivéve a pártfogó felügyelő a pártfogó felügyelet fele részének, de legalább két év eltelté után pártfogó felügyelői véleményében javasolhatja a pártfogó felügyelet megszüntetését az ügyészség, bíróság felé, ha annak szükségessége már nem áll fenn.

A különböző szankciók mellett megjelenő időtartamot összefoglalóan „próbaidőnek” nevezzük, amelynek a maximális ideje legfeljebb öt évig terjedhet. Itt érdemes megjegyezni, hogy a pártfogó felügyelő angol megfelelőjeként használt „probation officer” kifejezés ehhez a funkcióhoz kötődik.

A pártfogó felügyelet elrendelésének esetei

szankció	Elrendelő hatóság	Az elrendelés kötelező esete
vádemelés elhalasztása	ügyészség	fiatalkorú
próbára bocsátás	bíróság	fiatalkorú, visszaeső
felfüggesztett szabadságvesztés/részben felfüggesztett szabadságvesztés	bíróság	fiatalkorú, visszaeső
büntetés-végrehajtási intézetből feltételes szabadságra bocsátás	büntetés-végrehajtási bíró	fiatalkorú, visszaeső
javítóintézetből ideiglenes elbocsátás	büntetés-végrehajtási bíró	fiatalkorú

Fiatalkorú terheltek esetében mindig kötelező a pártfogó felügyelet megállapítása. A felnőtt korú elkövetők esetében akkor mellőzhetetlen, ha a terhelt visszaeső. Egyéb esetekben a pártfogó felügyelet elrendelése mérlegelhető a bíróság számára. Az elrendelő hatóság ezen esetekben azt mérlegeli, hogy az elkövetővel szemben kiszabott intézkedés, büntetés esetében a pártfogó felügyelői kontroll és támogatás jelen legyen-e, az segíti-e az ún. próbaidő eredményes leteltét. Az elrendelők (ügyészség, bíróság, bv. bíró) a rendelkezésre adatok mellett, a döntéshez pártfogó felügyelői vélemény készítését rendelheti el.

Amennyiben a „próbaidő” tartama alatt az elkövető újabb bűncselekményt követ el, az új ügyben indult büntetőeljárásban a bíróság elrendelheti a próbaidő megszüntetését. A pártfogó felügyelőnek ugyancsak lehetősége van arra, hogy az általános és/vagy külön magatartási szabályok súlyos megszegése esetén jelzéssel éljen az ügyészség felé. Az ügyészség mérlegelési jogkörében indítványozhatja a „próbaidő” megszüntetését. Ebben az esetben a vádemelés elhalasztása esetén az ügyész vádat emel, a próbára bocsátás esetén a bíróság szankciót szab ki, a felfüggesztett szabadságvesztés esetén a bíróság elrendeli a végrehajtást, a feltételes szabadságra bocsátás és a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás esetén a büntetés-végrehajtási bíró dönt az intézménybe való visszakerülésről és a le nem töltött időtartam végrehajtásáról.

A magatartási szabályok:

A pártfogó felügyelet jogintézményét a magatartási szabályok töltik meg egyedi tartalommal. A magatartási szabályoknak két köre van:

- általános magatartási szabályok
- külön (speciális) magatartási szabályok

Az általános magatartási szabályokat külön nem kell előírni, azokat a büntető törvénykönyv tartalmazza. Ezek elsősorban a kontroll megvalósítását segítik elő, megtartásuk valamennyi pártfogolt számára kötelező. Idetartoznak a pártfogó felügyelővel való kapcsolattartásra, a jelentkezésre, a felvilágosítás-nyújtásra, illetve a pártfogó felügyelő rendelkezéseinek teljesítésére vonatkozó előírások. A társadalmi reintegráció területét érintő általános magatartási szabály, hogy a munkaképes elkövető – a lehetőségeihez képest - köteles munkaviszonyba állni, vagy egyéb kereső foglalkozást folytatni.

A pártfogó felügyelet során a valódi individualizáció megvalósulását a külön magatartási szabályok elrendelésének lehetősége teremti meg. A külön magatartási szabályok körében írhatók elő ugyanis a speciálisan az elkövető személyéhez és az elkövetett bűncselekményhez igazodó kötelezettségek. A jogszabályok felsorolnak néhány példát a terhelt számára előírható speciális szabályokra, de a bíróság, ügyészség ezektől eltérhet. A szabályok többféleképpen csoportosíthatóak, ezek közül egyik lehetséges mód a tiltó, társadalmi integrációt elősegítő és jóvátételi magatartási szabályok szerinti tipológizálás.

Tiltó jellegűek például: a bűncselekmény elkövetésében részt vett, meghatározott személlyel ne tartson kapcsolatot, a bűncselekmény sértettjétől, illetőleg annak lakásától, munkahelyétől vagy attól a nevelési-oktatási intézménytől, ahová a sértett jár, tartsa távol magát, meghatározott jellegű nyilvános helyeket ne látogasson, nyilvános helyen ne fogyasszon szeszes italt.

A társadalmi beilleszkedést segíthetik elő például: a terhelt vegye fel a kapcsolatot az állami foglalkoztatási szervvel, vagy az önkormányzatnál közmunkára jelentkezzen be, meghatározott tanulmányokat folytasson, hozzájárulása esetén meghatározott gyógykezelésnek vagy gyógyító eljárásnak vesse alá magát, vegyen részt különböző képzési programokon (pl.:szociális készség fejlesztést, agresszió kezelést, munkaerő-piaci beilleszkedést segítő tréningen).

Jóvátételi jellegű magatartási szabályok előírásának lehetősége például: a terhelt részben vagy egészben térítse meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt, vagy más módon gondoskodjék a sértettnek adandó jóvátételről, meghatározott célra anyagi juttatást teljesítsen, vagy a köz számára végezzen munkát.

Ezeknek a magatartási szabályoknak az előírása csak lehetőség a bíróság és az ügyész számára, a külön magatartási szabályok alkalmazásának rendkívüli rugalmassága biztosítja az adott eset

körülményeihez és az elkövető szükségleteihez való alkalmazkodást. A bíróság, ügyészség dönthet úgy is, hogy nem ír elő külön magatartási szabályokat.

A bírói útról való elterelés, a vádemelés elhalasztása egyes eseteiben az ügyész nem mérlegelheti, hogy milyen külön kötelezettséget írjon elő, mert a diverzió feltétele éppen egy bizonyos előírás teljesítése. Ilyen például a kábítószer-elterelés, amikor a vádemelés elhalasztásának feltétele, hogy az elkövető vállalja a kábítószer-függőséget gyógyító kezelésen, kábítószer-használatot kezelő más ellátáson vagy megelőző felvilágosító szolgáltatáson való részvételt.

A külön magatartási szabályok megváltoztatására a végrehajtás alatt a pártfogó felügyelő javaslatot tehet a büntetés-végrehajtási bíró felé, aki ennek okáról pártfogó felügyelői véleményt kérhet.

Az elmúlt években a pártfogó felügyelői vélemény bevezetésének köszönhetően nagyobb számban éltek a bíróságok és az ügyészségek a külön magatartási szabályok előírásával. Emellett jellemző az is, hogy a külön magatartási szabályok a korábbi – sokszor nehezen értelmezhető, nem elég konkrét – előírásokhoz képest alkalmazhatóbbá, ezáltal ellenőrizhetőbbé váltak. Egy garázdaság vagy súlyos testi sértés cselekményével vádolt fiatalok esetében, pl. a „kerülje a provokatív helyzeteket” magatartási szabály helyett a „vegyen részt konfliktus megoldási képességeit fejlesztő tréningen” külön magatartási szabály hatékonyabban végrehajtható.

Ugyancsak hasznosabb lehet a „családi konfliktus helyzetek elkerülése” helyett a „vegyen részt családi döntéshozó csoportkonferencián” előírás.

A megvalósítható külön magatartási szabályok egyik záloga a pártfogó felügyelői szolgálat által rendelkezésre álló speciális szolgáltatások és programok. Az elmúlt években pályázatok során különféle speciális programok adaptálásra, illetve kidolgozásra kerültek (ART szociális készségfejlesztő tréning, családi döntéshozó csoportkonferencia, szociális készségfejlesztő tréning). Ezen programokat a speciálisan képzett pártfogó felügyelők, illetve a más intézményekkel való együttműködés keretében külső szakemberek is megvalósíthatják.

A magatartási szabályok végrehajtása szükségessé teszi a hagyományos pártfogó felügyelői munka korszerű eszköz- és intézményrendszerrel való bővítését. Ilyen intézmények, pl. az ún. közösségi foglalkoztatók, melyek a büntetőjogi kontroll alatt álló elkövetőknek – külön magatartási szabályként előírt – speciális programokat kínálnak. Az Európa Tanács R(2003)20.sz., a fiatalok elkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről szóló ajánlásának kommentárja szerint, az egyik bizonyítottan leghatékonyabb intervenciónak számítanak a kognitív magatartás-alakítás

módszerei, a különböző csoportos technikák (agressziókezelés, problémamegoldó technikák, társadalmi jártasságot fejlesztő tréningek). Amíg a pártfogó felügyelői munka az egyéni esetkezelésen alapul, a közösségi foglalkoztatásban a csoportos módszerek kerülnek előtérbe, kiegészítve az egyéni esetkezelést.

Közérdekű munka büntetés végrehajtása

A közérdekű munka a Büntető Törvénykönyvben meghatározott büntetési nemek (szabadságvesztés, közérdekű munka, pénzbüntetés, foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kiutasítás) egyike. A bíróság döntése alapján, minimum 48 óra maximum 312 óra ingyenes munkavégzés a köz javára. A munka nem teljesítése esetén a szankciót szabadságvesztésre kell átváltoztatni.

A közérdekű munka gyakorlati végrehajtásával kapcsolatos feladatokat a jogalkotó a pártfogó felügyelőkre bízta.

Kombináltan alkalmazható büntetés (bővítve a bírói egyéniesítés eszköztárát), amely azt jelenti, hogy a bíróság más büntetésekkel (pénzbüntetés, foglalkozástól/járművezetéstől eltiltás) egyidejűleg is alkalmazhatja. Nem lehet alkalmazni szabadságvesztés és kiutasítás mellett. 3 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntethető bűncselekmények elkövetői esetében alkalmazható. Akkor alkalmazható, ha a büntetési cél szabadságelvonás nélkül is megvalósulhat. Az ítélezés során a bíróság figyelembe veszi a cselekmény tárgyi súlyát, az elkövetés és a terhelt körülményeit, egészségi állapotát, képzettségét. Fiatalkorúval szemben csak akkor alkalmazható a büntetés, ha az ítélet meghozatalakor a 16. életévét betöltötte.

A végzendő munka jellegét – fizikai, könnyű fizikai, szellemi, stb. – az ítélező bíróság határozza meg. A konkrét munkahelyet azonban a pártfogó felügyelő jelöli ki.

A végrehajtás, a kijelölt munkahely az elítélt lakóhelyéhez (tartózkodási) helyéhez igazodik. A pártfogó felügyelőnek kell alkalmas munkahelyet találni, de egyetlen munkahely (beleértve az önkormányzatot) sem kötelezhető arra, hogy az elítéltet fogadja. A pártfogó felügyelő által kiválasztott munkahelynek bizonyos kritériumoknak meg kell felelnie, főként annak, hogy az elítéltet közérdekű munkával foglalkoztassa. Ilyen munkahelyek lehetnek elsősorban az önkormányzati és állami gazdálkodó szervezetek, társadalmi (non-profit) szervezetek, egyházak. A közérdekű munkát nem lehet profitorientált, „magánkézben” lévő intézményben végrehajtani.

A közérdekű munkát hetenként legalább egy napon, pihenőnapján, szabadsága alatt, vagy szabadidejében végzi az elítélt. A napi munkaidőt 4-8 óra közötti időtartamban kell meghatározni.

(Csak személyesen lehet teljesíteni a végrehajtást.) A közérdekű munkát díjazás nélkül végzi az elítélt.

Ha az elítélt önként nem tesz eleget munkakötelezettségének, fogház fokozatú szabadságvesztésre kell átváltoztatni a közérdekű munkát. A pártfogó felügyelő feladata a végrehajtás ellenőrzése, egyrészt kontroll, hogy az elítélt munkakötelezettségének eleget tesz-e, másrészt figyelemmel kíséri azt is, hogy a munkahely a büntetés végrehajtásával kapcsolatos kötelezettségeit teljesíti-e. A kijelölt munkahellyel a közérdekű munka tartamára munkaviszony nem létesül. A közérdekű munka büntetés végrehajtása során a munkahely és az elítélt között büntetés-végrehajtási jogviszony jön létre.

Jóvátételi munka végrehajtása

A bíróság a vétség, valamint a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett miatt a büntetés kiszabását egy évre elhalaszthatja, és jóvátételi munka végzését írja elő, ha alaposan feltehető, hogy a büntetés célja így is elérhető. A jóvátételi munkavégzés előírása mellett pártfogó felügyelet is elrendelhető.

Az elkövető - választása szerint - állami vagy önkormányzati fenntartású intézménynél, közhasznú jogállású civil szervezetnél, egyházi jogi személynél vagy azok részére végezheti a jóvátételi munkát.

A jóvátételi munka tartamát órákban kell meghatározni, annak legkisebb mértéke huszonnégy, legnagyobb mértéke százötven óra. Ha az elkövető a jóvátételi munka elvégzését egy éven belül megfelelően igazolja, büntetethetősége megszűnik. Ha az elkövető a jóvátételi munka elvégzését nem igazolja, vagy a pártfogó felügyelet szabályait súlyosan megszegi, a bíróság büntetést szab ki. Fiatalkorúval szemben csak akkor alkalmazható a büntetés, ha az intézkedés meghozatalakor a 16. életévét betöltötte.

3.3. Reintegrációs célok a közösségi büntetésekben

A pártfogó felügyelet, mint intézkedés tehát a kontroll és támogatás eszközeivel a reintegrációs célok megvalósítását jelenti. A pártfogó a pártfogó felügyelői tervben határozza meg az elkövető személyéhez és az ügy valamennyi sajátosságához igazodó beavatkozási pontokat. Ehhez figyelembe veszi a büntetőeljárás során készült iratokat (pl. ítélet, szakértői vélemény, környezettanulmány, pártfogó felügyelői vélemény), illetve ezt kiegészíti saját interjújával, családlátogatással, egyéb információk beszerzésével. A terv része: a pártfogó felügyelet megkezdése előtt az elkövetőről felmérés készítése, az eset rendszerezett felmérése, kockázatok,

pozitív tényezők és szükségletek, kezelést célzó beavatkozások és az elkövető változások iránti fogékonyságának értékelése, a bevonható szervezetek értékelése, a kötelezettségek, a beavatkozások, a javasolt programok ismertetése, a kötelezettségek következményeinek ismertetése, a terv szükség szerinti módosítása, a végrehajtás értékelése.

A társadalmi reintegráció irányai a munkaerő-piaci (re)integráció, a képzés, foglalkoztathatóság növelése, a lakhatás, a szenvedélybetegségek kezelése. A hagyományos értelemben vett reintegrációs feladatok mellett (segélyezés, képzésbe való integrálás, munkahelykeresés, lakhatás támogatása, iratok rendezése, gyógykezelések támogatása, stb.) az esélyek növelése érdekében a társadalmi integráció kulcsa az egyén felelősségvállalásának erősítése.

Kemshall a pártfogás modern eszközeit is a felelőssé tevés (responsibilisation) rendszerében értelmezi. Míg korábban a büntető igazságszolgáltatás kizárólagos célja az elítéltek kívülről való fegyelmezése, folyamatos felügyelet alatt tartása volt, addig a mai büntető eszközök az egyén önszabályozását kívánják elérni. Kemshall szerint a kognitív-behaviorista programok különösen alkalmasak erre, hiszen az egyének viselkedésének és gondolkodásának átstrukturálására irányulnak. Ezek a foglalkozások az erkölcsi érvelésre, a probléma-megoldó készségre, az önmenedzselésre (self-management), a kognitív önkontrollra, a különféle szociális készségekre koncentrálnak. A foglalkozások során hangsúlyt kap a motiváció, a kliens bevonása, aktív részvétele, az eszközök már nem csak a kényszerítésen alapulnak.⁷¹ Ez a szemlélet azon kívül, hogy fontosnak tartja az elkövető szociális készségeinek fejlesztését, intenzívebben foglalkozik az elkövető társas kapcsolatainak erősítésével.

Ugyanerre az elvre épül a helyreállító igazságszolgáltatás, amely végképp kerüli a direkt eszközöket és a közösségi kapcsolatok helyreállítását magára a közösségre bízva, az igazságszolgáltatás képviselője a facilitátori szerepet látja el. A helyreállító igazságszolgáltatási koncepció is az egyéni felelősségvállalást helyezi középpontjába, amit a bűncselekmény következményeivel, a sértett érzelmeivel való szembesüléssel együtt járóan feltételez. A helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet jelentős hatással van a pártfogó felügyelői esetkezelésre. Az esetkezelésben egyrészt közvetlenül alkalmazhatók a különféle helyreállító igazságszolgáltatási módszerek, mint például a családi döntéshozó csoportkonferencia. Hangsúlyosabbá vált a szankciók jóvátételi jellege, a pártfogó felügyelőknek az esetkezelés során egyre intenzívebb kapcsolatot kell tartani a sértettel és

⁷¹ Bogschütz Zoltán, Kóta tünde, Velez Edit (2009): A pártfogó felügyelet, mint közösségi szankció In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II. IRM p. 204.

közösséggel. A jóvátételnek a büntetés céljai között való megjelenése azt eredményezte, hogy a sértett is egyre inkább a Pártfogó Felügyelői Szolgálat „ügyfelévé” kezd válni, vagy áttételesen, mint például a különböző szimbolikus jóvátételi formákat tartalmazó szankciók végrehajtása során vagy közvetlenül, például a büntetőjogi mediáció alkalmazásával.

3.4. A Pártfogó felügyelői Szolgálat (pártfogó felügyelők) és a javítóintézetek együttműködési kötelezettségei és lehetőségei

A javítóintézetekbe előzetes letartóztatásba vagy javítóintézeti nevelésre kerülő fiatalok, illetve az őket befogadó intézmények a fiatalok büntető ügye miatt kapcsolatban állhatnak a pártfogó felügyelői szolgálattal. A büntető ügy lehet azonos azzal az ügyel, amely miatt a fiatalok előzetes letartóztatását elrendelték, illetve többségében olyan eljárás, amely nem az aktuális javítóintézeti elhelyezés, így az előzetes letartóztatás vagy javítóintézeti nevelés alapját szolgálja.

Kapcsolódási pontok a javítóintézet és a pártfogó felügyelői szolgálat között

- A javítóintézetbe történő befogadáskor, amennyiben a fiatalok pártfogó felügyelet alatt áll, a pártfogó felügyelőt tájékoztatni kell. Figyelemmel arra, hogy más ügyben történő pártfogó felügyelet nem mindig ismert, így minden befogadás esetében szükséges a lakóhely vagy tartózkodási hely szerinti pártfogó felügyelői szolgálatot megkeresni.
- A javítóintézetbe történő befogadáskor a fiatalokról a pártfogó felügyelői szolgálattól információt kell kérni. A megadott információknak ki kell térnie arra, hogy a fiatalok áll vagy állt-e megelőző pártfogás, vagy pártfogó felügyelet alatt. Amennyiben igen, akkor egy összefoglaló jelentést kell küldeni a pártfogó felügyelői szolgálatnak a javítóintézet számára a fiatalokkal kapcsolatos tapasztalatairól. Amennyiben a fiatalok javítóintézeti nevelt, úgy a bíróságnak meg kell küldenie a környezettanulmányt az ítélettel egyidejűleg, illetve kérésre a javítóintézet számára. Az előzetes letartóztatás alatt nincs jogszabályi előírás a környezettanulmány megküldésének kérésére, illetve a pártfogó felügyelői véleményre egyáltalán nem térnek ki a jogszabályok. Az együttműködésre tekintettel azonban érdemes az előzetes letartóztatás során is megkérni a fiatalokról készült környezettanulmányt, illetve pártfogó felügyelői véleményt. Ezt a későbbiekben célszerű lenne jogszabályi előírásként is rögzíteni.

- A büntető eljárás alatt a hatóságok kérésére készítendő környezettanulmány, pártfogó felügyelői vélemény készítéséhez a pártfogó felügyelőnek a javítóintézetet információért meg kell keresnie.
- Amennyiben a fiatalkorú más ügyben pártfogó felügyelet alatt áll a pártfogó felügyelőnek a javítóintézetben elhelyezett fiatalkorúval is folyamatosan, személyesen vagy a javítóintézet székhelye szerinti pártfogó felügyelőn keresztül kapcsolatot kell tartania. A pártfogó felügyelet végrehajtása során a javítóintézetnek és a pártfogó felügyelőnek kölcsönös együttműködésben tájékoztatnia kell egymást a fiatalkorú magatartásáról, tanulmányairól, stb. Külön törvényi kötelezettség a javítóintézetből való szökésről, illetve az elbocsátásról a pártfogó felügyelőt tájékoztatni. A pártfogó felügyelőnek tájékoztatnia kell a javítóintézetet a pártfogó felügyelet befejeződéséről.

Nem külön törvényi előírás, de szakmailag indokolt, hogy akár a pártfogó felügyelet, akár a javítóintézeti nevelés befejeződéséről szóló értesítéssel egyidejűleg a fiatalkorúval kapcsolatos tapasztalatokról az intézmények kölcsönösen adjanak tájékoztatást egymásnak írásban. Ezt a kötelezettséget erősítheti a javítóintézetek Rendtartásáról szóló jogszabályban megjelenő ún. utánkövetés.

- Ha a kábítószerrel való visszaélés bűncselekményt elkövető fiatalkorúval szemben más büntetőügyben a vádemelést elhalasztották, az igazgató gondoskodik arról, hogy a fiatalkorú kábítószer-függőséget gyógyító kezelésen vegyen részt, illetve kábítószer-használatot kezelő más ellátásban vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatásban részesüljön a javítóintézetben belül erre feljogosított intézményekkel való közreműködéssel, illetve kivételes esetben a javítóintézeti nevelt intézeten kívül vegyen részt ebben. E feladat ellátása során a javítóintézet a pártfogó felügyelővel együttműködik.
- A javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás alatt a fiatalkorú pártfogó felügyelet alatt áll. Az utógondozó, annak érdekében, hogy megismerje a fiatalkorú számára az elbocsátás után rendelkezésre álló lakhatási, munkavégzési vagy továbbtanulási lehetőségeket, megkeresi a fiatalkorú családját, a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtó intézményt vagy személyt, valamint a pártfogó felügyelőt és ezzel egyidejűleg tájékoztatást ad a fiatalkorú magatartásáról, iskolai előmeneteléről, elbocsátás utáni terveiről. A megkeresés időpontjától a pártfogó felügyelő a fiatalkorúval kapcsolatot tarthat. Az ideiglenes elbocsátásra, annak esedékességét megelőző két hónappal, az intézeti tanács tesz előterjesztést a büntetés-végrehajtási bírónak. Az előterjesztésben javaslatot kell tenni az ideiglenes elbocsátás időpontjára és arra, hogy a pártfogó felügyelet alatt milyen külön (speciális, személyre szabott) magatartási szabályok megállapítása segítené a fiatalkorú helyes irányú fejlődését.

A javítóintézet a fiatalkorú ideiglenes elbocsátásának várható időpontjáról legalább két hónappal korábban értesíti a fiatalkorú lakóhelye, ennek hiányában tartózkodási helye szerint illetékes pártfogó felügyelői szolgálatot, és a pártfogó felügyelővel együttműködve előkészíti az ideiglenes elbocsátást. A javítóintézet a Bv- bírói döntés esedékessége előtt legalább három hónappal a külön magatartási szabályok előírása érdekében a büntetés-végrehajtási bírónál pártfogó felügyelői vélemény beszerzésére javaslatot tehet. Az ideiglenes elbocsátást meg kell szüntetni, ha a fiatalkorú a pártfogó felügyelet magatartási szabályait súlyosan megszegi. Ha a magatartási szabályok megszegése miatt az ideiglenes elbocsátás megszüntetésének lehet helye, a pártfogó felügyelő vagy a rendőrség - a pártfogó felügyelő egyidejű értesítése mellett - a bizonyítási eszközök megjelölésével a megszüntetés érdekében az ügyészhez fordul. A fiatalkorú érdekében előírható és hatékonyan megvalósítható külön magatartási szabály előírása kizárólag a javítóintézet és a pártfogó felügyelő kölcsönös egyetértésével alakítható ki. A jó magatartási szabály egyszerre segíti a fiatal reintegrációját és visszatartó erejű, de nem szabad, hogy eleve végrehajthatatlanságra legyen ítélve a nem jól ismert elbocsátási körélmények miatt. A magatartási szabályok nem előírása viszont gyengíti a jogintézményt. Az elmúlt években egyre több jogterületen jogszabályi elvárás a külön magatartási szabály (időrendben: pártfogás alatt, védelemben vétel alatt, megelőző pártfogás alatt), de az igazán előremutató „jó alkalmazás” még várat magára.

- Amennyiben az ideiglenesen elbocsátott fiatalkorú – a hatályos jogszabályok ellenére, kivételesen -, a javítóintézet utógondozói részlegében kerül elhelyezésre a pártfogó felügyelet szabályait nem módosítja, de ebben az esetben fokozottabb együttműködésnek kell megvalósulnia a pártfogó felügyelő és a javítóintézet között, mint abban az esetben, ha a fiatalkorú a törvényes képviselőhöz vagy gyermekvédelmi ellátási helyére távozik vagy önálló életet kezd. Célszerű lenne a jogszabályban rögzíteni, hogy az ideiglenes hatállyal elbocsátott fiatalkorú is részesülhet a javítóintézetben biztosított utógondozásban.
- Az utánkövetés keretében a javítóintézet, az utógondozó munkatárs a pártfogó felügyelő jelentései alapján az ideiglenesen elbocsátott fiatalkorú életkörülményeinek alakulását figyelemmel kíséri. A javítóintézet utógondozója a volt ellátott kérésére – a pártfogó felügyelővel együttműködve – tanácsadással, illetve az ügyeinek intézéséhez nyújtott segítséggel támogathatja a beilleszkedését, önálló életvitelét. Az új szabályhoz hozzá kell igazítani mind a javítóintézete, mind a pártfogó felügyelők munkáját, meg kell teremteni a személyi, tárgyi feltételeit. Az utánkövetés hagyományos fogalomhasználatban inkább egyfajta utógondozás, hiszen nem kutatási, eredményességet vizsgáló szempontok miatt

keresi a fiataalt, hanem az aktív segítségnyújtás miatt. Ez jelenleg az ideiglenesen elbocsátott fiataalkorúakra vonatkozatható, az ideiglenes elbocsátás időtartama alatt. Nem vonatkozik az ideiglenes elbocsátás utáni időszakra, illetve a végleges elbocsátás vagy esetleg az előzetes letartóztatásból való szabadulás után. Önkéntes alapon megvalósítható ezekben az esetekben az utánkövetés, amennyiben a személyi és tárgyi feltételek rendelkezésre állnak, a fiataalkorú még a javítóintézeti nevelés alatt hozzájárul, hogy a büntetésének végrehajtását követően is engedi személyi adatai további kezelését, a „szabad” életében tett megkeresését, illetve kéri a további segítséget. Az ideiglenes elbocsátás alatt, utánkövetés esetében a pártfogó felügyelők és a javítóintézeti utógondozó munkáját össze kell hangolni, a kompetencia határokat kialakítani. A véglegesen elbocsátott javítóintézeti neveltek esetében nem egyértelmű, hogy a pártfogó felügyelők által önkéntes alapon igénybe vehető utógondozás joga biztosított-e, különös tekintettel arra, hogy 2014. szeptember 1-jétől az utógondozás már a BVOP kötelékében dolgozó pártfogó felügyelők feladata.

- Közérdekű munka büntetést a javítóintézeti nevelés alatt nem lehet végrehajtani, az a végrehajtás félbeszakítását eredményezi.
- Megelőző pártfogás megszűnik a javítóintézeti nevelés alatt.
- A szabadságvesztésből történő végleges szabadulást követően, illetve a javítóintézetből történő végleges elbocsátást követően az elkövető, a fiataalkorú már nem állhat pártfogó felügyelet alatt, azonban a pártfogó felügyelői szolgálattól kérhet utógondozói támogatást. A jogszabályi változások miatt – utógondozás Bv intézményrendszerhez való kerülése miatt – nem egyértelmű, hogy a javítóintézetből való végleges elbocsátást követően a fiataalkorú részesülhet-e a pártfogó felügyelő által biztosított utógondozásban, ha igen melyik szervezeti rendszerben.

Az együttműködés lehetséges területei jogszabályi előírásokon túlmutatóan

A javítóintézetek és a pártfogó felügyelői szolgálatok már évtizedek óta együttműködnek, mely együttműködésben egy kísérleti projektben kidolgozásra került a javítóintézetek és a pártfogó felügyelői szolgálatok együttműködési stratégiája, mely intézményenként és pártfogó felügyelői szolgálatonként eltérő mértékben valósul meg.

A pártfogó felügyelői szolgálat és a javítóintézetek együttműködésének jogszabályi alapokra kell épülnie, azonban az együttműködés kereteit nem határozzák meg jogszabályok, így azt célszerű külön együttműködésben kialakítani. Ezek az együttműködések hatékonyabbá tehetik a más ügyben

elrendelt pártfogó felügyelet végrehajtását, a megelőző és a korábbi pártfogó felügyelői tapasztalatok hasznosulását, az ideiglenes elbocsátás előkészítését, a javítóintézetek tapasztalatainak hasznosulását. Összességében a fiatalkorút segíti a szoros együttműködés abban, hogy a pártfogó felügyelői szolgálat munkájáról, saját kötelezettségeiről, lehetőségeiről pontosabb információkat szerezzen, így az ismételt bűnmegelőzési és reintegrációs feladatok nagyobb hatásfokkal valósulhassanak meg.

A pártfogó felügyelői szolgálat feladatai (lehetnek):

A javítóintézet székhelye szerint illetékes a feladatra állandóan kijelölt pártfogó felügyelő

- havonta egyszer fogadónapot tart a javítóintézetben belül,
- szükség szerint részt vesz az intézeti tanács ülésein,
- segítséget nyújt a javítóintézeti nevelésből ideiglenesen, vagy véglegesen szabaduló fiatalkorúak felvilágosításában,
- segítséget nyújt az ideiglenesen szabaduló fiatalkorúnak abban, hogy felvehesse a kapcsolatot a lakóhelye vagy leendő tartózkodási helye szerint illetékes pártfogójával,
- segíti a javítóintézet székhelyétől távollévő, kirendelt pártfogó felügyelőt a kapcsolattartásban.

A javítóintézetek feladatai (lehetnek):

- Az ideiglenes elbocsátás előkészítését az intézeti tanács kezdeményezi, két hónappal az ideiglenes elbocsátás időpontja előtt és erről értesíti a pártfogó felügyelőt, külön magatartási szabály várható előírása esetén három hónappal az elbocsátást megelőzően.
- Az intézeti tanács előterjesztést készít a büntetés-végrehajtási bírónak, amelyben javaslatot tesz az ideiglenes elbocsátás időpontjára, és arra, hogy a pártfogó felügyelet ideje alatt milyen magatartási szabályok megállapítása segítené hatékonyan a fiatalkorú helyes irányú fejlődését. A pártfogó felügyelő az előterjesztés elkészítésében segítséget nyújt a javítóintézeti tanácsnak.
- Az intézeti tanács határoz arról, hogy miben kéri a javítóintézet székhelye szerint illetékes pártfogó felügyelő segítségét.

Kérheti, hogy a pártfogó felügyelő:

- tájékoztassa a fiatalokot a pártfogó felügyelet szabályairól,
- segítsen felvenni azzal a pártfogó felügyelővel a kapcsolatot, aki a későbbiekben a pártfogó felügyeletet el fogja látni (a fiatalokot lakóhelye szerint illetékes pártfogó felügyelő),
- tegyen javaslatot magatartási szabály megállapítására,
- nyújtson segítséget iskola,- munkahelykeresésben, vagy a szülőkkel való kapcsolatfelvételben.

A pártfogó felügyelő az intézeti tanács által kért segítséget szóban és írásban egyaránt nyújthatja.

A pártfogó felügyelői szolgálat és a javítóintézetek feladatai abban az esetben, ha a javítóintézeti nevelés elrendelésének időpontjában a fiatalokot pártfogó felügyelet alatt áll:

- A javítóintézet minden befogadásról értesíti a pártfogó felügyelet alatt álló fiatalokot lakóhelye szerint illetékes megyei/fővárosi pártfogó felügyelői szolgálatot.
- A pártfogó felügyelő válaszában értesíti az intézetet arról, hogy az érintett fiatalokot pártfogó felügyelet alatt áll-e vagy állt-e, illetve a pártfogó egy rövid jelentést ad a jelenlegi vagy a már befejeződött pártfogó felügyelet tapasztalatairól.
- A javítóintézeti nevelés alatt nem szünetel a pártfogó felügyelet, a pártfogó felügyelő rendszeres kapcsolatot tart a pártfogó felügyelet alatt álló fiatalokotval és nevelőjével.
- A pártfogó felügyelő kérésére – a pártfogó felügyelet próbaidejének leteltekor - az intézet nevelői véleményt küld, a fiatalokot intézeti magatartásáról.
- Ideiglenes, vagy végleges elbocsátás előkészítésekor a javítóintézet megküldi a nevelői véleményt a fiatalokot lakóhelye szerint illetékes pártfogó felügyelőnek, különösképpen abban az esetben, ha a fiatalokotval a javítóintézeti nevelés során problémák merültek fel (magatartás, családi háttér változása stb.).
- Elterelés esetén a pártfogó felügyelő, a javítóintézet, és a fiatalokot egyedi megállapodást kötnek arról, hogy a javítóintézeti nevelés alatt álló fiatalokot hogyan veszi igénybe, az elterelés során számára kötelezővé váló szolgáltatásokat.
- Szabadság, jutalomszabadság, eltávozás és szökés esetén a javítóintézet értesíti a fiatalokot lakóhelye szerint illetékes pártfogó felügyelőt.

4. A helyreállító igazságszolgáltatás, resztoratív módszerek, jóvátétel és annak lehetőségei a javítóintézeti nevelésben

4.1. A helyreállító igazságszolgáltatás koncepciója

A társadalmi együttélés számtalan konfliktushelyzetet eredményez. Amennyiben morális elvárások, erkölcsi előírások, vagy akár jogszabályok sérülnek, a konfliktus feloldásának több módja is elképzelhető, amelyek közül csak az egyik a büntetés. A büntetés alá-fölérendeltségi helyzetet feltételez, és azon a meggyőződésen alapul, hogy a büntetés letöltésével az elkövető megfizet bűnéért. Annak ellenére él ez a hit, hogy a büntetés gyakran nem áll közvetlen kapcsolatban a szabályszegéssel, amelyet a normaszegő soha nem tesz jóvá. A büntetés az élet számos területén a gyengeség jele, legyen szó szülői hatalom gyakorlásáról, üzleti kapcsolatokról, oktatásról, vagy akár büntető igazságszolgáltatásról.⁷²

Ennek megfelelően a konfliktus feloldásában részt kell vállalnia egyrészt a szabályszegőnek, másrészt a sérelmet elszenvedőnek, és harmadrészt a közösségnek vagy képviselőinek. A hárompólusú vitarendezés során a hangsúly egyrészt a felelősségvállaláson van, hiszen a közösségi normaszegés kötelezettséget keletkeztet. Másrészt a pszichológiai elemek kerülnek előtérbe, különösen a szégyen, a büntudat, a gyűlölet, a megaláztatás, a düh feldolgozása, a megértés, a megbocsátás befolyásolhatják pozitív módon a jóvátételt és ezzel együtt a közösségbe való reintegrációt, azaz segíthetnek a sérelem, a kár, a felbomlott, sérült kapcsolatok, és a társadalmi igazságérzet helyreállításában.

A helyreállító igazságszolgáltatás elméletét az új-zélandi maorik és az észak-amerikai navajo indiánok hagyománya inspirálta. Az európai, amerikai individualista szemléletet követő államokkal ellentétben ezek a kultúrák sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek a közösségi jogokra, a közösségi létre. Az elkövetőt nem stigmatizálják, nem rekesztik ki, hanem a közösség vele együtt dolgozza fel a sérelmet, a kárt; a megbocsátás aktusával pedig továbbra is a közösség teljes jogú tagjaként létezhet, kapcsolatai nem vesznek el. Tapasztalat az is, hogy a közösségi helyreállító igazságszolgáltatási módszereknek is van visszatartó ereje, jelentős a bűnmegelőzési szerepe.⁷³

⁷² Braithwaite, John (1999) A Future Where Punishment is Marginalized: Realistic or Utopian?, *UCLA Law Review*, p.1727-1750

⁷³ Bárd Petra: Helyreállító Igazságszolgáltatás, A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve, IRM, 2009. p 195.

A resztoratív szemlélet középpontjában tehát az a nézet áll, hogy az igazságszolgáltatás nem a méltó büntetés kiszabásával és végrehajtásával fejeződik be, hanem az áldozatok sérelmének orvoslásával. Míg a pozitivista büntetőpolitika azt az álláspontot képviselte, hogy a differenciált ítélet igazságos, addig a helyreállítás pártján állók véleménye szerint az az ítélkezés igazságos, amely a bűncselekmény áldozatának is igazságot szolgáltat. A helyreállító igazságszolgáltatás jelentősége abban áll, hogy megkísérli helyreállítani az elkövető és a sértett közötti harmóniát. Az elkövetőt Ez azonban nemcsak az elkövető szégyenérzetének kialakulását igényli, hanem egyúttal az elkövető önbecsülése visszanyerésének is eszköze. A helyreállító igazságszolgáltatás nem akarja megszüntetni a formális, hivatásos bíraskodást, és nem kívánja azt teljes egészében informális rendszerrel helyettesíteni, felelősségvállalásra készíti, tudatosítja benne tettének káros következményeit. Azt az álláspontot képviseli, hogy professzionális bíraskodásban is lehet érvényesíteni az áldozatok jogait, azonban a közösséget is jelentős szerephez kell juttatni a büntetőfelelősségre vonás során.⁷⁴

A resztoratív szemlélet a szabályszegést – adott esetben a bűncselekményt – elsődlegesen az érintett személyek, közösségek közötti konfliktusként értelmezi. A „megérdemelt büntetés” automatikus kiszabása helyett legfőbb célja a konfliktus következtében kialakult szükségletek feltérképezése és a károk helyreállítása. Ennek során elsődleges, hogy a kárt okozó személy aktívan vállaljon felelősséget tettéért és a megsértett személyek, közösségek számára valamilyen jóvátételt ajánljon fel. A büntetőparadigmával szemben a helyreállító megközelítés legfőbb kérdései nem így szólnak: „milyen szabályt szegett meg?, ki szegte meg és mit érdemel?” , hanem így: az adott konfliktushelyzetben „kik sérültek, milyen módon, az elszenvedett károk és az adott érintettekben felmerülő szükségletek kielégítése pedig kinek a feladata és milyen módon vigyék azt végbe?”. Mindennek kidolgozásához a resztoratív szemlélet kísérletet tesz arra, hogy az érintettek minél szélesebb körét közvetlenül is bevonja és közöttük valamilyen típusú egyeztetési folyamatot facilitáljon (pl. mediáció, konferenciamodell, körmodell formában).⁷⁵

⁷⁴ Görgényi Iona: Áldozatvédelem, áldozatsegítés és büntetőfelelősségre vonás. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2009-2-03.pdf>, letöltve: 2014. december 10.

⁷⁵ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez, Napvilág Kiadó, 2009. p. 25

A retributív és resztoratív igazságszolgáltatás összevetése⁷⁶

Hagyományos (retributív) igazságszolgáltatás	Helyreállító (resztoratív) igazságszolgáltatás
Résztevői jellemzően az állam képviselője és az elkövető	Az elkövető, a sértett (áldozat) és a közösség vagy annak képviselői vesznek részt
A büntetőeljárás a felek akaratától függetlenül megindul: a sértett szándékát a legtöbb esetben nem, az elkövetőét egyáltalán nem veszi figyelembe	Helyreállító technikára csak akkor kerülhet sor, ha abba az áldozat és az elkövető is beleegyezik
A bűncselekményt mint az állam ellen elkövetett sérelmet tekinti	A cselekményt mint a sértett ellen elkövetett tettet tekinti
Szigorú formalitás, kogens eljárási szabályok, amelytől eltérni nem lehet	Informális eljárás, a felek kontrollálják az eljárás menetét, annak aktív részesei
A sértett jogai korlátozottak	A sértett az eljárás aktív részese
Távol tartja egymástól a gyanúsítottat és a sértettet	Párbeszéd az elkövető és a sértett között
A múltra összpontosít	A jövőbe néz
A cselekményre fókuszál, és kizárólag annak alapján ítéli meg az elkövetőt	A cselekményt ítéli el, nem az embert, aki elkövette azt
A jog megsértése bűnösséget hoz létre	A bűnelkövetés kötelezettséget keletkeztet
Főszabály szerint nyilvános	Zártkörű, és az eljárás eredményeként létrejött megegyezés is bizalmas
Eredménye a büntetés, amely megelőz, elrettent, semlegesít	A reparációban való megegyezéssel végződik, amely alkalmas speciális és generális prevencióra is
Az elítélés következménye büntetett előélet, társadalmi stigmatizáció	Az elkövető nem lesz büntetett előéletű, ehhez fűződő hátrányos jogkövetkezmény vagy társadalmi stigmatizáció nem sújtja

A fejlett világban a történeti előzmények ellenére a helyreállító igazságszolgáltatás újjáéledése egy véletlennek köszönhető. 1974-ben az Ontario-beli Kitchenerben egy pártfogó felügyelő javaslatára fiatalokú vandál elkövetők felkeresték a sértetteket az elítélés után, de még a büntetés kiszabása előtt. A találkozás igen sikeres volt, a sértettek megbocsátottak, a bíróság pedig a pénzbüntetés kiszabása mellett három hónapot adott a fiataloknak a sértettek kárának megtérítésére.⁷⁷

⁷⁶ Bárd Petra: Helyreállító Igazságszolgáltatás, A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve, IRM, 2009. p 201.

⁷⁷ Bárd Petra: Helyreállító Igazságszolgáltatás, A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve, IRM, 2009. p 195.

Az 1980-as évektől számos nemzetközi, különösen ENSZ dokumentum készítette elő az utat a mediáció nemzeti jogrendszerekbe való befogadására; 1988-ban elsőként Ausztria fogadott el a büntetőjogi mediáció alkalmazására vonatkozó átfogó belső szabályozást. Magyarországon a büntetőügyekben alkalmazható közvetítés bevezetésére 2007. január 1-jével került sor.

A helyreállító szemlélet tehát nem egy konkrét modell elméleti háttere, hanem egyfajta filozófia, szemlélet, amelynek bizonyos elemei különböző kombinációkban és eltérő hangsúlyokkal jelenhetnek meg az egyes modellekben és gyakorlatokban. A legtöbbször alkalmazott resztoratív technikák az áldozat- elkövető mediáció, a konferenciamodell, a körmodell.⁷⁸ Gyakran a mediáció kifejezést, mint a resztoratív technikák összefoglaló fogalmát, vagy mint a közvetítés lehetőségének egyedüli módszerének megnevezését használjuk, holott a tesztoratív technikák, bár elveikben azonosak mégis mutatnak különbségeket.

Az áldozat-elkövető mediáció

Az resztoratív szemlélet Európában leginkább alkalmazott gyakorlata az ún. áldozat-elkövető mediáció. Ekkor egy független harmadik fél („mediátor”) közvetít a felek között, segíti őket a cselekmény körülményeinek, hatásainak végigtárgyalásában és abban, hogy a felek megállapodjanak a jóvátétel formáját, mértékét és menetét illetően. A mediáció alapvetően a jövőre fókuszál, az érdekek kifejezése általában nagyobb hangsúllyal van jelen, mint az érzelmi aspektusok feltárása, bár ez sem nélkülözhető a folyamatban. A folyamatban elsődlegesen a közvetlenül érintett felek vesznek részt, közösségeik, támogatóik csak ritkább esetben jelennek meg az ülésen.

A konferenciamodell

A konferenciamodell módszere a mediációnál szélesebb kört von be a döntéshozatalba azáltal, hogy az ülésen nemcsak a közvetlenül érintett áldozat és elkövető vesz részt, hanem meghívást kapnak az őket támogató családtagok, közösségnek a tagjai, a referencia személyek, hatóság képviselői, segítő szakemberek, az érintett közösség egyéb képviselői. A megbeszélés célja, hogy a résztvevők együttesen tárják fel a cselekményhez vezető okokat, következményeket, felelősségvonalakat, valamint közösen hozzanak döntést arról, miként valósuljon meg a sérelmek helyreállítása és az újra elkövetés megelőzése. A konferencia során eljáró pártatlan és semleges közvetítő neve a

⁷⁸ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez, Napvilág Kiadó, 2009. p. 78-82, modellek leírása

„facilitátor”. A facilitátor elsődleges szerepe, hogy serkentsse a felek közötti kommunikációt. Nagyobb a hangsúly a múltbéli események részletes feltárásán és az érzelmek kifejezésén.

A konferencia módszer célja a konfliktus megoldáson túl, hogy összehozza a szabályszegő személy közösségéhez tartozókat, láthatóvá tegye, hogy melyek az elvárások az egyes szereplők részéről és ki mivel tudja segíteni a folyamatot, a probléma megoldását.

Családi Döntéshozó Csoportkonferencia (CSDCS)

A konferenciamodellek egyik speciális fajtája a családi döntéshozó csoportkonferencia, amely nem feltétlenül egy okozott sérelem helyreállítását segíti, hanem lehetőséget ad az adott közösségnek, jelen esetben a családnak arra, hogy megromlott, megszakadt kötelékeit helyreállítsa, és egy jövőre irányuló tervet dolgozzon ki.

A konferencia bevezető szakaszában (feltárás) a facilitátor ismerteti a konferencia összehívásának okát, majd a jelenlévők bemutatkozását követően a családtagok lehetőséget kapnak, hogy a családon belüli helyzetükről, problémáikról, szükségleteikről, érzelmeikről, illetve egymással szembeni elvárásaikról beszéljenek. (A családtagok által felvetett témaköröket a facilitátor írásban rögzíti.) Ezt követően a szakemberek mondják el véleményüket, illetve a család által elmondottakra reagálva kínálják meg az érintetteket az általuk nyújtható szolgáltatásokkal. A szakemberek szerepe kettős, mivel egyben problémahozóként és egyben segítőként vannak jelen a megbeszélésen.

A konferencia második szakaszában a család magánideje következik, amikor is a facilitátor és a szakemberek magukra hagyják a családot. A család feladata, hogy a saját erőforrásaikra támaszkodva a megbeszélés során felvetett témakörökre, külön-külön pontos cselekvési tervet, megoldási módot dolgozzanak ki. Fontos, hogy a kidolgozott terv a család közös döntését tartalmazza, a megvalósítás folyamatát részletesen lépésről lépésre rögzítse, jelölje meg a feladat elvégzésért felelős személyt, a feladat elvégzésének határidejét. A konferencia ezen szakaszában a családtagok részéről aktivitásra, együttműködésre, egyéni és családi közös felelősségvállalásra van szükség a probléma megoldása érdekében.

A konferencia zárásaként ismertetik a facilitátor és a jelen lévő szakemberek számára a család által közösen kidolgozott tervet (családi terv). Később közösen megbeszélte időpontban ismételt

összeülnek a résztvevők a terv megvalósulásának értékelése, illetve a megvalósulást akadályozó tényezők feltárása céljából.

Körmodell

A körmodell az észak-amerikai és kanadai navajo indiánok törzsi hagyományaira épül. A körmodellt a nagyobb közösségek problémáinak megoldására alkalmazták, cél, hogy az érintett közösséget minél nagyobb létszámban képviseljék a folyamatban.

A mediációval és a konferenciamodellel összehasonlítva a facilitátor szerepe a körmodell esetén tekinthető legkevésbé hangsúlyosnak. A megbeszélés során a párbeszédsorozat helyett a szót mindig a körben következő személy kapja. A kör mentén érintik a bűncselekmény kapcsán felmerülő kérdéseket. A körmodell célja a közösségeken belüli, hosszabb távú megbékülés, a közösségi kötelek meggyógyítása.

A modellekről általában

A resztoratív módszerekkel zajló folyamatok mindig olyan önkéntes folyamatok, melynek során egy független, harmadik személy, a mediátor, facilitátor segíti a feleket a kölcsönösen elfogadható megállapodás kidolgozásában, nagyon gyakran olyan esetekben, amikor a tárgyalások vagy viták már holtpontra jutottak, megszakadtak, a konfliktusok újabb vitákat generálnak és a vitázók már nem képesek egymással közvetlenül, külső segítség nélkül kommunikálni. A folyamatban a mediátor, facilitátor nem bíróként lép fel, hanem pártatlan félként működik közre, és abban nyújt segítséget a feleknek, hogy ők maguk dolgozzák ki a mindannyiunk számára elfogadható megoldást az adott konfliktusban. A resztoratív folyamatban nem az a cél, hogy megtaláljuk a teljes igazságot, hanem olyan megállapodást keressünk, amely a felek érdekeinek legjobban megfelel, amelyet mindkét fél, illetve a folyamatban érintett összes érdekelt el tud fogadni. A mediátor, facilitátor nem dönt, nem mond ítéletet, még csak nem is javasol megoldásokat. A feleket segíti a folyamat során, hogy a megoldás valóban az övék legyen.

A konfliktust és a felek, a közösség érdekeit, igényeit, szükségleteit kell a felszínre hozni és megérteni a resztoratív eljárások során – elsősorban maguknak az érintett feleknek –, és ezek ismeretében kell kidolgozniuk a megoldást. A resztoratív módszerek egyik alapvető jellemzője a versengés helyett az együttműködő szemlélet kialakítása. A konfliktushelyzetek során a versengés, a másik fél legyőzése nagyon természetes, ösztönös igénye az érintett feleknek, ami azonban

minden esetben a konfliktus eszkalálódásához vezethet. Ezt az ördögi kört kell megszakítani, felszínre hozni a felek igényeit, és azok mentén megoldásokat kidolgozni. Egymás legyőzése helyett a resztoratív eljárások az együttműködésre és ezen keresztül a probléma megoldására fókuszálják a felek energiáit.⁷⁹

A resztoratív ülést, találkozót általában megelőzi az érintettekkel való kapcsolatfelvétel, a folyamat előkészítése, lehetőség van arra, hogy a felek külön-külön egy előkészítő megbeszélésen vegyenek részt a mediátorral, facilitátorral. Erre általában a feleknek van szükségük, hogy biztonságban érezhessék magukat, több bizalmuk legyen a módszer és a mediátor, facilitátor iránt. Összetett, több szereplős ügyek esetén az egyik legfontosabb feladat és gyakran a későbbi siker záloga a megfelelő konfliktuskezelési folyamat megtervezése: az érintettek feltérképezése és annak eldöntése, hogy kit kell bevonni a folyamatba, a szükséges mennyiségű előzetes információ begyűjtése.

A resztoratív módszerek (mediáció, konferencia, körmodell) különböző felépítésűek, illetve saját módszeren belül is lehetnek eltérőek a szükségletek szerint.

Általánosságban elmondható, hogy mindig van:

- bevezetés, az ülés megnyitása (résztevők megismerjék a folyamatot, az időkereteket, bizalomteli, közvetlen légkör kialakítása, ahol nyíltan lehet beszélni a kialakult konfliktushelyzetről),
- megszakítás nélküli idő (amikor a résztvevők röviden elmondhatják saját álláspontjukat, közbeszólás nélkül, ki hogyan látja a kialakult helyzetet),
- eszmecsere, akár több körben (érzelme, sérelmek, érdekek, igények feltérképezéséről, egymás szempontjainak megértéséről szól)
- megállapodása kidolgozása (kölsönösen elfogadott),
- ülés lezárása (akkor is el kell ismerni az erőfeszítéseket, ha nincs konkrét megállapodás).

⁷⁹ Kertész Tíbor: Mediáció, a módszer alapjai, In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009

A resztoratív eljárás előnyei az áldozatok és az elkövetők számára⁸⁰

„Az áldozatok számára lehetőség nyíljon”	„Az elkövetők számára lehetőség nyíljon”
közvetlenül bevonódni a konfliktus megoldásába, részt venni a történetek következményeinek meghatározásában	felelősséget vállalni a tettéért és megérteni annak az áldozatra és a közösségre gyakorolt hatását
a cselekedettel és elkövetővel kapcsolatos kérdésekre választ kapni	az esettel kapcsolatos érzelmeiket kifejezni
kifejezni a cselekmény által rá gyakorolt hatásokat	a közösségtől támogatást kapni ahhoz, hogy az okozott kárt, sérelmet jóvátegye
jóvátétel, bocsánatkérést, kártérítést kapni	jóvátételt felajánlani
az elkövetővel való kapcsolatát helyreállítani	az áldozattal való kapcsolatát helyreállítani
lezárni magában az esetet	lezárni magában az esetet

4.2. A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői eljárás hazai jogi szabályozása

A helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet meghonosításának fontos állomását jelentette a közvetítői eljárás bevezetése, amely a helyreállító igazságszolgáltatás alapelveinek megfelelően a bűncselekményt egyfajta személyek közötti konfliktusként értelmezi. A közvetítői eljárás középpontjában a sértett sérelmei és az elkövető felelősségvállalása állnak, az igazságügyi reakció pedig nem a jogszabályszegés megtorlását tűzi ki célul, hanem az elkövető szembesítését tettének következményeivel és ösztönzését a sértett kárának jóvátételére. A közvetítői eljárás célja a Be. szerint az, hogy elősegítse a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását.

A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló törvény (Bktv.) szerint a közvetítői eljárás a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktust kezelő eljárás, amelynek célja, hogy a büntetőeljárást lefolytató bíróságtól, illetőleg ügyésztől független, harmadik személy (közvetítő/mediátor) bevonásával a sértett és a terhelt közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő írásbeli megállapodás jöjjön létre.

A büntetőügyekben Magyarországon alkalmazott resztoratív módszer a tettes-áldozat mediáció, amely alapvetően a két fél és a mediátor részvételén alapul és a mediáció módszereit alkalmazza. A módszerben azzal, hogy a tettesen és a sértetten kívül jelen lehetnek segítők (két-két résztvevő), illetve szakemberek, a konferencia modell tágabban értelmezett érdekelteinek körének elemei is bekerültek az eljárásba.

⁸⁰ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez, Napvilág Kiadó, 2009. p. 75

2007. január 1-jén lépett hatályba a 2006. évi CXXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről (Bktv.), amely a közvetítői eljárás alapelveire, folyamatára, a résztvevő személyekre, a közvetítőre vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. A Btk. határozza meg, hogy mely elkövetői körben, milyen bűncselekmény esetében van lehetőség a közvetítésre, illetve a tevékeny megbánás jogintézményén keresztül megteremti a büntetőjogi mediáció anyagi jogi elismerésének alapját. A közvetítői eljárás a büntetőeljárás részét képezi, így a Be. tartalmazza elrendelésének eljárásjogi feltételeit és következményeit.

Közvetítői eljárás az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmény miatt indult büntetőeljárás tartama alatt alkalmazható.

A jogalkotó az elkövetett bűncselekmény súlyára tekintettel eltérő jogkövetkezményeket fűz a közvetítői eljárás sikeréhez. A legfeljebb háromévi, fiatakorúak esetében ötévi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény esetén, ha az elkövető a közvetítői eljárás keretében, a sértett által elfogadott módon és mértékben a bűncselekménnyel okozott sérelmet jóvátette, büntethetősége megszűnik. Felnőtt korú elkövetők esetében az ötévi szabadságvesztést meg nem haladó büntetési tételhatár esetén a sikeres közvetítői eljárás eredményeként a büntetés korlátlan enyhítésére ad lehetőséget a szabályozás.

A sérelem jóvátétele a sértett által elfogadott módon kell, hogy történjen, mely alapvetően lehet:

- Bocsánatkérés és/vagy
- Anyagi jóvátétel/materiális jóvátétel (nem kell, hogy a kár értékével megegyező legyen) és/vagy
- Immateriális jóvátétel (munkavégzés, magatartási kötelezettség vállalása, szimbolikus jóvátétel, közösség felé kifejező jóvátétel, stb.).

Nincs helye a tevékeny megbánás alkalmazásának, illetve a közvetítői eljárásnak, ha az elkövető:

- többszörös vagy különös visszaeső,
- a bűncselekményt bünszervezetben követte el,
- bűncselekménye halált okozott,
- a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt vagy a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltése után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt, illetve próbára bocsátás vagy vádemelés elhalasztásának tartama alatt követte el, vagy

- korábban szándékos bűncselekménye miatt közvetítói eljárásban vett részt, és ennek eredményeként vele szemben a tevékeny megbánásra vonatkozó pozitív rendelkezéseket alkalmazták, feltéve, hogy az ügydöntő határozat jogerőre emelkedésétől az újabb szándékos bűncselekmény elkövetéséig két év még nem telt el.

A büntető ügyekben alkalmazható közvetítói eljárás a büntetőeljáráshoz kapcsolódik, az ügyészi vagy a bírósági szakaszban kerülhet rá sor. A közvetítói eljárásra utalásról és a büntetőeljárás felfüggesztéséről szóló döntést minden esetben az ügyész vagy a bíró hozza meg, de a közvetítói eljárást a törvényben meghatározott bűncselekmények esetén mind az elkövető, illetve védője, mind a sértett, illetve ügyvédje önként kezdeményezheti.

A büntetőjogi mediáció elrendeléséhez a következő feltételek szükségesek:

- a Btk. alapján az eljárás megszüntetésének, vagy a büntetés korlátlan enyhítésének lehet helye;
- a gyanúsított a nyomozás során (tehát a vádemelésig) beismerő vallomást tett, vállalja, és képes a sértettnek megfelelő módon a káros következményeket jóvátenni,
- a gyanúsított és a sértett is hozzájárult a közvetítói eljárás lefolytatásához.

A büntető ügyekben alkalmazható közvetítés elsődleges célja tehát a bűncselekmény által okozott konfliktus megoldása, amelyhez az út a semleges közvetítő(mediátor) által megszervezett és vezetett személyes megbeszéléseken (mediációs üléseken) keresztül vezet.

Az eljárás előkészítő szakaszában a közvetítő külön-külön veszi fel a kapcsolatot a felekkel, tájékoztatja őket az eljárás céljáról és menetéről, ha szükségesnek látja személyesen is találkozik velük, és megszervezi a mediációs ülést, amelyen az ügy sértettje és az elkövető egyszerre vesznek részt. A sértett és a terhelt jogosult arra, hogy jogi képviselőt hatalmazzon meg, aki az eljárásban részt vehet és az általa képviselt érdekében felszólalhat. A közvetítói megbeszéléseken (mediáción) ugyanakkor a főszerep a feleké a bűncselekmény részleteinek és következményeinek megbeszélésében, így az ügyvéd leginkább megfigyelőként vehet részt a folyamatban, illetve szükség esetén a megbeszélés során is biztosítható vele konzultációs lehetőség. Amennyiben a sértett vagy az elkövető úgy érzi, hogy könnyebben tud részt venni a megbeszéléseken őt támogató segítők jelenlétében, úgy lehetősége van legfeljebb két személyt megnevezni és magával hozni, akik szintén részt vehetnek segítőként a mediáción. Az általában 2-3 órás mediációs ülésen a felek a mediátor segítségével elmondhatják, hogyan érintették őket a történetek, az elkövető felelősséget

vállalhat tetteért, bocsánatot kérhet, és a felek megállapodhatnak a cselekménnyel okozott kár pénzben, vagy más módon történő jóvátételében. A közvetítői eljárás során törekedni kell a konfliktus rendezésének formáját is tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és az elkövető jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő írásbeli megállapodás létrehozására. A közvetítő a megállapodást helyben írásba foglalja, és azt mindenki aláírja. A megállapodás akkor alkalmas a közvetítői eljárás céljának megvalósítására, ha az elkövető és a sértett önként, minden befolyástól mentesen megegyeznek abban, hogy az elkövető hogyan, milyen módon milyen más módon gyakorol jóvátételt. A megállapodásban vállalt kötelezettségeknek meg kell felelniük a jogszabályoknak, ésszerűnek kell lenniük, és nem ütközhetnek a jó erkölcsbe. A közvetítői eljárásban létrejött megállapodás a közvetítői eljárás célján túlmenően joghatást kiváltására nem alkalmas. A megállapodást megküldik az ügyben eljáró ügyésznek vagy bíróságnak. A közvetítői eljárás során elhangzottak – a megállapodásban foglaltak kivételével – titkosak, a büntetőeljárásban bizonyítékként nem használhatók fel. A résztvevőket az eljárás után is titoktartás kötelezi. Az elkövető a megállapodásban foglaltakat önként teljesíti, amit a közvetítő ellenőriz, és erről beszámol az ügyésznek, illetve a bíróságnak. Ha a megállapodás teljesítése sikeres, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény (fiatalkorúak esetében ötévi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény) esetében az ügyész a „tevékeny megbánás” alkalmazásával megszünteti a büntetőeljárást. Ha ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt indult az eljárás, felnőtt korú elkövető ügyében a közvetítői eljárás eredményessége esetén az ügyész vádat emel, ilyenkor a bíróság a büntetés kiszabásánál korlátlan enyhítést alkalmazhat.

Ha a terhelt a közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodás teljesítését megkezdte, de az a büntetőeljárás felfüggesztésének időtartama alatt nem teljesülhet maradéktalanul, az ügyész a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre elhalaszthatja. Ha a terhelt a közvetítői eljárásban vállalt kötelezettségeinek eleget tett, az eljárást a vádemelés elhalasztása tartamának eltelte előtt is meg kell szüntetni. Ha a terhelt a közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodás teljesítését a vádemelés elhalasztása tartamának lejártáig nem fejezi be, az ügyész vádat emel.

A bíróság az eljárást megszünteti tevékeny megbánás esetén, ügydöntő határozatában figyelembe veheti a megállapodást, ha korlátlan enyhítésnek van helye. Ha a közvetítői eljárás eredménytelen, a büntetőeljárás úgy folyik tovább, mintha közvetítésre nem került volna sor.

4.3 A resztoratív technikák kapcsolódása a javítóintézeti munkához

A javítóintézetek munkájához akár az előzetes letartóztatás, akár a jogerős javítóintézeti nevelés végrehajtása okán a közvetítői eljárásnak (mediációnak), resztoratív technikáknak számos kapcsolódási lehetősége van.

Kiemeli a resztoratív technikák alkalmazását a javítóintézetekben, hogy a fiatalok konfliktusai jellemzően terheltek azzal a fiatalok részéről sokszor jellemző felelősségvállalás nélküli állapottal, amely a hagyományos felelősségre vonást nehezíti és nem mindig alkalmas a további konfliktusok megelőzésére.

Walgrave összefoglalója szerint, amikor a sérelmet okozó személyt szembesítik tettének elfogadhatatlanságával, zavarba jön, és sokszor dacol, ellenállással reagál. Több elkövető érez, sok esetben, nem tudatosított szégyent és büntudatot, hogy megszegte a szabályokat vagy neki fontos személynek csalódást okozott, céljuk a lehető leggyorsabban és legkönnyebben megszabadulni ettől a kellemetlen érzéstől. A sértettek szintén szégyent és megaláztatás éreznek az elszenvedett sérelem és megaláztatás miatt. Ez vezethet a további sérelemokozáshoz (pl. bosszú) és az elkövető ellenállásának erősödéséhez.⁸¹

Semlegesítési technikák:

- a felelősség tagadása (nem tehetek róla)
- a sérelem okozás tagadása (nem is történt kár)
- az áldozattá tétel tagadása (nem is volt áldozat)
- az elítélők elítélése (engem is bántottak, ezért megérdemelték)
- a felsőbb hatalomnak megfelelés (nem volt más választásom, rá voltam kényszerítve)⁸²

A közvetlen konfrontáció az elkövető által is igazságosnak érzett eljárás pozitív hatással lehet arra, hogy a semlegesítő technikák, háritások, öngazolások fokozatosan eltűnjenek és a felelősségvállalás erősödjön. Mindez visszahat az egyén körül húzódó közösségi szálakra, az elkövető és az áldozat is sikeresen reintegrálódhat a közösségbe. A helyreállító igazságszolgáltatás szemléletét követő beavatkozások valóban segítenek az elkövetőnek a szabályok mögött húzódó erkölcsi szempontok felismerésében, a felelősségvállalás erősítésében, a hosszú távú reintegrációban.

⁸¹ Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez, Napvilág Kiadó, 2009. p. 94

⁸² Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez, Napvilág Kiadó, 2009. p. 100

Kapcsolódási pontok a javítóintézeti elhelyezés alatt:

- A büntetőjog eljárási és anyagi jogszabályokban (Be., Btk.) meghatározottak szerint 2007. január 1-jétől egyes bűncselekmények esetében lehetőség van közvetítői eljárás figyelembevételére. Ennek megfelelően a javítóintézetben elhelyezett fiatalok a bűncselekményeik következtében (általában nem abban, amely a javítóintézeti elhelyezést indukálta) találkozhatnak a közvetítői eljárás (mediáció) jogintézményével.
- A közvetítői eljárás alkalmazására lehetőség van a szabálysértési eljárásban is, amely szintén gyakran előforduló lehetőség a javítóintézeti neveltek esetében, párhuzamosan a javítóintézeti elhelyezéssel.
- A büntetőjog végrehajtási jogszabályai szerint (Bv-törvény) 2015. január 1-jétől lehetőség nyílik a fegyelmi eljárások keretében mind a szabadságvesztés büntetés, mind a javítóintézeti nevelés végrehajtása alatt a közvetítői eljárás lehetőségével élni, így a javítóintézetek munkájába kifejezetten be kell építeni a közvetítés gyakorlatát.
- A Bv- törvény szabályozását is felhasználva erősíteni kell a javítóintézeti konfliktusok kezelésében az áldozatokra fordított figyelmet, különösen arra tekintettel, hogy az áldozatok ebben az esetben az elkövetővel azonos környezetben maradnak többségében, így a másodlagos viktimizációnak fokozottan kitettek (ld. bűnmegelőzési elméletekről szóló fejezet).
- A resztoratív technikák segíthetnek annak a paradox helyzetnek a feldolgozásában, hogy a javítóintézeti fiatalok esetében sokszor közvetlen a kapcsolat az áldozati és az elkövetői státusz között,
- A javítóintézeti nevelésben a bűncselekményért vállalt felelősségérzet kialakítása, erősítése, az áldozat felé tett jóvátételi gesztusok megjelenése érdekében ajánlott alkalmazni a különböző resztoratív technikákat.
- A javítóintézetekben nem csak egy-egy kiemelt, fegyelmi eljárásra okot adó ügy esetében lehet alkalmazni a resztoratív technikát, hanem a mindennapokat érintő, valamennyi vitás helyzetet resztoratív szemlélettel kezelhetnek.
- A resztoratív technikák segíthetik fiatalok egymás közötti kommunikációs nehézségeinek oldását.
- A resztoratív technikák segíthetik fiatalok és a pedagógus munkatársak egymás közötti kommunikációs nehézségeinek oldását.
- A resztoratív technikák segíthetik a pedagógus munkatársak egymás közötti kommunikációs nehézségeinek oldását.

- A családi döntéshozó csoportkonferencia módszere alkalmazható az egyéni fejlesztési terv elkészítésében, illetve az elbocsátás, ideiglenes elbocsátás előkészítésében.

4.4 A Büntetés-végrehajtási kódex szerinti közvetítés alkalmazási lehetőségei

A büntetőjog végrehajtási jogszabályai szerint (Bv-kódex) 2015. január 1-jétől lehetőség nyílik a fegyelmi eljárások keretében mind a szabadságelvonás, mind a javítóintézeti nevelés alatt a közvetítés lehetőségével élni, így a javítóintézetek munkájába kifejezetten be kell építeni a közvetítés gyakorlatát.

A Bv-Kódexben és a Rendtartásban meghatározott szabályozás részben követi, kvázi analóg a Btk. szerinti előírásokkal, így a fegyelmi jogkör gyakorlója az eljárást, vagy a fegyelmi büntetés végrehajtását felfüggesztheti, amennyiben a fegyelmi vétséget elkövető fiatalkorú közvetítői eljárásban vesz részt. Közvetítői eljárásra a fiatalkorú által másik fiatalkorú sérelmére elkövetett fegyelmi vétség esetén van lehetőség, a közvetítői eljárást a javítóintézet erre kiképzett tagja folytathatja le. A közvetítői eljárás csak a fegyelmi vétség sértettje és az elkövető önkéntes hozzájárulásával folytatható le. Az eljárásban a felek egyenrangúak, az eljárás során bármikor visszavonhatják a részvételre vonatkozó hozzájárulásukat és minden egyezsége önként kell jutniuk. A közvetítői eljárásban arra kell törekedni, hogy a fegyelmi vétség sértettje és az elkövető között - az elkövető tevékeny megbánását megalapozó - megállapodás jöjjön létre. A megállapodás nem lehet megszegyenítő, megalázó, jogszabályba ütköző vagy ésszerűtlen. A fegyelmi eljárást, vagy a fegyelmi büntetés végrehajtását folytatni kell, ha a hozzájárulását akár a fegyelmi vétség sértettje, akár az elkövető visszavonja, nem jön létre megállapodás, az elkövető nem teljesíti a megállapodásban foglaltakat.

A szabályozás a javítóintézetekben alkalmazható közvetítés lehetőségét teremti meg, azonban a mindennapokban történő bevezetés indokolja, hogy az új jogintézmény meghonosításához ki kell dolgozni annak külső körülményeit meghatározó tényezőket, másrészt a konkrét eljárási szabályokat.

A Rendtartás és a Bv Kódex a közvetítés fogalmát használják és alapvetően a büntetőeljárásban is alkalmazott elvekre és szabályokra építik az eljárás menetét és kötelező kereteit. Az alkalmazott módszerek közül akár mindhárom modell (mediáció, konferencia modell, körmodell) alkalmazható lehet a közvetítői eljárás megvalósítására a konfliktus természete szerint, de akár a javítóintézetben képzett szakember módszer specifikációja szerint is.

A közvetítés esetében a javítóintézetekben is érdemes megfontolni a büntetőeljárásban is alkalmazott differenciálást az elkövetett fegyelemsértések súlya alapján. Így lehetnek olyan cselekmények, amelyek esetén a fegyelmi eljárás teljes egészében elkerülhető és a megállapodás, fegyelmi büntetés kiszabása nélkül is alkalmas az ügy lezárására. Azonban lehetnek olyan súlyos fegyelemsértések, amelyek esetében a közvetítés hasonlóan a büntetőeljáráshoz nem tudja helyettesíteni a formálisan is kiszabott elmarasztalást, hanem emellett alkalmazva segíthet a konfliktus nem csak büntetéssel történő lezárásában.

Az új lehetőség bevezetésével egy időben a fenti részletszabályokat tisztázni szükséges. A Be. és Btk. szabályozásához hasonlóan a fegyelmi eljárás elrendelése után célszerű a mediáció alkalmazásáról dönteni, a felek önkéntes hozzájárulásával. A Bv. tv. értelmezése alapján a fegyelmi bizottságnak van a jogosultsága, hogy a felek szándéka mellett vagy ellenére is megvizsgálja, hogy alkalmasnak tartja –e az ügyet közvetítésre. A büntetőügyekben elvárt a cselekmény elismerése, hiszen az áldozatot nem lehet annak a másodlagos viktimizációs veszélynek kitenni, hogy a közvetítés során az elkövető negálja a cselekményt vagy vitába keveredjen a sértettel, a közvetítésnek a cselekmény tényszerű tisztázása soha nem lehet a célja. A büntetőügyekben vannak olyan cselekmények, amelyek nem lehetnek közvetítői eljárás alapjai, egyrészt taxatív felsorolása van a tényállásoknak, másrészt vannak kizáró okok. A Bv tv. ezt nem taglalja, noha a fegyelemsértés alapjai esetenként lehetnek bűncselekményként is minősíthető esetek (pl.:javítóintézetben esetlegesen előforduló testi sértések különböző szinten minősített esetei, zsarolás, kényszerítés, kábítószerrel visszaélés, nemi erkölcs elleni bűncselekmények, stb.). Ki kell alakítani a gyakorlatot, hogy mely esetekben lehet a közvetítés eredményét úgy tekinteni, hogy nem kell büntetés kiszabni, vagy mikor kell felfüggeszteni a később kiszabott büntetést vagy enyhíteni. A jogalkotói szándék alapján az feltételezhető, hogy alapvetően a fegyelmi eljárás meghallgatási fázisát követően még a büntetés kiszabás előtt kell, hogy sor kerüljön a közvetítésre, hiszen ez egyezik a közvetítés filozófiájával és a gyakorlatával. Kivételesen, kirívóan súlyos és elmarasztalást hozó, akár feljelentéssel is járó esetekben lehet meghagyni a lehetőségét az eljárást követő közvetítésre, resztoratív eljárásra a megbékélés érdekében. Ez hasonló, mint a Magyarországon nem, de más országokban alkalmazott, büntetés végrehajtás alatti sértettel való találkozással és közvetítéssel. Ezeket a tisztázó kérdéseket a közvetítői eljárás bevezetése során fel kell tenni, a jogalkotókkal együttműködve.

A Bv-kódex lehetőségei, illetve elvárásai alapján a jogszabályokon túlmutatóan is szükséges a konfliktuskezelés ezen területének fejlesztése, azaz a módszer egyedi alkalmazásai mellett indokolt maga a resztoratív szemlélet megerősítése is a javítóintézeti munkában.

A resztoratív technikákat csak úgy lehet sikeresen bevezetni a javítóintézeti munkában, ha:

- az intézmény valamennyi munkatársa megismerheti, hogy mi ez a lehetőség;
- közben más (nem fegyelmi) ügyekben is lehetőség nyílik az alternatív technikák alkalmazására a konfliktusok feloldásához;
- a munkatársak is hisznek a szemléletben;
- nem csak egy-egy kiemelt ügy esetében kerül elő a technika alkalmazásra, hanem a mindennapokat érintő, valamennyi vitás helyzetet resztoratív szemlélettel kezelnek az érintettek;
- e technikák segítik a fiatalok egymás közötti kommunikációs nehézségeinek oldását is.

Külön figyelmet érdemel a családi döntéshozó konferencia, amelynek szintén helye lehet a javítóintézeti munkában, pl. alkalmazható lehet az egyéni fejlesztési terv elkészítésében a családdal való kapcsolattartás, a későbbi elbocsátás előkészítésének meghatározásához, illetve közvetlenül az ideiglenes elbocsátás időszakában ehhez a fázishoz jól lehet kapcsolni a pártfogó felügyelő személyét vagy utógondozói ellátásban az utógondozót.

A javítóintézeti nevelés végrehajtása szempontjából a konferencián láthatóvá váló családi dinamikák, rendezetlen konfliktusok egy helyzetképet tárnak az intézet elé, amely segíthet meghatározni a végrehajtás és az elbocsátás előkészítése során az intézet feladatait. A CSDCS során az érintettek saját, illetve a közvetlen környezetük erőforrásait veszik számba, a problémamegoldás eredményessége érdekében kollektív felelősséget kell vállalniuk, mely az érintettek aktivitását feltételezi. A közvetlen családtagokon kívül bevonhatóak azok a személyek, akik ennek megvalósításában segítséget nyújthatnak (pl. utógondozó, pártfogó felügyelő).

A javítóintézeti családi döntéshozó csoportkonferencia (CSDCS) indoka lehet:

- A családdal való kapcsolattartás lehetőségeinek felmérése, erőforrások és kockázatok meghatározása.
- A fiatalokú intézeten kívüli egyéb kapcsolatainak számbavétele.
- A család és a fiatalokú bevonása az egyéni fejlesztési terv, illetve az (ideiglenes vagy végleges) elbocsátás előkészítés menetébe.
- Az elbocsátás utáni időszak megtervezésben, magatartási szabályok meghatározásában segítség.
- Az elbocsátás utáni időszakban segítséget nyújtó családtagok, szakemberek bevonása.

5. Az elterelés

A drogfogyasztás napjaink aktuális témája – nemcsak a média, de a szakemberek és orvosok érdeklődésének is középpontjában áll. A jelenlegi törvénymódosítások is kitérnek erre a területre, ami bizonyítékkal szolgál arra, hogy a jelenség mindennapi problémát jelent.

A droghasználat nem mai világunk hozadéka. A marihuána megjelenése 6000 évvel ezelőttre tehető: a kínaiak termesztették először ezt a növényt, de fogyasztani csak 3000 éve kezdték az ókori Egyiptomban. A XX. századtól kezdve jó néhány új drog jelent meg a piacon, köztük az LSD és különféle hallucinogén szerek.⁸³

Sok művész, író, uralkodó és tudós – köztük Viktória királynő, Stevenson, Freud, Churchill és Csáth Géza is –használt pszichoaktív szereket élete során,⁸⁴ sokan közülük szenvedélyük rabjaivá is váltak.

A XXI. században ott tart a drogkereskedelem, hogy szinte havonta lehet hallani újabb és újabb drogok megjelenéséről. Használatuk világszerte elterjedt mind az orvosi felhasználásban, mind a személyes örömkereső szenvedélyek kielégítésének eszközeként. A tudatmódosító szerek használata gyakran összekapcsolódik a különböző zenei fesztiválok és zenés szórakozóhelyek közegével is.

A droghasználók szenvedélyéhez, illetve a drogkereskedelemhez számos, a társadalom által el nem fogadott jelenség is kapcsolódik: bűnözés, agresszió – és kimondottan a szerhasználat következtében kialakult betegségek.

5.1 Kábítószerrel való visszaéléssel kapcsolatos jogi szabályozás

Magyarországon kábítószer kérdésben a prohibíció elve (tiltani és büntetni) dominál. A tiltás teljes körű, mind a kínálati oldalt, tehát a kereskedőt, mind a keresleti oldalt, vagyis a fogyasztót büntetéssel fenyegetik.

A hatályos Btk. szerinti közegészség elleni bűncselekmények alcím alá tartozó tényállások más tagolással, több fejezetben helyezkednek el: részben az egészséget veszélyeztető bűncselekmények, részben pedig a környezet és természet elleni bűncselekmények között.

⁸³ Escobedo, A. (1999): A Brief History of Drugs. Rochester, VT: Park Street

⁸⁴ Press.Martin, P. (2010): Szex, drogok és csokoládé: az élvezet tudománya. Budapest, Magyarország: HVG Kiadó Zrt.

E fejezet alá tartozó bűncselekmények:

- kábítószer-kereskedelem,
- kábítószer birtoklása,
- kóros szenvedélykeltés,
- kábítószer készítésének elősegítése,
- kábítószer előállításához szükséges anyaggal visszaélés,
- új pszichoaktív anyaggal visszaélés,
- visszaélés teljesítményfokozó szerrel,
- gyógyszerhamisítás,
- járványügyi szabályszegés,
- kuruzslás,
- méreggel visszaélés,
- ártalmas közfogyasztási cikkel visszaélés.

A hatályos Büntető Törvénykönyv (Btk.) szabályai európai összehasonlításban szigorúak:

- 2-8 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetik azt, aki fiatalkorú személy számára ad illegális drogot, vagy üzletszerűen foglalkozik kábítószer forgalmazásával.
- 5-15 évre lehet bezárni valakit, ha jelentős mennyiségű kábítószerrel találják nála vagy szervezet keretében követi el a bűncselekményt.

A Btk.-nak a 2003. évi módosításakor - a nemzetközi ajánlásoknak megfelelően - törvénybe iktatták annak a lehetőségét, hogy a fogyasztók egy köre mentesüljön a büntetőjogi következmények alól, ezt szokták elterelésnek, vagy alternatív gyógykezelésnek is nevezni.

5.2 Kábítószerhasználat és elterelés

Magyarországon az elterelés bevezetésével nem vállalt úttörő szerepet, hiszen más országokban már régebb óta lehetséges a büntetés elkerülése gyógyszerkezelés vállalása esetén. Nem büntetik a kis mennyiségű kábítószer saját használatra történő birtoklását Spanyolországban, Görögországban, Lengyelországban, Svájcban, Hollandiában és Olaszországban, ahol pl. népszavazáson döntöttek így a polgárok. Németországban az Alkotmánybíróság 1944-ben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kannabisz mértékletes fogyasztása nem okoz függőséget, nem károsítja különösképpen a szervezetet így a kis mennyiség birtoklása miatti büntetőjogi felelősségre vonás alkotmányellenesen túlméretezett.

Több európai ország büntető kódexe a kábítószer forgalmazását is differenciáltabban kezeli, mint mi. Éles különbséget tesznek az „elosztó” kereskedők és az utcai árusok (pusherek) között, igyekeznek biztosítani a kábítószer-függő pusherek számára is a büntetés helyetti gyógyítás lehetőségét, mivel ettől több eredmény remélhető, mint börtönbe zárásuktól. Magyarországon a fogyasztóknak csak egy része mentesül a büntetőjogi következmények alól.

A kábítószer függőség kialakulásában számos faktor közrejátszhat, azonban kiemelt jelentősége van a gyerekeket és fiatalokat körülvevő környezetnek. A szülőknek, testvéreknek, barátoknak, a kortárs csoportnak igen fontos szerepe van egy gyermek, de egy felnőtt életének alakulásában is. Ezek a személyek azok, akik megakadályozhatják a lejtőn való elindulását, vagy ha már a függőség kialakult, ők azok, akik a legnagyobb segítséget nyújthatják számára.

A törvény szerint, ha valaki kisebb súlyú „drogos” bűncselekményt követ el, és részt vesz egy legalább hat hónapos, folyamatos kezelésen, akkor nem fogják megbüntetni. Ezt nevezik elterelésnek. A büntetőeljárást azonban ezekben az esetekben is megindítják, de amikor a gyanúsított okirattal igazolja a hat hónapos kezelés befejezését, akkor az ügyét meg kell szüntetni. Az elterelés szabályai továbbra is lehetőséget adnak a büntethetőség megszüntetésére, illetve – amennyiben a büntetőeljárást lefolytatják – a bíróság a büntetés kiszabása során értékelheti a terhelt esetleges szenvedélybetegségét. Ha a kábítószer-függőség olyan szintű, hogy az személyiségzavart, elmebetegséget vagy szellemi leépülést okoz, az elkövető beszámítási képességének korlátozására vagy kizárására vezethet.⁸⁵

Az elterelést kábítószerfüggők esetében drogfüggőséget gyógyító kezelésen, alkalmi droghasználók esetében kábítószer használatot kezelő egyéb ellátáson, vagy felvilágosító-megelőző szolgáltatáson való részvétellel kell teljesíteni. A szenvedélyüktől megszabadulni kívánó drogfogyasztókat egyre több drogambulancia és rehabilitációs központ várja. Magyarországon az első drogambulancia 1987-ben nyílt meg, számuk azóta is növekszik. Itt addiktológusok és addiktológus szakpszichológusok segítik a betegek gyógyulását. Egyre több drog prevenció mozgalom jön létre, nagy hangsúlyt fektetve az általános és középiskolás korosztályra. Elindultak az első tücsere-programok is, amelyek a Hepatitis-C és a HIV fertőzéseket igyekeznek megelőzni.

Elterelésre elsősorban akkor van lehetőség, ha valaki ellen személyes használatra szolgáló csekély mennyiségű drog megszerzése és tartása miatt indul eljárás. Egészen 2004. december 13-ig az a 21. életévét meg nem haladott személyes aki közös droghasználat során kínált vagy adott át 18 éven alulinak kábítószert, szintén választhatta az elterelést, még akkor is, ha úgy nevezett védett

⁸⁵ 57/2007. BK vélemény

helyszínen került erre sor. Az Alkotmánybíróság azonban eltörölte ezt a lehetőséget, akárcsak a "közös fogyasztást" végrehajtó személyek elterelhetőségét.

5.3 Elterelés a gyakorlatban

2003. július 1-től, az új Büntetőeljárás törvény hatályba lépésétől az elterelésre a „vádemelést elhalasztása” nevű jogintézmény keretei között kerül sor. Az elterelés büntethetőséget megszüntető okként történő meghatározása azt jelenti, hogy ha a terhelt a szolgáltatáson, kezelésen való részvételt igazolja az eljáró nyomozó hatóság, ügyész vagy bíróság előtt, az eljáró szerv a nyomozást/eljárást határozattal megszünteti, így az eljárás ítélethozatal nélkül zárul.

Ez azt jelenti, hogy a rendőrség lefolytatja a nyomozást, majd átadja az ügyet az ügyészségnek, ahol, ha az elterelés feltételei adottak (tehát a bűncselekmény olyan, hogy lehet elterelést alkalmazni, és az elkövető is vállalja a kezelést vagy a felvilágosító-megelőző tanfolyam elvégzését), egy évre elhalasztják a vádemelést. Ez alatt az idő alatt kell a gyanúsítottak igazolnia a hat hónapos folyamatos kezelésen való részvételt. Ha az igazolást az egy év eltelte előtt benyújtják, az ügyészségnek azonnal meg kell szüntetnie az eljárást.

Ha valaki ellen kábítószerrel való visszaélés bűncselekmény csekélyebb súlyú elkövetése miatt a nyomozóhatóság eljárást indít, a gyanúsítás után, a rendőrségi elterelési lehetőségről szóló tájékoztatást követően, célszerű a kezelést minél hamarabb elkezdni az elterelésben való részvételt, nem kell feltétlenül megvárni a hivatalos ügyészi határozatot, mivel az addig elvégzett időtartamot is figyelembe kell venni. Ha az ügyészi szakig már teljesítette valaki a fél éves elterelést, akkor vádemelés elhalasztása helyett az eljárást meg kell szüntetni.

Az elterelés gyakorlatában tapasztalható visszaélések kivédése érdekében a jogszabály a terheltől a nyomozó hatósággal való együttműködést (pl. vallomástétel) kíván meg, továbbá kimondja, hogy nem alkalmazható a büntethetőséget megszüntető ok, ha a terhelt az elterelés időtartama alatt újabb kábítószerrel visszaélést követ el, vagy ha a terhelt a kábítószerrel visszaélés miatt indult büntetőeljárást megelőzően meghatározott időtartamon (két éven) belül elterelésben vett részt, és vele szemben emiatt az eljárást megszüntették.

Az „elterelési előélet” 2004. december 13-át megelőzően is szerepelt a Btk.-ban, de akkor – az egyéb alkotmányellenes rendelkezések (pl. együttesen történő kábítószer-fogyasztás) miatt – az AB azt formai okból megsemmisítette, tartalmi szempontból azonban nem kifogásolta.

A javítóintézeti nevelés alatt a befogadott fiatalok rendőrségi határozat vagy ügyészi határozat alapján részt vesznek elterelésen. Civil szervezetek által szervezett terápián vesznek részt, melyről hivatalos igazolást kapnak a kurzus befejezésekor. Ezen hivatalos igazolást az intézmény megküldi az elrendelő ügyészségnek és a rendőrségnek.

A függőséget igazságügyi elmeorvos szakértő állapítja meg. Amit az orvos szakértőnek kábítószer fogyasztási szokásairól elmond, azt nem lehet bizonyítékként felhasználni ellene.

A függőséget nem pusztán testi dologként kezeli, hanem annak lelki és pszichológiai vonatkozásait is nézi. Az addiktológia nem azt mondja, hogy a függőség valaminek a tünete, hanem önálló betegségnek fogja fel.⁸⁶

A javítóintézeteknek a más ügyben befogadott növendék esetében biztosítani kell az elterelés lehetőségét, melyet az előzetes letartóztatás esetében kizárólag, de a javítóintézeti nevelés alatt is többnyire az intézményen belül kell megvalósítani. Az elterelés biztosítása érdekében a javítóintézeteknek célszerű olyan együttműködő, az elterelésben részt vevő intézményt keresni, amely az intézettel kötött együttműködési megállapodás keretében folyamatosan rendelkezésre áll. Kivételes esetben az elterelést a javítóintézeti neveltek esetében az intézeten kívül is meg lehet valósítani. Ez csak akkor lehetséges, ha a fiatal szökésveszélye nem áll fenn, magatartása lehetővé teszi a külső intézmény kezelési alkalmain történő megjelenését. Ez jó lehetőség akkor, ha a fiatalnak már hatékony kapcsolata van a külső intézmény szakembereivel, melyet célszerű fenntartani. Valamint akkor, ha hosszú távon hatékonyan látjuk, hogy a fiatal eljárástól független kezelése, hosszabb rehabilitációja, utógondozása vagy preventív intézkedések miatt a külső intézménnyel való kapcsolat kialakítást, kapcsolat fenntartást.

6. Utógondozás, utánkövetés

A felnőtté válás folyamata a képzési idő meghosszabbodásával, a munkaerő-piacra való kilépés és a lakásszerzés nehezítettségével a (jól) működő családokban felnövő fiatalok esetében is kitolódik, de tőlük a társadalom ma már nem is várja el, hogy a nagykorúságuk elérésevel minden szempontból önálló életet kezdjenek. Ezzel szemben, a többségi fiatalokhoz képest minden tekintetben hátrányban lévő, átmeneti vagy tartós nevelésben, és/vagy ezen kívül javítóintézeti nevelésbe került

⁸⁶ Doktor Rácz Józseffel, a Magyar Addiktológia Társaság elnökével, a Kék Pont Drogkonzultációs Központ és Drogambulancia Alapítvány alapító-igazgatójával beszélgetés, 2012

fiatalkorú/ fiatal felnőtt fiatalok esetében az elvárások és az objektív, valamint szubjektív adottságok és lehetőségek között áthidalhatatlan szakadék van. A védő/korlátozó gyermekotthoni környezet, vagy a jogszerű, de sokszor nem életszerű zárt intézményi környezet – az életkori sajátosságokból származó szükségleteket a zökkenőmentes intézményi működés érdekében sok esetben figyelmen kívül hagyó – keretei között az önállósodási törekvésekből (is) adódó szabályszegések (az „öntörvényűség”) a nagykorúság, az elbocsátás előtt még rendszerint magatartási problémának számítanak, így büntetendők. A nagykorúság, elbocsátás elérése után azonban az érettség, a felelősségvállalás és az önállóság olyan magas szintjét várja el a gyermekvédelem, a büntető igazságszolgáltatás, a társadalom a fiataljaitól, amelynek az alapjai egyáltalán nincsenek meg vagy csak részleteiben vannak meg, és amelyre a családban nagykorúvá vált fiatalok sem mindig képesek.⁸⁷

6.1 Az utógondozás jogi háttere, a gyermekvédelem rendszere

A korszerű gyermekvédelem megteremtésének jogi kereteit hozta létre hazánkban 1997. évi XXXI. törvény, amely az eddigieknél jóval szélesebb körben építi ki a gyermekvédelmi gondoskodás rendszerét. A törvénnyel mind a hatóságokra (gyámhivatalokra, bíróságokra, rendvédelmi szervekre) mind a gyermekvédelemmel foglalkozó civil szervezetekre és szakemberekre (alapítványokra, egyházakra, ügyvédekre, szociális munkásokra, hivatásos és nem hivatásos nevelőszülőkre, pártfogókra és utógondozókra) megnövekedett feladat hárul.

A hatályos 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról III. fejezete határozza meg tételesen a gyermekvédelem rendszerét.

A gyermekek védelme a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítésére, veszélyeztetettségének megelőzésére és megszüntetésére, valamint a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodásból kikerülő gyermek helyettesítő védelmének biztosítására irányuló tevékenység. A gyermekek védelmét pénzbeli, természetbeni és személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátások, illetve gyermekvédelmi szakellátások, valamint e törvényben meghatározott hatósági intézkedések biztosítják. A gyermekvédelmi rendszer működtetése állami és önkormányzati feladat.

⁸⁷ Vö.: Budapest Főváros Önkormányzatának Módszertani Gyermekvédelmi Szakszolgálat
Utógondozás, utógondozói ellátás <http://mek.oszk.hu/11400/11412/11412.pdf> letöltve: 2014.10.10.

Pénzbeli és természetbeni ellátások:

- a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény,
- a gyermektartásdíj megelőlegezése,
- az otthonteremtési támogatás,

A személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekjóléti alapellátások:

- gyermekjóléti szolgáltatás,
- a gyermekek napközbeni ellátása,
- a gyermekek átmeneti gondozása.

A személyes gondoskodás keretébe tartozó gyermekvédelmi szakellátások:

- az otthont nyújtó ellátás,
- az utógondozói ellátás,
- a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatás.

A gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedések:

- a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet fennállásának megállapítása,
- a védelembe vétel,
- a családbafogadás,
- az ideiglenes hatályú elhelyezés,
- a nevelésbe vétel,
- a nevelési felügyelet elrendelése,
- az utógondozás elrendelése,
- az utógondozói ellátás elrendelése,
- a megelőző pártfogás elrendelése.

A gyermekvédelmi rendszer része a bíróság által javítóintézeti nevelésre utalt, illetve előzetes letartóztatásba helyezett fiatalok intézeti ellátása. A fiatalok javítóintézeti neveléséről külön törvény rendelkezik.

6.1.1 Az utógondozás

A Gyvt. a családból kiemelt, gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedett gyermekek speciális jogaként fogalmazta meg az utógondozáshoz való jogot. Ennek érdekében az átmeneti, illetve tartós nevelés (nevelésbe vétel) megszűnését vagy megszüntetését követően a gondozott gyermek, fiatal felnőtt a családjába való visszailleszkedését, illetve önálló életének megkezdését utógondozás keretében kell segíteni.

Utógondozásnak van helye:

- a nevelésbe vétel megszüntetését követően - kivéve, ha a gyermeket örökbe fogadták - legalább egy év időtartamra, de legfeljebb a gyermek 18. életévének betöltéséig,
- a nevelésbe vétel megszűnését követően a fiatal felnőtt kérelmére legfeljebb egy év időtartamra,
- az otthonteremtési támogatás igénylésének, felhasználásának és elszámolásának időtartamára.

Az utógondozást

- a gyermek tekintetében a lakóhelye szerinti gyermekjóléti szolgálat,
- a fiatal felnőtt tekintetében a nevelőszülői hálózatot működtető, a gyermekotthon, az utógondozó otthon vagy a külső férőhely működtetője látja el.

A gyámhatóság elrendeli az utógondozást az otthonteremtési támogatás iránti kérelem előterjesztésekor, valamint meghosszabbítja az utógondozást az annak időtartama alatt nyújtott otthonteremtési támogatás elszámolásának időpontjáig.

A kirendelt utógondozó minden esetben együttműködik a lakóhely szerinti gyermekjóléti szolgálattal és munkájában bevonja a társadalmi és egyházi szervezeteket, továbbá önkéntes segítőköt. Ha a gyermek, fiatal felnőtt visszakérül a családjába az utógondozó elsősorban a családba való beilleszkedést, az önálló életvitel kialakítását, illetve a szociális problémák megoldását segíti.

Az utógondozástól meg kell különböztetni az utógondozói ellátást azzal, hogy az utógondozás és az utógondozói ellátás nem zárja ki egymást, bizonyos időszakban kiegészítik egymást.

6.1.2 Az Utógondozói ellátás

A gyámhatóság a gyermek vagy a fiatal felnőtt kérelmére - a gyermek nagykorúságának elérése előtt a gyermekvédelmi gyám javaslatának figyelembevételével - elrendeli az utógondozói ellátást, ha a gyermek, illetve a fiatal felnőtt nevelésbe vétele nagykorúvá válásával szűnt meg, és

- létfenntartását önállóan biztosítani nem tudja, vagy
- köznevelési, felsőoktatási vagy felnőttképzési intézménnyel (szolgáltatóval) tanulói, hallgatói vagy felnőttképzési jogviszonyban áll, vagy
- szociális bentlakásos intézménybe felvételét várja.

Az utógondozói ellátást a fiatal felnőtt, ha

- a létfenntartását önállóan biztosítani nem tudja a 21. életévének, vagy ha speciális vagy különleges ellátási szükségletüként töltötte be nagykorúságát a 22. életévének betöltéséig kérheti.
- köznevelési, felsőoktatási vagy felnőttképzési intézménnyel (szolgáltatóval) tanulói, hallgatói vagy felnőttképzési jogviszonyban áll a 24. életévének, ha felsőoktatási intézménnyel áll hallgatói jogviszonyban, 25. életévének betöltéséig kérheti.
- szociális bentlakásos intézménybe felvételét várja a felvétel időpontjáig, de legkésőbb 22. életévének betöltéséig kérheti.

6.2 Az utógondozói ellátást igénylő és utógondozásban részesülő fiatalok jellemzői

A gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek száma összességében csökkenő tendenciát mutat, ezzel ellentétben a gyermekvédelmi törvény életbelépése óta az utógondozói ellátásban élő fiatal felnőttek száma évről évre nő, míg az utógondozást igénybe vevő fiatal felnőttek száma szintén csökken.

Ennek okai a következők lehetnek:

- Egyre több gyermek kerül gyermekvédelmi gondoskodásba 14 éves kora után, egyre rosszabb személyiségállapotban (magatartási zavarok, tanulási, beilleszkedési zavarok, idegrendszeri problémák, drogfogyasztásban és bűncselekmények elkövetésében nyilvánul meg) így a terápiás vagy egyéb segítő folyamat nem érhet véget a nagykorúság elérésével, ez gátolja az önálló életvitel kialakítását a nagykorúság elérése után.
- A családok többnyire maguk is szegénységgel, problémákkal, devianciákkal, terheltek, amelyek nem oldódnak meg a gyermek nagykorúságának elérésével. A családok sokszor nem alkalmasak a fiatal felnőttek fogadására, és sok esetben a fiatal felnőttek maguk sem kívánnak visszatérni a családjukba. a legtöbb fiatal felnőtt erős családi kapcsolatokkal sem rendelkezik.
- A fiatal felnőttek munkába állása nehézségekbe ütközik, hiányos vagy nem megfelelő képzettségük és a fiatal felnőtt lakhelyén korlátozott munkalehetőségek volta miatt. Különösen nehéz a roma fiatalok munkába állása.

- A fiatal felnőttek iskoláztatási problémája is felmerülhet, mivel iskolájukat nem fejezik be, másik iskolát kezdenek, vagy azért mert olyan későn kezdik el a középiskolát, hogy túlkorossá válnak, és nem tudják tanulmányaikat befejezni.

Szikulai István utógondozói ellátással, utógondozással kapcsolatos kutatása szerint az utógondozói ellátás igénybevételének jellemző okai közül a legmagasabb számban a nappali tagozaton folytatott tanulmányok miatt vették igénybe a fiatal felnőttek az ellátást (69%-ban), ami által nagyobb lehetőségük lesz (jobb) munka szerzésére, és ez által képesek lesznek az önálló életvitel kialakítására. A fiatal felnőttek 44%-a 10 évnél több időt töltött az ellátórendszerben, és csak 30%-ban tartanak kapcsolatot szüleikkel. Az utógondozásban részesülők esetében a szülőkkel való kapcsolattartás jobb képet mutat, kb. 50%-uknak van családi kapcsolata. A két csoport között jelentős eltérés figyelhető meg az iskolai végzettség tekintetében is: az utógondozottak leginkább csak 8. osztályt végeztek, az utógondozói ellátottak pedig jellemzően szakmunkásképzőben és szakközépiskolában folytatják tanulmányaikat. Az utógondozottak között sokan munkanélküliek (40%). 32%-uk rendelkezik állandó munkahellyel, 8%-uk alkalmi munkát végez, a többiek gyés-, gyed-, gyet-en vannak. A dolgozók többsége fizikai munkás. Ehhez képest az utógondozói ellátottak körében a munkanélküliség 15%-os. Mivel a jelentős többség nappali tagozaton folytatja tanulmányait, az utógondozói ellátásban élők körében alacsony a munkavállalók aránya. A fiatal felnőttek iskolai karrierjében fontos az is, hogy milyen arányban hagytak félbe iskolát. Az utógondozói ellátottak 70%-a nem hagyott félbe megkezdett iskolát, míg az utógondozottak 64%-ka esetében volt olyan iskola, amelyet nem fejezett be.

Az utógondozói ellátásban részesülők a munkaerő-piacon halmozottan hátrányos helyzetben vannak, melynek okai a megfelelő képzettség hiánya, a meglévő végzettségük hasznosítása terén megjelenő alacsony motiváció, a magasabb és azonnali jövedelem reményében az alkalmi munka, illetve az illegális munkavállalás preferálása. A kutatók kiemelik azt is, hogy az utógondozói ellátottak többsége esetében a pályaválasztásban a gondozási hely elvárásai dominálnak. Szikulai szerint (2004, 2006) alapvető problémát jelent, hogy a rendszerben élő gyermekek, illetve az utógondozói ellátást vagy utógondozást igénylő fiatal felnőttek nem rendelkeznek elegendő információval arról, hogy mi, miért történik velük. További nehezítő körülmény, hogy a családdal való kapcsolattartás túl gyenge, esetleges, sok esetben nincs is. Az utógondozottak és utógondozói ellátottak között lényeges eltérést talált a házastársi, élettársi kapcsolatok kialakítását illetően. Az

utógondozottak esetében több fiatal felnőtt rendelkezett házastárssal, élettárssal, mint ahányan egyedülállók voltak.⁸⁸

A gyermekvédelmi rendszerben felnőtté váltak számára nyújtott támogatási lehetőségek azt mutatják, hogy a gyermekvédelem számol az új társadalom kihívásaival, a gyermekkor megváltozásával, a kamaszkor elnyúlásával, a felnőtté válás kritériumainak elmosódásával.

A gyermekvédelem tehát figyelembe veszi, hogy gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedetteknek a jogi értelemben vett felnőtté válásuk után is szükségük van további segítségre a szociológiai értelemben vett felnőtt szerepek elsajátításához.

A jelenleg utógondozói ellátásban élő vagy utógondozásban részesülő fiatal felnőttek - életútjuk, iskolai karrierjük alakulása, jövőbeli elképzeléseik mentén - két fő típusa különíthető el, a *sikeresek* és a *túlélők* típusa.⁸⁹

Sikeresek azokat a fiatal felnőtteket, akik mindent megtesznek annak érdekében, hogy le tudják küzdeni múltjukból származó hátrányaikat, iskolai pályafutásuk viszonylag egyenletesnek mondható, többnyire piacképes szakmával rendelkeznek vagy jelenleg ilyen szakmát, tanulnak. Körükben jellemző, hogy felsőfokú tanulmányokat folytatnak, vagy tervezik a felsőoktatásban való részvételüket. Támogató közeg veszi őket körül, a gyermekvédelmi szakellátás rendszerében is találtak olyan személyeket, akik segítették, motiválták őket.

Túlélők, akik az életét leginkább a bizonytalanság, instabilitás jellemzi. Nehezen tudják leküzdeni múltjukból származó hátrányaikat, iskolai pályafutásuk egyenetlen, többször kimaradtak az iskolából, osztályt ismételték, vagy félbehagyták iskolájukat. A szakmával rendelkezők többnyire piacképtelen szakmát tanultak, a jelenleg szakmát tanulók pedig olyan szakmai képzésben részesülnek, amellyel maguk sem látnak sok esélyt a munkaerő-piacra való sikeres belépésre. Hiányzik számukra egy támogató közeg, a gyermekvédelmi szakellátás rendszerében sincs vagy nem volt olyan személy, aki segítette, motiválta volna őket. Szükségük van arra, hogy döntéseikben támogatást kapjanak, de szűkös kapcsolati hálójuk miatt nehezen találnak olyan személyeket,

⁸⁸ Szikulai István (2006a): „*Nem szeretném, hogy befejeződjön...*” - A gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utógondozásának és utógondozói ellátásának utánkövetéses vizsgálata. (In: A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai, szerk.: Rácz Andrea) NCSSZI, digitális kiadvány 2006.

⁸⁹ Rácz Andrea: A kvázi-professzionális gyermekvédelemben barkácsolt életutak http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.szociologia.hu%2Fdynamic%2FRaczA_MSZT_konf_2009_tanulmany.doc&ei=5XusVK_KCuXNygOJxoD4CQ&usg=AFQjCNEGcVEHLxTQBwoQnirdIi48bqtYJg&sig2=gDMFgfuSmrwtoczYTOWgig&bvm=bv.83134100,d.bGQ, letöltve 2014. november 10.

akikhez bizalommal fordulnának. Gyermekvédelmi háttérük okán számos előítélettel kell megküzdeniük, gyermekkorukat végig kísérte az iskolában, kortárs csoportban az ún. „zacis lét”. Felnőtt szerepeik megéléséhez nem csak érzelmi támogatásra, tanácsadásra van szükségük, hanem anyagi jellegű támogatásokra is.

Szikulai István és Rác Andrea kutatásai alapján az alábbi megállapítások tehetőek ⁹⁰:

A fiatal felnőttek a gyermekvédelmi rendszer egyértelmű hibájának tartják, hogy nem készíti fel a gondozottakat a nagykorúvá válásra, valamint a felnőtt szerepek elsajátítására. A rendszer kiszolgálja a gondozottakat, de nem nyújt egy reális képet a gyermekvédelmi rendszeren túli életről, az utógondozói ellátás csak elnyújtja a gondozási időt. Az utógondozói ellátás szolgáltatásaival azt a helyzetet tartja fenn, amit a fiatal felnőttek korábban megtapasztaltak és megszoktak átmeneti vagy tartós nevelésük során: nem kell önmagukról gondoskodni, mások ezt megteszik helyettük.

A fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedése fordított arányban van a szakellátásban eltöltött idővel: minél hosszabb időt töltenek a rendszerben, annál kisebb az esélyük a sikeres társadalmi integrációra.

A fiatal felnőttek véleménye szerint a gyermekvédelem rendszerében felnőttek olyan hátrányokkal rendelkeznek, amelyeket önerőből nem képesek leküzdeni. Ezekkel a hátrányokkal felnőtté válva kell szembe nézniük, szülői segítség, támogató háttér nélkül. Jelenlegi helyzetükből kitörést főleg a megfelelő iskolai végzettséggel nem rendelkező, gyenge munkaerő-piaci pozíciójú utógondozói ellátottak nem látnak. A nagykorúvá váltak gondozásának módszerei arra szolgálnak, hogy a szakemberek az utógondozottak és az utógondozói ellátottak sikeres társadalmi beilleszkedését, családjukba való visszailleszkedését vagy önálló életvitelük kialakítását támogatni tudják.

A gyermekvédelmi szakemberek úgy vélik, hogy kevés eszköz áll a rendelkezésükre, hogy a fiatal felnőtteket felkészítsék az önálló életre, nincsenek olyan fórumok, képzések, továbbképzések,

⁹⁰ 2004 Szikulai István (2004): A nagykorúvá váltak gondozásának módszerei. (In: Gyermekvédelmi szakellátás - segédanyag szociális szakvizsgához, szerk.: Domszky András) NCSSZI, Budapest
és Rác Andrea: A kvázi-professzionális gyermekvédelemben barkácsolt életutak
http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.szociologia.hu%2Fdynamic%2FRaczA_MSZT_konf_2009_tanulmany.doc&ei=5XusVK_KCuXNygOJxoD4CQ&usg=AFQjCNEGcVEHLxTQBwoQnirdli48bqtYJg&sig2=gDMFgfuSmrwtoczYTOWgig&bvm=bv.83134100,d.bGQ,
2014. október 10.

amelyek segítséget nyújtanának számukra abban, hogy milyen szakmai irányelvek mentén működjenek együtt a fiatal felnőttekkel.

Jelentős eltérés figyelhető meg az intézményes ellátásban dolgozók, valamint a nevelőszülők között a tekintetben, hogy milyen módon tekintenek a fiatal felnőttekre. Általában az intézményes ellátásban dolgozók az együttműködést akkor tartják jónak, hogyha a fiatal felnőtt irányítható, megfogadja a szakemberek tanácsait.

A szakemberek az önálló életre való felkészítésben azt tartják fontosnak, hogy a fiatal felnőttek fokozatosan szerezzenek jártasságot az ügyintézésben, megtanulják ellátni magukat, képesek legyenek keresetüket, ellátmányukat beosztani és önállóan felhasználni.

A szakemberek általános tapasztalata szerint a nevelőszülői ellátásban nevelkedettek sokkal önállóbbak, motiváltabbak, érzelmileg is kiegyensúlyozottabbak. A családi formában való nevelkedés során el tudják sajátítani a pénzbeosztás, gazdálkodás készségeit. A nevelőszülők többsége kiemelt figyelmet fordít arra, hogy valójában felnőttként kezelje a gondozottakat.

A szakemberek az utógondozói ellátást az utolsó lehetőségnek tartják, hogy a fiatal felnőtt felkészüljön a független életre, jövőjét megalapozza. Mégis úgy tűnik, hogy ez a lehetőség csak az arra érdemes, saját helyzetét felmérni képes, jó magaviseletű fiatal felnőtteknek adott.

Az utógondozói ellátást a gyermekvédelem jellemzően azoknak nem biztosítja, akik valóban komplex szakmai segítségre szorulnának. A gyermekvédelmi szakellátási háttér okán, önkéntesen igénybe vehető utógondozói ellátás a gyakorlatban diszpozitív: a jogi szabályozás szerint a nagykorúvá vált gondozottak igénybe vehetik az ellátást, a gyermekvédelmi rendszer oldaláról tekintve azonban nem mindenki kedvezményezett. Az utógondozói ellátás keretében nyújtott szakmai támogatás módjára a diszkrecionalitás jellemző, a gyermekvédelmi szakemberek, belátásától függ, hogy a fiatal felnőtt milyen típusú segítséget kap (többlettámogatásban, támogatásban részesítik, vagy megtűrik a rendszerben).

Az ellátás igénybevételének jogszabályban rögzített feltételein túl magatartásszabályokat ír elő a fiatal felnőtteknek, elvárás a szófogadás, az irányíthatóság, a látszólag konszenzusra épülő döntések elfogadása. A fiatal felnőttek nincsenek megfelelően tájékoztatva az utógondozói ellátás és utógondozás igénybevételének lehetőségéről.

6.3 Utógondozás a javítóintézetekben

A javítóintézetbe a fiatalkorúak kerülhetnek saját családjukból és kerülhetnek a gyermekvédelmi szakellátás rendszeréből, akár otthont nyújtó ellátási formából, akár nevelőszülői családból. A gyermekvédelmi gondoskodásból kikerülő fiatalok esetében minden más nevelésbe vett fiatalhoz hasonlóan, a javítóintézeti nevelésre is ítélt fiatalkorút is megilleti az utógondozáshoz, illetve az utógondozói ellátáshoz való jog. Azonban éppen a javítóintézetből kikerülő fiatalok esetében gyakran az eredeti gondozási hely nem szívesen fogadja vissza a fiatalt, sem az önállóan működtetett utógondozói ellátói helyekre, sem a korábbi otthont nyújtó ellátás keretébe vagy a nevelőszülői családba, mint utógondozottat. Ennek oka, hogy a fiatal korábbi életviteléhez a javítóintézetet megelőző környezetnek közvetlenül negatív élményei tapadnak, sok sérelem az ott dolgozókat vagy még a mindig ott nevelkedőket érte. A másik ok, hogy még a sikeres és hatékony javítóintézeti nevelés során is gyakori, hogy ezek a fiatalok az átlagosnál több problémával küzdenek, magatartási, életvezetési problémáik részben fennállnak, így az utógondozói ellátásban is több, illetve más típusú figyelmet igényelnek vagy igényelnének. Gyakran előfordul, hogy ezek miatt a problémák miatt az utógondozói ellátásban nem fogadják a fiatalkorút.

Egyrészt a fenti okok, másrészt a javítóintézetbe érkező fiatalok igényei hozták létre, hogy a javítóintézetek is működtethessenek a javítóintézet keretein belül utógondozói részleget, melyben speciális támogatást tudnak nyújtani a volt növendékeknek.

A Bv-kódex, illetve a javítóintézetek rendtartásáról szóló rendelet keret jelleggel szabályozza az intézetek utógondozó tevékenységét.

E szerint az intézet utógondozó részleget működtethet, azon elbocsátott fiatalkorúak számára, akik családjukba nem térhetnek vissza, és az elbocsátás idejére nem sikerül számukra lakhatási lehetőség és megélhetési feltételeket teremteni. Az utógondozó részlegben helyezhető el az a fiatalkorú is, aki tanulmányait szeretné befejezni az intézeti oktatásban, képzésben.

Az utógondozó részlegen való elhelyezésről – a fiatalkorú írásbeli kérelmére – az intézeti tanács javaslatára az igazgató dönt. Az utógondozó részleg segítséget nyújt a fiatalkorú számára a lakhatási és megélhetési feltételek megteremtéséhez és a fiatalkorú önálló életének megkezdéséhez. A javítóintézeti utógondozás maximum a fiatal felnőtt 24. életévéig tarthat.

Az utógondozó részleg működését a javítóintézet SZMSZ mellékletét képező utógondozási szabályzat, illetve a részleg házirendje szabályozza. Magát a gyakorlatot az intézmények dokumentumai, a szakmai program, a házirend, a munkaköri leírások realizálják.

A Rendtartás szerinti utógondozói munkakör a növendékügyi iroda munkájához köthető. Így általában a növendékek javítóintézeti nevelése alatti feladatokkal kapcsolatban végzett munkája mellett az intézeti utógondozó feladata a javítóintézeti neveltek csoportjaiban élő fiatalok külső kapcsolatainak feltérképezése, a szülővel, a gyermekvédelmi gyámmal való kapcsolattartás, elbocsátás előtt pedig a fiatal lakóhelyén rendelkezésre álló lehetőségek felmérése, ennek keretében szükség szerint a fiatalok gyermekvédelmi szakellátás szerinti utógondozásának, utógondozói ellátásának megszervezése vagy a javítóintézeti keretek közötti utógondozás előkészítése. Emellett az utógondozó feladatkörébe tartozhat a javítóintézet döntése szerinti, a Rendtartásban meghatározott utánkövetés végzése.

A javítóintézet a pártfogó felügyelő jelentései alapján az ideiglenesen elbocsátott fiatalok életkörülményeinek alakulását figyelemmel kíséri. A javítóintézet utógondozója a volt ellátott kérésére – a pártfogó felügyelővel együttműködve – tanácsadással, illetve az ügyeinek intézéséhez nyújtott segítséggel támogatja a beilleszkedését, önálló életvitelét.

Az utógondozó részleg elhelyezett fiatalokkal való napi foglalkozás már jogszabály szerint nem az utógondozó feladata, illetve a Rendtartás szerinti kapacitások alapján (létszámelőírások) nem is várható el feladatként. Abban az esetben lehet ez feladatköre, ha az intézet saját hatáskörben erre tud további státuszt biztosítani.

A Rendtartás és a Bv-kódex rendelkezik az előzetes letartóztatás végrehajtásáról, amely kimondja, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtására a javítóintézeti nevelésre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

A fenti jogszabályok az előzetes letartóztatásban lévő fiatalok esetében látszólag nem szabályozza, de nem is tiltja az utógondozást. Azonban a Bv- kódex és a Rendtartás szabályait figyelembe véve, utógondozói ellátásban kizárólag a javítóintézeti nevelésből véglegesen elbocsátott fiatalok részesülhetnek. Vagyis jogszabály előírásai szerint nem részesülhet utógondozásban sem az ideiglenesen elbocsátott javítóintézeti nevelt, sem az, aki a javítóintézetben végrehajtott előzetes letartóztatásból szabadul.

Feltehetően az indok, hogy az előzetes letartóztatás esetén az utógondozás megállapítására nincs lehetőség, az, hogy az előzetes letartóztatás megszüntetésének időpontja nem kiszámítható, nem

prognosztizálható előre. Az előzetes letartóztatások általában a jogerős ítélet megállapításával megszűnnek és a fiatalok vagy büntetés végrehajtási intézetbe kerülnek, vagy átszállításra kerülnek a letöltést végrehajtó javítóintézetbe. A növendék kisebb százaléka az előzetes letartóztatás megszüntetése esetén szabadlábra kerül és visszakerül ismételten abba a családi környezetbe, amely a deviáns magatartását elfogadta.

A fiatalok közül vannak olyanok is, amelyeknek az előzetes letartóztatása úgy szűnik meg, hogy az első fokú ítéletüket megfellebbezzik, nem jogerős ítéletet kapnak és a másodfokú ítéletük megszületéséig otthon lehetnek. Az előzetes letartóztatás ilyen megszűnése esetén a folytonosság megszűnik, a pedagógusokkal, illetve a nevelőkkel való kötődés megszakad.

Az ideiglenes elbocsátás esetében pedig feltételezhető, hogy a jogalkotó utógondozás helyett a javítóintézeti nevelés fenntartását látja indokoltnak.

Mindkét lehetőség teljes mértékű elvetése azonban nem feltétlenül indokolt. Szükséges lehet az utógondozói részlegen történő elhelyezés biztosítására az előzetes letartóztatás megszüntetése után is, illetve a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás esetén is. Az utógondozói ellátással rendelkező intézetek a jogszabályok korábbi megengedőbb jellege miatt alkalmazták az ellátást előzetes letartóztatást követően vagy ideiglenes elbocsátás alatt is.

A jogszabályok nem érintik annak kérdését sem, hogy a javítóintézetben biztosított utógondozás alkalmazható-e a 18. életévét még be nem töltött fiatalok esetében, akár gyermekvédelmi gondoskodás alatt áll, akár családból érkezett. A gyermekvédelmi gondoskodásban együttműködési megállapodással, gyámhivatali engedéllyel, illetve a szülői ház elhagyásával, gyámhivatali engedéllyel, mindkét esetben a törvényes képviselő aláírásával célszerű lenne ezt a lehetőséget is megerősíteni. A Ptk. és a Gyvt. szabályai részben lehetőséget adhatnak a feltételek megteremtésére, de ezek tisztázása további egyeztetéseket igényel a jogalkotóval.

6.4 Utógondozás folyamata, az utógondozói ellátások

6.4.1 A fiatalok elbocsátásának előkészítése

A javítóintézet utógondozója a fiatalok elbocsátásakor minden esetben, három hónappal az intézetből történő távozás előtt megkezdheti az előkészítést, amelybe bevonja a fiatal szüleit, gyámját, ideiglenes elbocsátás esetén a pártfogó felügyelői szolgálatot. Az utógondozó az előkészítés során részletesen tájékozódik a fiatalok magatartásáról, tanulmányi helyzetéről, személyiségállapotáról,

munkavégzéséről, munkára, vagy továbbtanulásra való alkalmasságáról, családi, rokoni, baráti vagy egyéb kapcsolatairól. Meghallgatja a fiatalok utáni terveiről. Tájékoztodik, és megszervezi a munka- és továbbtanulási lehetőségeket. Mindezek során részletes tájékoztatást ad a fiatalokról.

Fontos, hogy az intézeti nevelés fontosságával tudjanak azonosulni a fiatalok visszafogadó környezet tagjai. A családdal való kapcsolattartást segíti az utógondozó, a nevelő, a pszichológus. A gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő fiatalok még nagyobb odafigyelést igényelnek, hiszen volt gondozási helyükkel, gyámjukkal sok esetben csak felszínes kapcsolatot ápolnak. A felszínes, laza kapcsolatok az idő múlásával teljesen formálissá válhatnak.

Az utógondozás folyamata többek között segíti a társadalomba való beilleszkedést. Az utógondozói tevékenység kiterjed a jogerős javítóintézeti büntetésüket töltő fiatalok gondozási, nevelési időszakában megjelenő feladatokra is, így a:

- koordinálására,
- a fiatalok elbocsátásának előkészítésére,
- az ideiglenes elbocsátás idejére történő nyomon követésre,
- valamint az utógondozott fiatalok önálló életkezdésben történő segítésére.

6.4.2 Az utógondozó részlegben biztosított utógondozás célja

Az utógondozó részlegben biztosított ellátás célja az utógondozottak számára a megelőző intézeti nevelés pedagógiai-pszichológiai hatásrendszere folyamatosságának biztosítása abban az esetben, ha az a tanulmányok befejezéséhez, a munkakezdéshez, illetve más konkrétan meghatározható célhoz kötött.

Az utógondozottakkal folytatott szociálpedagógiai, szociális munkási tevékenység közvetlen felkészítést tartalmaz az intézeti gondozás befejeződését követő élethelyzetre. Az utógondozó részleg feladata segítséget nyújtani a fiatal számára lakhatási, megélhetési feltételeinek megteremtéséhez, önálló életkezdéshez, életvezetéshez, tanulmányai befejezéséhez, illetve folytatásához.

Segíteni kell az utógondozottak képességeinek megfelelő szakképző vagy középiskola, vagy egyéb képzés kiválasztásában, a tanulmányok folytatásában. Támogatni kell szociális készségeinek fejlesztésében, a munkaerő-piaci részvételre való felkészülésben, a munkahely keresésében, a munkahely megtartásában. Támogatni kell a tanulmányok folytatásával, munkavállalással,

lakhatással, illetve egyéb életvezetését meghatározó hivatalos ügyek intézésében. Figyelemmel kell kísérni az utógondozott családi, illetve egyéb kapcsolatait, segíteni azok rendezésében, szükség szerint erősítésében.

Várható eredmények:

- Egy átmenet biztosítása a zárt intézeti létből a szabadulás felé.
- A javítóintézeti nevelés hatásainak megerősítése.
- Bűnismétlés kockázatának csökkentése.
- Eredményesebb reintegráció.

6.4.3 Az utógondozói elhelyezési eljárás szabályai

Az utógondozás szabályozásának javasolt módja számol azzal, hogy a javítóintézet által biztosított utógondozás biztosítása az utógondozó részlegben nem szűkül le a javítóintézeti nevelésből véglegesen elbocsátott fiatalokra, hanem lehetőség szerint kiterjesztő az előzetes letartóztatásból szabaduló és az ideiglenes elbocsátott fiatalokra, valamint kivételes esetekben azokra is, akik bármely elbocsátás lehetőség bekövetkeztekor még nem töltötték be 18. életévüket.

Az utógondozási dokumentáció javasolt elemei:

- nyilvántartólap
- gondozási szerződést előkészítő összesített vélemény és javaslat
- gondozási szerződés, gondozási szerződés kiegészítései, módosításai
- a gondozási szerződésben rögzítettek szerint, de legalább negyedévenkénti vélemény
- tanulmányokra vonatkozó alapidokumentáció másolatai
- munkakeresésre, munkáltatásra vonatkozó alapidokumentáció másolatai
- egyéb, lényeges az utógondozás folyamatát meghatározó dokumentumok (pl.: kérelmek, eseményekről jelentések, fegyelmi stb.)
- az utógondozás lezárásáról szóló dokumentum

Az utógondozó részlegben történő elhelyezésre a volt növendék kérelmére, az Intézeti Tanács javaslata szerint, az igazgató döntése alapján kerül sor.

Az utógondozói részlegben való elhelyezés iránti kérelmet a növendéknek a javítóintézeti nevelésből való ideiglenes elbocsátás esetében az intézeti előterjesztés előkészítésével egy időben, így legkésőbb a várható elbocsátás előtt 3 hónappal, a javítóintézeti nevelésből való végleges elbocsátás előtt két hónappal, valamint a javítóintézetben végrehajtható előzetes letartóztatás várható megszűnése előtt, vagy megszűnését követően lehet előterjeszteni.

Az elhelyezési eljárás a növendék írásbeli kérelmére indul, amennyiben a várható elhelyezés kezdete még a növendék kiskorúsága idejére esik, úgy az ezt a törvényes képviselőnek meg kell erősítenie.

Az utógondozói elhelyezési kérelmet a csoportnevelőn keresztül kell a javítóintézeti szakmai egység vezetőjének előterjeszteni. A kérelemhez csatolni kell a csoportnevelő, a növendékügyi előadó/utógondozó/, a pszichológus véleményét és javaslatát. Az összegző javaslatot írásban a csoportnevelő készíti el.

A soron következő Intézeti Tanácson az előterjesztést meg kell vizsgálni és előzetes hozzájárulást adni az utógondozói szerződés (a továbbiakban: gondozási szerződés) előkészítéséhez, mely a részletes feltételeket és szabályokat tartalmazza az egyes utógondozottak vonatkozásában.

Az Intézetből maximum egy éven belül eltávozott növendék kivételes esetben előterjesztheti utógondozói kérelmét. A kérelmet az Intézeti tanács akkor támogathatja, ha ez az elhelyezés mellett a tanulmányok folytatásának vagy a munkavégzésnek a támogatására irányul. A kérelmet az igazgatónak kell címezni, az Intézeti Tanácsnak kell döntenie, a helyt adó döntés esetén az eljárás megegyezik a fentiekkel.

Az utógondozói szerződés vagy megállapodás

A szerződést elsőként a fiatalokkal minimum 3, maximum 12 hónapra javasolt megkötni 3 hónap próbaidővel, majd a szerződést negyedévente felülvizsgálni, 12 hónap után szükség szerint megújítani. Az utógondozásban való részvételnek nincs időbeli korlátja a jogszabályok szerint, kivéve, hogy fenntarthatósága maximum a fiatal 24. életévéig tarthat. Az utógondozás időtartamának meghatározása során a fiatalok szükségletei mellett fontos figyelembe venni a hospitalizációs hátrányokat is.

Az utógondozói szerződés tartalmazza, különösen a:

I.

- az utógondozott adatait
- az Intézet adatait, képviselőjét, a fiatalkorúval közvetlenül kapcsolatban álló munkatárs (mentor, nevelő, stb.) személyét

II.

- az utógondozásra irányuló kérelmet és javaslatot
- az utógondozás időtartamát (3 hónap próbaidő kikötése kötelező)
- az utógondozás fő okát, kiemelt célját
- az esetlegesen fizetendő térítési díj mértékét
- az esetleges elő-takarékossági kötelezettséget

III.

- az utógondozásban kötelezően résztvevő munkatársak személyét és munkaköri megnevezését
- az utógondozásban közreműködő más személyeket és intézményeket
- külső kapcsolattartásra vonatkozó megállapodásokat

-a gondozás tartalmi vonásait, az elérendő célokat és azok ütemezését, így különösen:

- a kapcsolattartási kötelezettségeket
- a tanulmányokra vonatkozó kötelezettségeket
- a munkavállalásra vonatkozó kötelezettségeket
- a belső intézeti tevékenységre, munkavégzésre irányuló kötelezettségeket
- az önkiszolgálásra vonatkozó kötelezettségeket
- az egészségügyi kezelésekre vonatkozó kötelezettségeket
- az egyéb tevékenységre irányuló kötelezettségeket

-egyéb az utógondozott által betartandó magatartási szabályokat (az utógondozói részlegben való tartózkodás feltételrendszerét)

-az intézet által biztosított ellátás módját és mértékét

-gyermekvédelmi gondoskodással, gyermekvédelmi utógondozói ellátással kapcsolatos megállapodásokat

-pénzkezelésre vonatkozó megállapodásokat

-egyéb személyre szóló kitételeket

IV.

- a gondozás megszűnésének eseteit a gondozási idő lejárta előtt

V.

- a gondozási szerződés, az Utógondozói Szabályzat, az Utógondozói Részleg Házirendje tartalmának megismerésére, annak megértésére vonatkozó nyilatkozatot

Az utógondozói ellátás tartalma

Az Intézet az Alapító Okiratban meghatározott létszám keretéig teljes körű ellátást biztosít az utógondozottként elhelyezést igénybe vevő növendék számára.

Étkezés:

- napi ötszöri étkezés, melyből egy legalább meleg étel
- az étkezés lehet részleges is az utógondozott kérése szerint

Ruházat:

- évszaknak megfelelő utcai ruházat, fehérnemű, otthoni ruházat, szükség szerint munkaruha, ágynemű, törülköző, az Intézet javítóintézeti neveltekre vonatkozó Házirendje szerint meghatározott mennyiségben és kihordási idővel
- az utógondozottak saját ruházatukat is hordhatják
- a ruházati ellátás lehet részleges is lehet, egyrészt az utógondozott kérésére, másrészt az Intézet döntése szerint, amennyiben az utógondozott a ruházatot vagy annak egy részét más forrásból is biztosítani tudja
- az utógondozott a részlegre való befogadáskor az Intézetben kapott és még kihordási időben lévő ruházatát köteles magával vinni és azt az ellátásba beszámítani

Tisztító-és tisztálkodó szerek:

- az Intézet javítóintézeti neveltekre vonatkozó Házirendje szerint meghatározott mennyiségben és minőségben.
- az utógondozottak a részleg tisztántartását és saját ruházatuk rendben tartását önellátás keretében végzik.

Zsebpénz:

- Az utógondozott zsebpénzt a jogszabályokban és a zsebpénzre vonatkozó belső szabályzatokban meghatározottak szerint kap, amennyiben személyes szükségletei fedezésére semmilyen jövedelemmel, vagy egyéb más forrásból származó bevétellel nem rendelkezik.
- A zsebpénz mértékét a szerződésnek tartalmaznia kell.
- Tandíj, tanszer, bérlet költségtérítéséről az Intézet költségvetési forrásai függvényében dönthet, melyet a szerződésnek tartalmaznia kell.

Egészségügy:

- Az utógondozottnak joga van az Intézeten belül biztosított egészségügyi ellátásra és ápolásra.
- Szakellátást nem igénylő esetekben az Intézet ápolója látja el, alapellátás keretében az Intézet házi orvosa biztosítja az ellátását, szakellátás esetében a házi orvos javaslatára a területi szakellátó intézmény.
- Az utógondozott számára az alapellátás keretében az intézmény a gyógyszerek, gyógykészítmények térítését vállalja, ezen felül külön igazgatói döntés szükséges.
- Az utógondozott az ápoló, a házi orvos utasításait köteles betartani, arról a mentort tájékoztatni.
- Az utógondozottnak joga van az intézeti pszichológiai, mentálhigiénés gondozásra.

Szabadidő, kultúra:

- Az utógondozottak egyeztetés szerint részt vehetnek az Intézet által szervezett közös programokon (pl. ünnepek, rendezvények, kirándulások, stb.).
- Az utógondozottak egyeztetés szerint részt vehetnek az Intézet által szervezett sporttevékenységben (pl.: kosárlabda, karate stb.).
- Az utógondozottak egyeztetés szerint használhatják az Intézet közös helyiségeit (pl. könyvtár, hitéleti tevékenység helyszíne /kápolna/ stb.).

Az ellátás megszűnése, megszüntetése:

- Történhet a fiatalkorú kezdeményezése alapján, az ellátás időszakában, bármikor.
- Az intézet képviselője részéről szabályszegés esetén az ellátás időtartama alatt bármikor.
- Automatikusan megszűnik a fiatal 24 életévének betöltésével.

Megszűnés, megszüntetés esetén az intézet lehetőség és szükség szerint segítséget nyújt a fiataloknak megfelelő lakhatás biztosításában.

7. Szakmatanulás, mint esélyteremtés. A reintegráció elősegítése, szakképzési lehetőségek biztosításával

Magyarországon a munkanélküliek 52%-a nem rendelkezik semmiféle képzettséggel, szakmával a javítóintézetekben nevelkedők az országos átlagnál is rosszabb eséllyel indulnak a munkaerő piaci versenyben.⁹¹

Konvertálható szakmai tudás nélkül nincs esélyük a kikerülő fiataloknak, fiatal felnőtteknek, hogy munkába álljanak. A javítóintézetekből kikerülő, 18. életévét betöltött fiatal felnőttek, 80 %-a nem rendelkezik szakmával a kilépéskor, pedig koruknál fogva aktiválhatóak lennének a munkaerőpiacon.

A képzetlen, munkahellyel, jövedelemmel nem rendelkező fiatalok nagyobb arányban válnak visszaesőkkel, újabb bűncselekmények elkövetőivé,⁹² ezért a javítóintézetek növendékeinek oktatásba-szakképzésbe történő bevonása, és a tanulási-képzési folyamatban történő megtartása -az oktatás-képzés fejlesztésével- a társadalomba való reintegráció, a bűnmegelőzés stratégiai fontosságú eleme.

A reintegráció:

A reintegrációt segítő, támogató tevékenységi formák közül az oktatás-képzésben, a tanulási-képzési folyamatban való részvétel mintegy „átmenetet” képezhet a javítóintézetek hospitalizácót erősítő zárt világa és a külvilág között, biztonságos és védett egészségügyi-, pszichés- és munkakörülmények között.

A munkaerőpiaci lehetőségeket ismerve, a bűnismétlés megakadályozásának és a társadalomba történő reintegrálásnak fontos szempontja, hogy a fiatalok általános tanulási képessége, tudása, szakirányú képesítése beváltható legyen az egyre inkább globalizálódó munkaerő piacon.

⁹¹ KSH Magyar Statisztikai Évkönyv 2013, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2013.pdf>, letöltve: 2014. november 10.

⁹² KSH Magyar Statisztikai Évkönyv 2013, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2013.pdf>, letöltve: 2014. november 10.

A reintegrációt vizsgáló kutatások, a munkanélküliségben való érintettség személyiség rombolóhatása és a bűnelkövetés, bűnisméltés szoros kapcsolatát mutatják be,⁹³ ezért nem elég csupán az oktatással foglalkozni, bár annak kiemelt szerepe van a növendékek eredményes reintegrációjában, hanem holisztikus szemleletű megközelítéssel⁹⁴ a távozó növendékek lakhatásával, munkába állításával, foglalkoztatásával, továbbképzésével, lelki és egészségi állapotával, a szabadidő eltöltésének kérdéseivel is szükséges. Minden reintegrációt segítő tevékenység akkor lesz igazán eredményes, ha a távozó fiatalok mentorállását utógondozással, utánkövetéssel vagy a fogadó környezet segítő hálózatának aktívabb részvételével is fenn lehet tartani.

Mercer⁹⁵ írja, hogy egyes szabadulókat támogató projektek során a segítségnek olyan szintjére is szükség volt, hogy a mentorok a szabaduló egyént várják, hogy a lakóhelyére, vagy szállására elkísérve napi szintű támogatást nyújtsanak nekik, ugyanis a visszaesésnek az első napokban, hetekben a legnagyobb a valószínűsége.

A javítóintézetekből elbocsátott fiatalok számára jó lehetőségnek kínálkozik minden olyan projektekben való részvétel, mely lehetőséget teremt az utógondozásra,⁹⁶ a távozó növendékekkel való aktív kapcsolattartásra is.

7.1 Az Európai Unió és az oktatás

Az oktatással kapcsolatos témakörök a tagállamok belső ügye marad továbbra is, de az EU „Stratégiai keret az oktatás és képzés terén való európai együttműködésről,”⁹⁷ dokumentumában megfogalmazták a hosszú távú stratégiai célokat a tagországok számára:

- az élethosszig tartó tanulás és mobilitás megvalósítása,
- a képzés és oktatás minőségének és hatékonyságának fejlesztése,
- méltányosság, társadalmi kohézió és az aktív állampolgárság elősegítése,
- a kreativitás és innováció erősítése, beleértve a vállalkozókat, a képzés és oktatás minden szintjén.

⁹³Hawley, Jo, 2010: Prison Education – Context, Trends and Policy Issues. BackgroundPaper.PathwaystoInclusion – Strengthening European CooperationinPrison Education and Training. ConferencePaper 1. European SocialFund

⁹⁴Hawley, Jo, 2010: Prison Education – Context, Trends and Policy Issues. BackgroundPaper.PathwaystoInclusion – Strengthening European CooperationinPrison Education and Training. ConferencePaper 1. European SocialFund.

⁹⁵Mercer, Allen (2010): LearningforResettlement and Reintegration. Analysis of EQUAL Projects and Key Messages. PathwaystoInclusion – Strengthening European CooperationinPrison Education and Training. ConferencePaper 3. European SocialFund

⁹⁶LÉPÉS- VÁLTÁS Fiatalok bűnelkövetők reintegrációs programja (2013) TÁMOP5. 6. 1.-11/3-2011-004.

⁹⁷Strategic Framework for European Cooperationin Education and Training, 2009.

Az Európai Börtönszabályokat, 2006-ban revideálták⁹⁸ (European Prison Rules), ebben is lefektették a fogvatartottak alapvető jogát az oktatáshoz.⁹⁹ Az Európai Unió finanszírozási és támogatási szervei közül az Élethosszig Tartó Tanulás Programja (Lifelong-Learning Programme, LLP)¹⁰⁰ foglalkozik a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatás és képzés fejlesztésével. A finanszírozás két programon keresztül folyik:

- a Grundtvig program, amely az általános és nem szakmai felnőttoktatás területével foglalkozik, amely mind a tanulókat, a tanárokat, képzőket és más résztvevőket is támogat. A tevékenységek körében az egyéni mobilitással, tanuló partnerségekkel, multilaterális projektekkkel és hálózatokkal foglalkozik.
- A Leonardo da Vinci program a szakmai képzésekkel és oktatással foglalkozik. A következő tevékenységeket támogatja: mobilitás, multilaterális projektek, hálózatok és partnerségek.

Ezek a garanciális elemei annak, hogy a fiatalok javítóintézetekben megkezdett oktatásának-képzésének folytatására a bv-intézetekbe távozók esetében is lehetőség van az EU- törvényi változások Magyarországra, mint EU tagállamra történő kiszélesítésével.

7.2 Az oktatás magyarországi jogi szabályozása, helyzetkép

Minden gyermeknek joga van a taníttatáshoz, a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.¹⁰¹

A tanuláshoz és képzéshez való hozzáférhetőség kiterjesztésével,¹⁰² a *felnőttképzés* szabályozásával, az a cél is teljesült, hogy a társadalom minden tagjának életvitel minősége javulhasson. A tanuláshoz és képzéshez való hozzáférhetőségnek az egész életpályáján érvényesülnie kell, annak érdekében, hogy az állampolgárok meg tudjanak felelni a gazdasági, kulturális és technológiai fejlődés kihívásainak, eredményesen tudjanak bekapcsolódni a munka világába és sikeresek legyenek életük során.

⁹⁸Európai Börtönszabályok, 2006.

⁹⁹Európai Börtönszabályok, 2006 28. bekezdés

¹⁰⁰Hawley, Jo, 2010: Prison Education – Context, Trends and Policy Issues. Background Paper. PathwaystoInclusion – Strengthening European Cooperation in Prison Education and Training. Conference Paper 1. European Social Fund.

¹⁰¹Magyarország Alkotmánya http://alkotmany.hu/alkotmanyok/uj_alkotmanytervezet/MagyarorszagAlaptorvenye.pdf Szabadság és felelősség XVI. cikk)

¹⁰² http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300077.TV

A javítóintézetek működését meghatározó makro-környezeti hatások közül, a Büntető Törvénykönyv (BTK) módosításai,¹⁰³ - a hatályos jogszabályokkal- elsősorban a javítóintézetekben elhelyezett növendékek jelenét, a munkaerő-piac, a munkaerő kereslet-kínálat alakulása pedig a jövőjüket befolyásolják jelentősen.

A vonatkozó jogszabályok meghatározzák a javítóintézetekbe kerülő fiatalok körét, a munkaerő-piaci változások pedig behatárolják társadalmi mobilitásukat, szabályozzák a serdülők és fiatal felnőttek belépési lehetőségeit és kereteit a munkavilágába, ezáltal irányt szabva a fiatalok visszailleszkedésének, elősegítve reintegrációjukat a társadalomba.

A törvényi háttér változásainak hatásai a javítóintézetekre

Az előzetesen fogva tartott fiatalok száma megnőtt, új korosztályok képviselői jelentek meg a javítóintézetekben: a korábbi 14-19 helyett 12-21 éves korig kerülhetnek beutalásra növendékek. A feladatok ellátásakor a gyermek- és fiatalkorúak, fiatal felnőttek számára is biztosítani kell a tanuláshoz, a szakképzéshez való hozzáférhetést.¹⁰⁴

Az intézményekben folyó nevelés célja a fiatalok társadalmi beilleszkedésének elősegítése, ennek érdekében a beilleszkedés zavarainak enyhítése, pszichés állapotuk rendezése, iskolázottságuk, szakmai képzettségük magasabb szintre történő emelése, fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadására, az egészséges életmódra való felkészítés.¹⁰⁵

A magyarországi munkaerő-piac, kereslet - kínálat változásai

A rendszerváltást követő változások, a munkanélküliek számának növekedése, társadalmi összetételének alakulása, a szakmunkásképzés válsága, a társadalmi igényekhez illeszkedő iskolai végzettség felértékelődése nem kerülték el a javítóintézetek fiataljait és mikro-családikörnyezetét sem. A teljes foglalkoztatás ideája végérvényesen megdőlt. A pedagógia a munkanélküliséget egyre inkább a gazdasági élet természetes velejárójaként emlegeti, amihez meg kell tanulni alkalmazkodni.¹⁰⁶

¹⁰³ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV

¹⁰⁴ BTK: A népjóléti miniszter 30/1997.(X.11.) NM rendelete a javítóintézetek rendtartásáról 23§ (1), http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700030.NM&celpara=#xcelparam

¹⁰⁵ BTK: A népjóléti miniszter 30/1997.(X.11.) NM rendelete a javítóintézetek rendtartásáról 23§ (1), http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700030.NM&celpara=#xcelparam, 2014. október 10.

¹⁰⁶ Gázsó Ferenc - Laki László (1997): Esélyek és orientációk, Budapest, Okker Kiadó Kft

A munkanélküliség megjelenési formái, jellemzői és következményei

Ha a munkaadók, a munkaalkalmak abszolút mennyiségét tekintve, kevesebb álláshelyet kínálnak, mint ahányan munkába akarnának állni, és ezért a munkavállalók egy része nem tud elhelyezkedni és így válik munkanélkülivé, akkor abszolút értelemben vett munkanélküliségről beszélünk. Munkanélküliség ez esetben az álláshelyet keresők száma és a felkínált álláshelyek számának eltéréseiből, illetve annak következményeként alakul ki.¹⁰⁷

Strukturális munkanélküliség esetén megfelelő számban lehetnek felkínált állás lehetőségek, de az állást keresők munkahely iránt támasztott igénye és a munkaadók által felkínált állások szerkezete eltérő. Ilyen munkanélküliség meglétekor a kereslet és kínálat struktúrája mutat eltérést.

Munkanélkülivé a munkavállaló saját akaratából is válhat, miközben egyik munkahelyről a másikra váltana. A változtatás során időlegesen munkanélkülivé váló munkaerő hatására kialakuló munkanélküliséget súrlódásos, frikcionális munkanélküliségnek nevezzük. A súrlódásos munkanélküliség a munkaerő mobilitás iránti szükséglet, a rugalmas munkaerő-piaci folyamatok velejárója. Az időleges munkanélküliség számarányainak változásai serkentőleg hatnak a gazdasági, társadalmi folyamatokra, a tartós munkanélküliség, az abszolút munkanélküliek számának magas értéke, állandósulása azonban a gazdasági élet válságához is vezethet.

Az abszolút értelemben vett munkanélküliség, súlyosan veszélyezteti a marginális társadalmi csoportok megélhetését, különösen a fiatalok, az életvezetési problémákkal küzdő, alacsony iskolai végzettségű javítóintézetekben nevelkedő fiatalok jövőjét.¹⁰⁸

A munkanélküliségben való érintettség

A munkanélkülivé válás több tényező komplex hatásaként értelmezhető.¹⁰⁹ Függ, a teljesség igénye nélkül: szoci-ökonómikus háttértől, életkortól, iskolai végzettségtől, családi állapottól, befolyásoló tényező továbbá, hogy az ország melyik földrajzi régiójában férfi vagy női munkanélkülről beszélünk.

¹⁰⁸ Gázsó Ferenc - Laki László (1997): Esélyek és orientációk, Budapest, Okker Kiadó Kft

¹⁰⁹ Gázsó Ferenc - Laki László (1997): Esélyek és orientációk, Budapest, Okker Kiadó Kft

Életkor szerinti megoszlás

A 2004-2014 -es adatokat¹¹⁰ elemezve megállapítható, hogy a munkanélküliségi ráta a fiatal korosztályokban (17-29 év közöttiek) meghaladja az átlagos értéket, vagy is a tartósan munkanélküliek között nagyobb számban vannak jelen 17- és 29 éves fiatalok, mint amilyen számban a társadalomban képviselve vannak.

Iskolai végzettség, szakmai képzettség

A 15-29 éves fiatalok körében fordított arányosság mutatkozik az iskolai végzettség és a munkanélküliek száma között. Alacsonyabb iskolai végzettségű munkavállalók, nagyobb arányban válnak munkanélkülivé, mint képzettebb társaik. Ha a hátrányok nem csökkennek és a növendékek iskolai előmenetele stagnál, akkor az alacsonyabb szintű iskolai végzettség, a szakmai képzés hiánya a munkaerő piaci esélyegyenlőtlenség újratermelődését „segíti” növendékeinknél. Az iskolai kudarcok, a szociokulturális hátrányok következtében a magasabb iskolai képzettség megszerzése túl nagy erőfeszítéseket igényelne a fiataloktól, melyeket támogatás nélkül valószínű nem tudnak legyőzni.

Az általános iskolai végzettség megszerzése önmagában nem jelent minden esetben reális esélyt a fiataloknak munkába állásukkor. Esélynövelő hatású lehet, ha a leendő munkavállalónak valamilyen szakképzettsége is van. Valódi perspektívát konvertálható, beváltható szaktudás, a társadalmi igénynek megfelelő, szakmai képzés (-ek) megszerzése nyújthat, ezért a fiatalok szakmai képzéskor, az elsajátítandó szakmák kiválasztására nagy hangsúlyt kell fektetni.

Stratégiai fontossággal bíró szempont tehát az is, hogy a képzésre kiválasztott szakma, létező, valóságos társadalmi igényt reprezentáljon amellet, hogy a fiatalok képzés iránti igényeit és képességeit is figyelembe veszi.

A szakmák tanulása során, a leszakadó társadalmi rétegek gyermekei gyakran azokon a képzéseken vesznek részt, amelyek a munkaerő-piacon kevésbé eladható végzettségeket adnak. A tartósan munkanélküliek gyermekeinek nagyobb az esélye, hogy olyan képzettség megszerzéséhez tudnak majd hozzá jutni, amikkel ők maguk is nagy valószínűséggel munkanélkülivé válnak.¹¹¹

¹¹⁰ KSH Magyar Statisztikai Évkönyv 2013, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2013.pdf>, 2014. október 10.

¹¹¹ Gázsó Ferenc - Laki László (1997): Esélyek és orientációk, Budapest, Okker Kiadó Kft

A munkanélkülivé válásban nagy jelentősége van az életkor és az iskolai végzettség mellett a szülők iskolai végzettségének is,¹¹² a munkanélküliség elsősorban az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülői háttérrel bíró családok gyermekeit sújtja.¹¹³

A helyzetet tovább bonyolítja a lakóhely szerint és a nemenkénti megoszlás is. A 2013-as KSH felmérés szerint a munkanélküliségi ráta emelkedése a 2012. évig minden régióban megfigyelhető, azonban érdemi eltérések mutatkoznak az egyes régiók között.

A dél-alföldi, dél-dunántúli, illetve a legmagasabb munkanélküliségű észak-alföldi és észak-magyarországi régióban a munkanélküliségi ráta trendszerű emelkedése már a kétezres évek közepén megkezdődött. Mivel a munkakereslet tartósan visszaesett, a hosszú távú munkanélküliségi ráta is fokozatosan emelkedett. A gazdasági válság negatív hatása elsősorban a több férfi munkaerőt foglalkoztató ágazatokban (feldolgozóipar, építőipar) jelentkezett. A válság időszakában a nők foglalkoztatása kevésbé csökkent, mint a férfiaké, azonban az utóbbi három évben a férfiak foglalkoztatása erőteljesebben bővült, ami a két nem közötti különbséget növelte. 2013-ban a 15–64 éves férfiak foglalkoztatási aránya 1,8 százalékponttal, 64,3%-ra emelkedett, míg a nők 52,8%-os mutatója 0,7 százalékponttal haladta meg az előző évit. A foglalkoztatottak korösszetétele az elmúlt néhány évben módosult, a gazdasági válság leginkább a fiatal és az idősebb korosztály foglalkoztatásában érezte hatását. A válság időszakában nehezebbé vált a fiatalok elhelyezkedése, romlottak munkavállalási esélyeik.¹¹⁴

7.3 A munkanélküli státusz kialakulásának hatásai a fiatalok életére

Az életkori krízissel¹¹⁵ egy időben a fiataloknak olyan társadalmi krízisekkel is meg kell küzdeniük, amelyekre nincs ráhatásuk, és gyakran szüleiknek sem. A krízisek kimenetelét, azonban jelentősen befolyásolja a fiatalok és családjaik szoci-ökonómiai státusza. A gazdasági élet hatására kialakuló munkanélküliség, érték és érzelmi válság befolyásolja a fiatalok vélekedését jövőjükéről,¹¹⁶ ezért fontos, hogy feltárjuk a ránk bízott fiatalok jövőképét és amennyiben szükséges kompenzáljuk annak negatív hatásait. A munkanélküliségnek, a munkaerő piaci kereslet- kínálat alakulásának elemzése során levont konklúziók, a fiatalokkal foglalkozó szakemberek figyelmét nem kerülhetik el.

¹¹²Forrás: KSH Magyar Statisztikai Évkönyv 2013,

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2013.pdf>, 2014. október 10.

¹¹³Gazsó Ferenc - Laki László (1997): Esélyek és orientációk, Budapest, Okker Kiadó Kft

¹¹⁴Forrás: KSH Magyar Statisztikai Évkönyv 2013, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2013.pdf>, 2014. október 10.

¹¹⁵Cole, M., Cole, S. Fejlődéslelektan, 2003. p.671.

¹¹⁶Lányi-Murányi-Kovács (1973): Posztpubertásos állami gondozottak beállítódása jövőjükkel szemben. In: Bárczi Gusztáv GyPTKF Évkönyve VI. Budapest

A munkanélküli fiatalok jellemzői

- A fiatalok gyakran válnak eltartottakká, annak ellenére, hogy nem tanulnak tovább, vagy keresőképes korúak és olyan családokban élnek, ahol már a szülők is munkanélküliek.
- Nincs lehetőségük önálló élet kialakítására, munka tapasztalok szerzésére, anyagi függőségben élnek szüleikkel, a gyermeki státusból a fiatal felnőtt szerepének megélésében akadályozottak.
- A feleslegesség érzése, a mások által való megbecsülés iránti igények kielégíthetlensége frusztráló érzéseket generál, személyiségfejlődésük elakad, önbecsülésük csorbát szenved.
- A munkanélküliség a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek fiataljaiban a depriváció életérzését erősíti, jövőképükben nem jelenik meg a munkavilágába történő belépés feltételeinek elérése iránti igény és a hozzávezető út kijelölése, növelve az elszigeteltség, a kirekesztettség érzetét.

A fiatalok munkanélkülivé válásának megelőzését célzó intézkedésekkel, tevékenységekkel a növendékek integrálásának, társadalomba történő visszaillesztésének a beérkezéshez képest nagyobb eséllyel történő megvalósítása szorosan összefügg oktatásukkal-képzésükkel, személyiségük fejlesztésével.

Az iskolai képzést kiegészítő szakképzés hidat képezhet a fiatalok és a munka világa közt. Megismerve a növendékek pályaválasztási elképzeléseit, jövőképüket segíthetjük őket a munkaerőpiac világába történő csatlakozásban, illetve ha már dolgoztak munkába történő visszatérésüket.

7.4 Pályaválasztás, pályaválasztási és pályafejlődési tanácsadás

A pályaválasztás bizonyos érettséget és ismeretek, képességek meglétét feltételező folyamat, amely biztosítja a szakmai képzésnek legalább minimális sikerét, és felébreszti a tanulóban a szakmai beilleszkedésre való tartós törekvést.”¹¹⁷

A pályakijelölése, a pályaválasztás folyamata az éppen identitás krízist megélő serdülőkorú fiatal, még a tanácsadóval megtámogatottat is nagy lelki megterhelésnek teszi ki. A megfelelő munkatevékenység kiválasztása egyben lehetőséget is ad az egyéni törekvések, az önmegvalósítás kifejeződésére. A pályakijelölés gyakran nem egy egész életre szól, többször is változtatásra szorul a felnőtt életsorán. Rókusfalvy szerint, a pályaválasztás a fiatal személyiség fejlődésével együtt

¹¹⁷ Rókusfalvy Pál (1969): Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Tankönyvkiadó, Budapest, p.37.

alakuló alkalmazkodási folyamat.¹¹⁸ „A helyes pályaválasztási döntés az egyéni adottságok, indítékok és elgondolások, valamint az objektív tényezők: a választható lehetőségek és a pályakövetelmények optimális összeegyeztetése alapján jön létre.”¹¹⁹

A döntés meghozatalát elősegítő pályaválasztási tanácsadás rövidtávú, intenzív eljárásokat alkalmazó, módszereiben dinamikus, holisztikus szemléletű eljárás.¹²⁰ A pályaválasztási tanácsadás segíti a pályaválasztót személyi adottságainak felismerésében, és kibontakoztatásában és fejlesztésében.

A pszichológiai tanácsadás az egész életpálya fejlődését, a pályafejlődés folyamatát figyelembe vevő interdiszciplináris, komplex tevékenység. A tanácsadás támogatást nyújt a pályaválasztónak abban, hogy integrált és adekvát önképet alakíthasson ki a maga szerepéről a munka világában, ezt próbálja ki, ezáltal eleget téve saját elképzeléseinek.

A pályafejlődés azt mutatja, hogy az ember a munkáján, hivatásán keresztül hogyan fejleszti, hogyan valósítja meg önmagát. Ezért a pályafejlődés gyermekkorban kezdődik, a fejlődési szakaszokon keresztül más és más értelmet nyer.¹²¹

A tanácsadás az „életszerepek” optimális kibontakoztatásához segítheti hozzá klienseit, továbbá a döntések meghozatalában, krízishelyzetekben, megoldhatatlannak tűnő problémahelyzetekben támogatja őket. Célja a személyiség kibontakoztatása, nem pedig a korrekciója.

Az életpálya a szerepelmélet szerint, azoknak a szerepeknek az együttese, amelyeket a személy élete során betölt. Az „életpálya szivárvány” ívei: a gyermek, a szülő, a házastárs, a tanuló, a dolgozó, a nyugdíjas, az állampolgár, a háztartásfenntartó és a szabadidős tevékenységet végző ember. Az életpálya szakaszainak feladatait különböző életkorban valósítja meg az ember: a növekedés (0-14 éves korig), a felfedezés, az exploráció szakasza (15-24 éves korig), a megállapodás (25-44), a fenntartás (45-64 éves korig), a hanyatlás (65 éves kortól). Az alkalmazkodásban kiemelkedő szerepe van a környezet explórálásának, megismerésének, kikérdezésének, feltárásának.

A pályafejlődési tanácsadás célja, hogy segítse az egyént választási, döntési, korrekciós, és krízis állapotok, adaptációs nehézségek megoldásában, az életpálya valamennyi szakaszán. „A fiatalok pályaal alkalmazkodó tevékenysége csak abban az esetben tervezhető és irányítható hatékonyan, tehát csak abban az esetben lehet tudatos, tervszerű és eredményes a pályaválasztás előkészítése és a pályaválasztási tanácsadás, ha konkrétan ismerjük ennek a tevékenységnek a külső belső

¹¹⁸ Rókusfalvy Pál, 1982: Pályaválasztás előkészítése. Tankönyvkiadó, Budapest

¹¹⁹ Ritoók Pálné (1986): Személyiségfejlesztés és pályaválasztás. Tankönyvkiadó, p.8.

¹²⁰ Ritoók Pálné (1986): Személyiségfejlesztés és pályaválasztás, Tankönyvkiadó, Budapest

¹²¹ Rókusfalvy Pál (1969): Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Tankönyvkiadó, Budapest, p. 37.

meghatározó tényezőit és ez utóbbiak, a személyiségtényezők pszichológiai szabályozó szerepét, hatását.”¹²²

Holland szerint az ember olyan környezetet választ magának, ami személyiségének leginkább megfelel. A pályaválasztást a domináns típusjegyek befolyásolják, bár minden ember hordozza valamennyi típus lehetőségét. Az ember –pálya megfelelés, biztosítja az önmeghatározásban szereplő célok megvalósításához szükséges kereteket.

A pálya identifikáció „olyan viszony fogalom, amely a pálya követelményrendszere és a munkát végző ember, domináló személyiségjegyei közötti megfelelés minőségének mutatója, az életpálya és a személyiség fejlődési folyamatának dinamikus tükrözője, amelyben megmutatkozik az egyén pályával kapcsolatos elégedettsége, eredményessége és társadalmi aktivitása, s amely sajátos megközelítésben jelzi az egyén munkájában való önmegvalósítást is.”¹²³

A pályafejlődési tanácsadás elsődleges célja azt elérni, hogy a kliens elhiggye magáról, hogy képes döntéseket hozni, életével kapcsolatban. Választásai, döntései visszahatnak rá. A kliensek tudásának bővítése önmagukról, munkakörnyezetükről és minden a pályával kapcsolatos döntéseket befolyásoló tényezőről más életszerepeire is hatással lehetnek.

A kliensek így egyre inkább alkalmassá válhatnak a szükségszerűen megjelenő átmeneti helyzetek kezelésére. „Az eredményes szakmai és társadalmi beilleszkedés szempontjából az van hátrányos helyzetben, akinek személyiségfejlődése a pszichikusan kedvezőtlen családi hatások miatt diszharmonikusan alakult”, ezért a pálya identifikáció létrejöttében nem az általános értelmi képességeknek, hanem a személyiségjegyeknek illetve ezek fejlesztésének van döntő szerepük.¹²⁴

A személyiség és a pálya megfelelésének a választás idején szükséges szintje mellett fontos, hogy az erre épülő pályafejlődést elősegítsék a személyiség általánosabb tulajdonságai is, elsősorban a regulációs szint, a szociabilitás, az érzelmi harmónia és a személyiség fejlődésnek energiaháttere.

Ezek nem pálya specifikumok, hanem bármely pálya lehet sikeres, ha a pálya speciális képesség és személyiség- háttere megvan. A pálya és ember élménymódbeli megfelelését Csíkszentmihályi Mihály Flow-élményként írta le.¹²⁵

¹²² Rókusfalvy Pál (1982): Pályaválasztás előkészítése. Tankönyvkiadó, Budapest, p. 34

¹²³ Ritoók Pálné (1986): Személyiségfejlesztés és pályaválasztás. Tankönyvkiadó, p.19

¹²⁴ Ritoók Pálné (1986): Személyiségfejlesztés és pályaválasztás. Tankönyvkiadó, p.23

¹²⁵ Csíkszentmihályi Mihály (1997): Az öröm művészete (Flow a mindennapokban)

7.5 A serdülők életpálya kijelölését befolyásoló tényezők

Személyiség állapot

Fejlődés lélektani szempontból a serdülőkorban lévő fiatal alkalmas a feladatra, pszicho- pedagógiai kritérium, hogy a fiatal aktuális állapotában is képes legyen adekvát pályaválasztásra.¹²⁶

A felnőtté válás során a fiatal képessé válik a gyermeki függőségből való kilépésre, a családtól való érzelmi „leválásra”, önállósodásra, autonómia elérésére, a szexuális fejlődésben eljut a heteroszexuális partnerkapcsolat kialakításának képességéhez, jövő pályájának kijelöléséhez.¹²⁷

A serdülők képesek a lehetőségekről gondolkodni, hipotéziseket felállítani, gondolkodásuk túllépi a megszokás korlátait, és gondolkodnak magáról a gondolkodásról is. A kamaszok előre tervezzenek, önmagukról másként gondolkoznak.¹²⁸

A klasszikus szociálpszichológiai megközelítés a „szerepek” megváltozására helyezi a hangsúlyt. Az aszimmetrikus, „gyermek” szerepből a szimmetrikus „felnőtt” szerepbe lép át a fiatal. A környezet, a társadalom bizonytalan, nem mindig egyértelmű, sokszor ellentmondásos szerepelvárásai nehezítik ezt a folyamatot, szerepkonfliktus előidézve.¹²⁹ Erik Erikson személyiségfejlődési modelljében a serdülőkort rendkívül kritikus életszakasznak tartja. Erikson elmélete szerint a serdülőkori krízis, az identitásválság szakasza akkor zárul optimálisan, ha a fiatal identitását az új szerep iránti egyértelmű elkötelezettség vállalásával a krízis tudatos élménye, hosszabb-rövidebb ideig tartó moratórium állapota után állítja helyre, s így a serdülőkor végére kialakul az elért identitás. Marcia szerint a serdülőkor folyamán az identitás alakulása a diffúz identitás felől az elért identitás irányába halad.¹³⁰ Változik a kortársakkal való kapcsolatuk is, előtérbe kerülnek a barátok, kortárs referenciacsoportok.

Családi környezet

A családi szocializáció során a gyermek folyamatosan ismerkedik meg a felnőtt élet velejáróival, a munkával. A munka világáról a születési családban szerez először ismereteket. A család közvetíti, a gyermek felé a pályaválasztással kapcsolatos elvárásokat. Jelzi, hogy milyen munkatevékenység végzésére tartja alkalmasnak a fiatalot. Megismeri szülei vélekedését és igényeit a pályaválasztásról,

¹²⁶ Rókusfalvy Pál (1969): Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Tankönyvkiadó, Budapest

¹²⁷ Bagdy Emők (2000): Fejlődéslélektan az életfolyamaton át. Serdülőkor: Átmenet a gyermekkorból az ifjú felnőttkorba: Pszichoterápia IX. évf. augusztus 263-296.

¹²⁸ Cole, M., Cole, S. (2003): Fejlődéslélektan, Budapest, Osiris Kiadó

¹²⁹ Csepeli György (2005): Szociálpszichológia. Osiris Kiadó. Budapest

¹³⁰ Cole, M., Cole, S. (2003): Fejlődéslélektan, Budapest, Osiris Kiadó

munkához való viszonyát. Az ember-pálya megfelelés gyermekkortól alakul, a családi szocializáció befolyásolja a pálya identifikáció alakulását.¹³¹

Iskolai előmenetel

A társadalmi státuszok, a mobilitási esélyek, a munkaerő piaci pozíciók iskolai végzettséghez, szakképzettséghez is köthetők. Az elért eredmények, a továbbtanulási esélyek, függenek a szülők iskolázottságától is. A hátrányos helyzetű tanulók nem ismernek a magukétól eltérő más értékrendet, szociokulturális háttért, nem tudnak tőlük különböző társadalmi helyzetű társaikkal szorosabb kapcsolatot kialakítani, kevesebb lehetőségük van megismerni viselkedés mintáikat. A tanuláshoz való viszonyulásukban megfigyelhető szüleik viszonyulásának túlzott érvényesülése, ezért a társadalmi származás a gyermekek iskoláztatási-tanulási esélyeiben is túlzottan érvényesül, amely társadalmi mobilitás gátja lesz.¹³²

Pályaismeret

A választható pályák számának sokasága egyszerre kelthet örömet és bizonytalanságot a pályaválasztó serdülőkben. A megfelelő pályaismeret a különböző pályákról segít eligazodni a választható pályák rengetegében, segíti az egyéni, személyi adottságoknak leginkább megfelelni tűnő pályaválasztást.¹³³

Munkaerő piaci szükséglet

A pályaválasztás sikere nagyban függ attól, hogy a fiataloknak sikerül-e olyan pályát választaniuk, amilyenre a társadalom igényt tart, mert ellenkező esetben tudásának aktiválására nem lesz módja. Amennyiben a megszerzett képesítéssel nem tud bekapcsolódni a munkaerőpiacra, nagy eséllyel a munkanélküliek számát fogja növelni, aminek a rizikófaktora a bűnismétlésben jelentős.

7.6 Az oktatás-képzés szerepe a munkaerő-piaci esélyek növelésében

A társadalom normakövető tagjai közé történő visszailleszkedés egyik kritériuma, hogy a fiatal rendelkezzen olyan tudással, amelyre társadalmi igény mutatkozik, valamint képes legyen az

¹³¹ Rókusfalvy Pál (1982): Pályaválasztás előkészítése. Tankönyvkiadó, p.28

¹³² Gázsó-Gázsó-Laki (1998): Fiatalok a munkaerőpiacon kutatási zárótanulmány, Budapest

¹³³ Ritoók Pálné (1986): Személyiségfejlesztés és pályaválasztás. Tankönyvkiadó

emberek közötti viszonyok felismerésére, azokhoz alkalmazkodni tudjon, megfeleljen a munkavállalóval szemben támasztott követelményeknek, legyen lehetősége adaptív viselkedésformák megvalósítására, a biológia-pszichológiai érés és nevelése során kialakult képességek, és elsajátított ismeretanyag kreatív alkalmazásával.

A munkerőpiacra történő felkészítés tevékenységi formái

- Oktatás- képzés-szakképzés, gyakorlati oktatás, munkafoglalkoztatás
- Pályaválasztási tanácsadás, tréning

7.7 A javítóintézeti fiatalok oktatási, oktathatósági jellemzői

Tapasztalatok alapján a fiatakorúak tényleges tudása messze elmarad a dokumentált iskolai végzettségtől, nem rendelkeznek a tanuláshoz szükséges készségekkel, általában negatív véleményük van az iskoláról, a tanuláshoz való hozzáállásuk elutasító. Jellemző az érdeklődés hiánya, az érdeklődési kör beszűkülése, a kreativitás hiánya. A tanulás értékét és az értelmét nem ismerik, nem jártak rendszeresen iskolába, több tanéves kimaradással kerülnek az intézetekbe, lemaradással az alapkészségek területén, sokszor a kiadott bizonyítványok ellenére. Jelen van analfabéta, félanalfabéta, tanulási zavarral küzdő, dyslexia,- dysgraphia- és dyscalculiával küzdő, tanulásban akadályozott, (értelmileg akadályozott) és olyan ép értelmű 5-6-7. osztályos végzettségű fiatal, aki az alapkészségekkel nem rendelkezik, tantárgyi tudása nincs.

A fiatalok értelmi képességeit vizsgálva tapasztalható, hogy a tanulásban elmaradó tanulók korábbi tanulmányaikat nem minden esetben a képességeiknek megfelelő iskolatípusban folytatták. Segítséget a családtól sem kaptak, a hátrányok halmozódtak, a fiatal egyre jobban a perifériára szorult.

A részképesség kieséssel, beilleszkedési zavarokkal, tanulási nehézségekkel, magatartási rendellenességgel küzdő fiatakorúak nem fogyatékosak, hanem mentálisan retardáltak. Olyan fiatalok, akik valamilyen oknál fogva lassabban haladtak, mivel nehézségeik keletkeztek, lemaradtak a tanulásban. Ezek a fiatalok fejleszthetők. Néhányan közülük egyes területen még az átlagosnál magasabb szintű teljesítményre is képessé válnak megfelelő oktatás, képzés alkalmazásával. A felmérések számszerű eredményei azt mutatják, hogy a tanulók tényleges tudásszintje átlagosan 2-3 évvel marad el a dokumentált iskolai végzettségtől, és 3-4 évvel marad el az életkoruknak megfelelő iskolai végzettségtől.

A tanulók átlag életkora 16-17 év, átlagvégzettsége 6-7. osztály. Ez azt jelenti, hogy 16-17 évesen a normál körülmények közötti 9-11. osztályos végzettség helyett csak 6-7. osztállyal rendelkeznek.

A legtöbb fiatal az intézetbe kerülése előtt betölti a 16. életévét, így az általános iskolai rendszerben a tankötelezettségük megszűnt, tanulmányaikat csak magántanulóként, vagy a felnőttoktatásban folytathatnák. Tapasztalatok alapján a fiatalok a tanulmányaikat általában nem folytatják, el sem mennek beiratkozni, és a vizsgákon nem jelennek meg. Az intézetbe való bekerüléskor a jó értelemben vett kényszerítő körülmények hatására újra bekapcsolódnak a mindennapos oktatási-nevelési folyamatba. Rendszeres tanulással, munkavégzéssel, a megszerzett tudással megkapják az utolsó lehetőséget, hogy a társadalomba kikerülve nagyobb esélyük legyen a beilleszkedésre. Az intézetbe beérkezett tanulók több mint 60%-a nem normál tantervű járt, hanem eltérő tantervű- vagy felzárkóztató oktatásban vett részt, sok esetben magántanulóként. Így az oktatás perifériáján sodródtak, sikerélmény helyett csak kudarcélményeket éltek meg. A több évet kihagyó, bukás és igazolatlan mulasztás miatt ismétlő tanulók esetében a rendszertelen iskolába járás a már korábban kialakított képességek kiesését, széthullását okozza. A már meglévő ismeretek is elhalványultak, visszafejlődtek.

Az 1-2 éves lemaradás viszonylag könnyen pótolható, ám a 3-4 éves lemaradás csak a jobb képességű tanulók esetében lehetséges. Olyan is előforduk, hogy a tanulók 16-18 évesen – akár 8-9. osztályos végzettséggel is – funkcionális analfabéták. Nem tudnak írni, olvasni, számolni, nehezen tájékozódnak a szűkebb-tágabb környezetükben.

A helyzetet tovább nehezíti az a tény, hogy ezeket a tanulókat - „a szülő, gyám kérésére” - az iskola szívesen helyezi magántanulói státuszba. Ekkor a diákok csupán heti 2-3 alkalommal, összesen 10-12 órában kapnak segítséget az iskolai tanároktól osztályozóvizsgára való felkészülésre. Figyelembe véve a fiatalok képességeit, motivációját, aktivitását, ez a próbálkozás igencsak szánalomra méltó, eredményessége csak adminisztratív.

Az intézetbe bekerülő fiatalok többsége nem motivált a tanulásra. Családjuk nem vagy alig tudta biztosítani a tanuláshoz szükséges taneszközöket. Befogadó beszélgetéskor szülők iskolai végzettségére kérdezve, kiderül, hogy a szülők ritkán rendelkeznek szakképesítéssel. Keveseknek van munkahelye. Környezetükben, családjukban nem érték a tudás, a minél magasabb iskolai végzettség megszerzése. Egyrészt fontos, hogy esélyt teremtsünk a magasabb iskolai végzettség megszerzésére, továbbtanulásra, szakmatanulásra, másrészt ennek hiányában is szükségük van azokra az ismeretekre, amelyekkel tájékozódni tudnak, eligazodnak a hivatali ügyintézésben, hogy a tájékoztatatlanságból adódó hiányosságok ne termeljenek újabb hátrányokat. Ezek működtetésére szükséges készségekkel és tudással kell őket elsősorban felruházni. E célnak megfelelően kell átgondolni oktatási módszereket és folyamatosan kell foglalkozni a tananyagfejlesztéssel.

Az iskolai tananyag pótlása, felzárkóztatása mellett fontos, hogy a fiatalok praktikus ismeretei fejlődjenek. A javítóintézetnek kiemelt figyelmet kell fordítani az ismerethiány pótlására, a felzárkóztatásra. Akár az állandó jellegű foglalkozások, akár a kötött témájú szabadfoglalkozások is alkalmasak az ismeretük bővítésére. A praktikus ismereteket nyújtó foglalkozások jól kiegészítik, segítik az iskolai oktatást. Nélkülük a nevelés, a szocializáció, a reszocializáció nem lehet sikeres, jól szolgálja a szabad életre való felkészülést, a mikro és makro környezetbe való sikeres illeszkedést. A tanulást segítő komplex tevékenységek során fejlődnek a fiatalok kognitív, vegetatív, motoros és szociális funkciói. Ehhez szorosan kapcsolódik a csoportokban végzett manuális és kreatív tevékenységek színes tárháza. Ezzel is pozitív irányú változást lehet elérni a fiatalok személyiségében. Így a fejlődési lemaradások csökkennek, képességeik fejlődnek, ismeretanyaguk bővül. Ezáltal sikeresebb lesz a személyiség korrekció is. Változik a tanuláshoz való hozzáállásuk. Mindezek érdekében fontos, hogy változatos eszközökkel, változatos formában és változatos környezetben, minél több inger érje a fiatalot.

A hatékony felzárkóztatás, képességfejlesztés elérése érdekében a hagyományos iskolai oktatástól eltérő módszert kell alkalmazni, hiszen a fiatalok esetében az a módszer már kudarcot vallott. A tanulók a nagy lemaradás miatt nem képesek haladni az anyaggal a dokumentált végzettségüknek megfelelő osztályfokban. Az intézménynek mást kell nyújtania. Kevesebb lexikális tudást és jóval több olyan ismeretet, amely a készségeket, képességeket fejleszti.

Fontos feladat a tanulástechnika elsajátíttatása. Speciális tankönyveket, módszertani segédanyagokat kell használni, melyek többségét maguk a pedagógusok szerkesztik.

A pedagógiai munkában kiemelt jelentőséget kap a meggyőzés, a rásegítés, a pozitív megerősítés, s a megérdemelt dicséret. A tanulókhoz nagyfokú toleranciával kell közelíteni, a kommunikációnak igazodni kell a fiatalok sérült személyiségvonásaihoz. Elmarasztalással csak a legszükségesebb esetben élünk. Ennek módszere is a meggyőzés, a helyes viselkedési minta közvetítése, a reális önértékelés kialakítása.

Olyan szervezeti keretek kialakítására van szükség, amelyben fejlesztő, felzárkóztató és osztályozóvizsgára felkészítő tanulócsoportok vannak, amelyek teljesen rugalmasak, átjárhatók. A felmérések eredményei alapján olyan tanulócsoportba kell elhelyezni a fiatalot, amelyben hasonló tudásszintű fiatalok vannak. Így lehetőség van arra, hogy onnan folytatódjon a fejlesztésük, ahol a hiányosságok mutatkoznak. A tanulócsoportok tantárgyfelosztásánál a tanulócsoportban lévő tanulók részére a legnagyobb lemaradást mutató tantárgyakra magasabb óraszámot kell biztosítani az intézménynek. Olyan haladási ütemterveket kell készíteni, ami az adott tanulócsoport számára biztosítja az ideális fejlődést. A leghatékonyabb eredményt egyéni- és kiscsoportos foglalkozásokon

lehet elérni. Az egyénre szabott haladási tempó lehetőséget ad a kibontakozásra, nincs kudarcélményük, nem kell társaik előtt szégyenkezniük, a hátrányok folyamatos csökkenése tapasztalható. A rövid figyelem- és koncentrációképesség miatt 40 perces foglalkozásokat és 10 perces szüneteket érdemes tartani. A tanulás hatékonyságának javítása érdekében az intézetben mindenképpen szükséges működtetni a tanulószobát, és a szilenciumot.

A felzárkóztatásban, egyéni korrekcióban részt vevő fiatalok számára biztosítani kell, hogy negyedévente szintmegállapító felmérésen vegyenek részt. Azoknak a tanulóknak, akiknek a tudásszintje eléri a dokumentált iskolai végzettséget, lehetőséget biztosít az intézmény, hogy felkészüljenek osztályozó vizsgára. Amennyiben sikeresen teljesítik az előírt követelményeket, akkor felsőbb tanulócsoportba kerülhetnek. A tanulókat erősen motiválja, hogy a szorgalmas, kemény munka eredményeként bizonyítványt kaphatnak, magasabb osztályfokba léphetnek. Erre évente két alkalommal is van lehetőség. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a fiatalok tanuláshoz való viszonya 3-4 hónap alatt teljesen megváltozik a beérkezésükhöz képest.

A vizsgára való felkészítés és a felzárkóztatás elsődlegessége miatt nem a hagyományos rendszerben van lehetőség a készségtárgyak tanítására (rajz, ének, testnevelés, technika), szűkebb a lehetőség a számítástechnika oktatására. Ezért ezek beépítésére olyan tanórán kívüli foglalkozásokat is szükséges szervezni, amelyek nem maradhatnak ki az oktatási programból, ám tanórai keretek között az intézet specifikuma miatt nem megvalósíthatók. A fiatalok továbbtanulásának biztosítására, a munkaerőpiacon történő sikeres integrációjuk érdekében ezek a törekvések feltétlenül szükségesek.

7.8 Oktatás- képzés-szakképzés, munkafoglalkoztatás, mint a reintegrációt elősegítő tevékenységi formák

A javítóintézetekben vagy az alapító okiratban meghatározott módon a köznevelés rendszeréhez igazodó önálló iskolák működnek, vagy ahol önálló iskola nincs, ott az intézmények együttműködési megállapodások alapján, külső iskolákkal kötött szerződések útján biztosítják tanulóik részére megfelelő tanulói jogviszony létesítését, a vonatkozó jogszabályok és tanulói igények figyelembe vételével.

Az oktatás- képzés-szakképzés szervezésekor figyelembe kell venni

- a tanuláshoz való hozzáférhetés jogát
- az intézetekben eltölthető idő maximális tartalmát
- szakképzési törvényt

- OKJ jegyzéket
- javítóintézményi keretek között megvalósítható, társadalmi igényt reprezentáló és a növendék érdeklődésére számot tartó szakmai képzési lehetőségeket
- meglévő bizonyítványokat az elvégzett osztályokról
- tanulási képességeket, fejlesztendő területeket
- lehetőség biztosítása egyéni korrekcióra, felzárkóztatásra és a tehetséges tanulók gondozására
- intézmények infrastrukturális adottságait

A javítóintézetekben folyó oktatás- képzés-szakképzés célja a fiatalok készségeinek, képességeinek pótlása, megkezdett tanulmányainak folytatása, és a munkaerő-piaci esélyeit növelő képzettség megszerzése.

Elsődleges feladat a megkezdett vagy félbe szakadt tanulmányok folytatása, az általános iskolai tanulmányok befejezése, tovább- tanulási és szakmatanulási lehetőségek felkutatása és hozzáférhetővé tétele a tanulói igények és helyi adottságokhoz mérten.

Az egyéni különbségeket figyelembe vevő differenciált oktatás keretében, az egyéni igények alapján szervezett tanulócsoportokban folyó tanulási folyamatot kiegészítik a növendékek aktuális személyiségállapotát figyelembe vevő speciális programok, amelyek során a tanulók egyénre szabott segítséget kaphatnak tanulási képességeik fejlesztésére, a meglévő bizonyítványhoz képest elmaradt tárgyi tudásuk, hiányzó ismereteik pótlására, vagy a gyorsabb fejlődési ütemet produkáló tehetséges növendékek tehetséggondozási projektekre történő bevonása.

A fiatalok szakmai képzését, gyakorlati oktatását, munkafoglalkoztatását a helyi igényekre és adottságokra építve szervezik meg az intézmények. A szakmai-gyakorlati képzés és foglalkoztatás a tanműhelyekben, szervezett foglalkozásokon valósul meg, bér munka, saját érték megőrző és értéknövelő munkatevékenység formájában. A tanműhelyek elsődleges feladata a szakmai és tanfolyami képzésben résztvevő növendékek gyakorlati oktatása meghatározott tanterv szerint, másodlagos feladata a szakmai képzésben nem részesülő növendékek foglalkoztatása, munkára nevelése.

A tanműhelyekben szakemberek, szakoktatók, munkavezetők irányítják, szervezik és értékelik a tevékenységeket.

A piacképes, konvertálható tudás, a minőségi szakképzés érdekében, a tanműhelyek, tangazdaságok fejlesztése korszerűsítése, eszközfejlesztése, termelő iskolaműhelyek kialakítása nagy fontossággal bír. A növendékek szakmai képzésben való részvétele, szakmai képzése külső intézmények bevonásával, együttműködésével, iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli tanulás biztosításával, tanfolyamok szervezésével is megvalósíthatóak.

A munkafoglalkoztatás

Az intézet a munkafoglalkoztatás keretében a következő lehetőségeket biztosíthatja a fiatalok számára:

- a) munkavégzés az intézmény működési körén belül,
- b) munkavégzés más gazdálkodó szervezetnél,
- c) részvétel az intézet vállalkozási tevékenységében.

A munkafoglalkoztatás ideje:

- a) tizenhat éven aluli fiatalok esetében nem haladhatja meg a heti húsz órát,
- b) tizenhat éven felüli fiatalok esetében nem haladhatja meg a heti negyven órát.

A munkafoglalkoztatás során biztosítani kell az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit, és a fiatalokat ki kell oktatni a munka-, tűz- és balesetvédelmi szabályokra. A fiatalok nem végezhetnek egészségre ártalmas munkát, és nem osztható be éjszakai munkára.

A munkafoglalkoztatás kiemelt feladata a hatékony munkáltatás és a tanulási készségek fejlesztése, célja a motiváció folyamatos fenntartása mellett a munkára- és a helyes szokásrendszerre való nevelés, a szabályok betartása. Következetes munkavégzéssel, összehangolt és egyértelmű követelményrendszerrel és minőségi szakmai munkával sikerülhet a fiatalok motivációjának fenntartása, valamint rendszeres tevékenységre és munkavégzésre bírásuk egyaránt.

Az intézetekben különböző tanműhelyi formában valósítható meg a foglalkoztatás, így pl.: kertészet, varroda, mosoda, kerámia műhely, kosárfonó műhely, stb.

Az oktatási lehetőségek szélesítésénél figyelemmel kell lenni az OKJ rendszerű képzések megvalósíthatóságára is.

Az Országos Képzési Jegyzék (OKJ)¹³⁴

Tartalmazza a Magyarországon hivatalosan megszerezhető szakképesítéseket. A megújított képzési jegyzék alapján kevesebb szakma közül lehet választani és azok a szakképesítések, amelyekre az elmúlt időszakban nem mutatkozott munkaerő-piaci kereslet, kikerültek az OKJ-ból. Az új szabályozás következményeként magasabbak lettek a tanfolyami formában induló, iskolarendszeren kívüli képzések óraszámjai. Az iskolarendszeren kívüli képzések esetében korábban nem állapítottak meg minimum óraszámot, az új OKJ-ban azonban a tanfolyamok óraszámának alsó határát az iskolarendszerű képzések óraszámának 40-60 százalékához igazítják, ami így körülbelül az esti képzés idejének felel meg. A korábbi 22 helyett 2013. szeptember 1-jétől 21 éves korig ingyenes a tanulás, nappali OKJ-s képzésen: ilyen formában tehát abban az évben kezdhet utoljára új tanévet a jelentkező, amelyben a 20. életévet tölti be. Korábban 22 év volt a korhatár. Az első szakképesítés megszerzése esti és levelező munkarendben - életkorra való tekintet nélkül – ingyenes, a továbbiakért fizetni kell. A képzés iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli formában is megvalósítható.

7.9 Pályaválasztást és munkába állást elősegítő tréningek

A kis csoportos foglalkozások célja, hogy a fiatalok ismerjék meg jobban önmagukat, képessé váljanak munkavállalási esélyeik reálisabb megítélésére, jövőképük megfogalmazására és a hozzá vezető út kijelölésére. Ismerjenek meg különböző álláskeresési technikákat, módszereket, deficitet mutató képességeiket fejlesztésével növekedjenek munkaerő-piaci esélyeik. A növendékek a terápiás jellegű kiscsoportos foglalkozások, eredményeként elsajátítják a hétköznapi élet feladatainak megoldását, miközben megtanulhatják kezelni konfliktusaikat, ez által fejlesztik fizikai, szellemi, erkölcsi és érzelmi képességeiket.

Pálya és jövőkép

Az öndefiníciónak része a miért élek és a hol tudom a céljaimat legjobban megvalósítani kérdésekre adott válasz is.¹³⁵ A válasz folytatása annak a pályának vagy a pálya egy szűkebb tevékenységének megjelölése, amely konkrét tartalmakat és kereteket ad a célok megvalósításához.

123 Országos Képzési Jegyzék: https://www.nive.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=297, OKJ-t kiadó, és módosító rendeletek: https://www.nive.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=528, letöltve: 2014. október 10.

¹³⁵ Cole M., Cole S. (2003).: Fejlődéslélektan, Osiris Kiadó, Budapest

A pályaképek, pályatervek megfogalmazása ugyanakkor visszahat az öndefiníció körülhatárolására. Pontosabbá, konkrétábbá formálja azt. A pályazonosulás, pálya identifikáció,¹³⁶ az életúttal párhuzamos, attól függő folyamat, amely csak a fejlődés életkori jellemzőivel összefüggésben vizsgálható. Megvalósulásának feltételeit nem elegendő a választás pillanatában megteremteni, hanem az ember fejlődése során újra meg újra létre kell hozni a személyiség- és a pályafejlődés adott szintjének megfelelően. Ezzel függ össze az is, hogy a pálya identifikáció folyamatának vannak olyan krízisei, amelyek gyakran egy-egy életkori szakaszhoz kapcsolódnak és emellett esetenként egy-egy pályacsoportra is jellemzőek. Vannak minden hasonló korú fiatalot érintő átmeneti krízis állapotok, mint a serdülőkori identitási krízis, pályaválasztási krízis, amelyeken jóval könnyebben jutnak túl a kedvező pályaalkalmassági feltételekkel indulók, mint azok, akiknél ezek a feltételek hiányoznak. A szoci-ökonómiai státusz befolyásolja a fiatalok vélekedését jövőjükéről,¹³⁷ ezért fontos, hogy feltárjuk a fiatalok jövőképét és amennyiben szükséges kompenzáljuk annak negatív hatásait.

Oktatással kapcsolatos összegző megállapítások

A javítóintézetek növendékei, olyan hátrányos helyzetű fiatalok, akik elsősorban szociokulturális háttérükből eredeztethető esélykülönbségeiket, csak személyiségük fejlesztésével, beérkezésükhöz képest magasabb szintű iskolai végzettség megszerzésével, szakmai tudáshoz juttatásával, korszerű ismereteket nyújtó képzésükkel lesznek képesek korábbi életvitelük korrekciójára, elérni vagy megközelíteni a többségi társadalom gyermekeinek társadalmi beilleszkedési arányait.

A javítóintézetekben lévő gyermek, kiskorú és fiatal felnőttek oktatás-képzésének megvalósításával, a munka világába történő magasabb szintű beilleszkedési lehetőség megteremtésével növelhető a javítóintézetekbe utalt fiatalok foglalkoztatási valamint, társadalomba történő eredményesebb reintegrációjának esélye.

A javítóintézetekben folyó tanulási módszerek-eszközök kiválasztásában nincs befolyásuk a szülőknek, az oktatás- képzés-szakképzés, az életpálya kijelölés azonban szülői/gyámi jog, amelynek érvényt kell szerezni az intézményi oktatás-képzés- szakképzési lehetőség biztosításakor is. A szakmák kiválasztásakor törekedni kell az egyéni és a társadalmi, munkaerő piaci elvárások igények harmonizálására.

¹³⁶ Ritoók Pálné (1986): Személyiségfejlesztés és pályaválasztás, Tankönyvkiadó, Budapest

¹³⁷ Lányi-Murányi-Kovács (1973): Posztpubertásos állami gondozottak beállítódása jövőjükkel szemben. In: Bárczi Gusztáv GyPTKF Évkönyve VI. Budapest

A tanulás-képzés szervezésekor, a javítóintézetek tanulóinak és humánerőforrásainak motivációit is figyelembe kell venni, mert azok nagyban befolyásolhatják a tanulási folyamat eredményeit. A javítóintézetekben dolgozóknak, tudatában kell lenniük a tanulás során elsajátítható tudás értékének. Az együttműködésen alapuló szervezeti kultúra kiépítésével mind az intézeten belüli, emberek közötti együttműködést, mind a különböző oktató-képző intézményekkel, ügynökségekkel, állami intézményekkel való együttműködést segítve végső soron a távozó növendékek reszocializációjával az eredményes reintegrációt segítik. Ha az oktatás-képzés folyamatában részt vevők közötti információáramlás biztosított, a tanfolyam, oktatás lebonyolítása kevesebb ellenállásba ütközik.

8. A bűnmegelőzési, bűnisméltési programok lehetséges fejlesztési irányai az ehhez szükséges személyi és tárgyi feltételek meghatározása

A tanulmány teljes egészében - támaszkodva a más irodalmakból, szakanyagokból, tanulmányokból ismert, a családi integráció szükségességét indokoló tudásra és az ezt erősítő stratégiára is - azt célozza, hogy az egyes tevékenységek bemutatásával a javítóintézetek munkáját, a már meglévő hagyományokra építve, átgondolt fejlesztésre ösztönözze.

A tanulmány e fejezeten kívül lehetséges fejlesztési irányokat, jogszabály módosítási javaslatokat fogalmaz meg:

- a bűnmegelőzés értelmezése fejezeten belül, különös tekintettel, az ún. “bizonyítottan hatékony intervenciónak” számító csoporttechnikák bővített szintű alkalmazásával,
- a helyreállító igazságszolgáltatás fejezetén belül, annak bevezetési ajánlásaival,
- az utógondozás, utánkövetés fejezeten belül, ennek komplex bővítésére vonatkozó javaslatokkal,
- a szakmatanulás fejezeten belül, a javítóintézetben belüli oktatás specifikációinak kiemelésével.

Az alábbiakban, a fentiekén túlmenően további átfogó ajánlásokat fogalmaz meg a tanulmány.

8.1 Oktatás-képzés területén fejlesztési irányok

A hagyományos oktatási, képzési tevékenységek mellett a praktikus ismereteket, illetve a nem kifejezetten tananyag centrikus, hanem az önálló életkezdést segítő programoknak a javítóintézetekben a jelenleginél még intenzívebben, rendszerszintűen kell megjelennie, a személyi és tárgyi feltételek bővített, széleskörű biztosítása mellett, építve a már meglévő jó gyakorlatokra.

A szakirodalom az alábbi kompetencia területeket határozza meg:

- kognitív kompetenciák (kulcskompetenciák: olvasás – írás – számolás, nyelvi kompetencia);
- szociális kompetenciák (szociális kommunikáció, gyereknevelés);
- speciális kompetenciák (társadalmi munkamegosztás során létrejövő szakma, foglalkozás, tevékenységi kör);

Az oktatásban használt kulcskompetenciák felosztása (a DeSeCo – program szerint) más megközelítésben, oktatási – köznevelési szempontból foglalkozik a témával. Ez a megközelítési mód a kompetenciáknak három nagy csoportját azonosítja: az autonóm cselekvéssel kapcsolatos kompetenciák, az eszközök interaktív használatával kapcsolatos kompetenciák, és a szociálisan heterogén környezetben való működéssel kapcsolatos kompetenciák.

A kompetencia területekhez azonban számos készség és képesség tartozik. Az intézményi nevelés során azonban nem helyezhetünk kizárólagos hangsúlyt egyes kompetencia területek fejlesztésére: ezeket a fejlesztés alanyának szükségletei határozzák meg.

Az önálló életkezdéshez, az önálló életvitelhez az egyénnek értékek, készségek, képességek, kompetenciák, tudások és motivációk olyan komplex, szétválaszthatatlan szövedékével kell rendelkeznie, aminek kialakítása, fejlesztése csak az egyéni szükségleten, aktuális állapoton alapuló, összetett, egymásra épülő elemekből álló folyamatban képzelhető el. Az egyes kompetenciák, készségek, (szak)tudások megszerzése szükséges, de nem elégséges feltételei egy érett, önálló életvitelre alkalmas személyiség kialakulásának. Ennek érdekében a javítóintézetek munkájának fókuszában nem kizárólag a képzettség, szakképesítés megszerzésének segítése áll, hanem a végzettség, a tudás felhasználását meghatározó kompetenciák, motivációk feltérképezése és bemutatása is.

Mivel ezen feltételek együttesen, egymást erősítve, vagy akár gyengítve, fejtik ki hatásukat, a javítóintézetekben olyan komplex, az egyéni nevelési tervben megjelenő, egyénre szabott képzési,

fejlesztési programot kell kialakítani, amely a fenti területekre koncentrálva, az egyéni állapothoz, szükségletekhez igazodva célozza meg az önálló életvitelre való alkalmasság kialakítását.

Fontos szempont, hogy a programok elemei egymás hatását erősítsék, kiegészítsék egymást, egymással összefüggve, egy egyénre szabott koherens fejlesztési hálót alkossanak.

A javítóintézeti komplex programban egyaránt megjelenhetnek a képzést nyújtó, képesítés megszerzését célzó vagy segítő program elemek, a motivációs foglalkozások, a személyiség-, az önismeret fejlesztést célzó foglalkozások, a praktikus ismeretek átadására szolgáló oktatás, a szocializációs hiányok pótlását célzó programok, gyakorlati műhely-foglalkozások és a különböző terápiás eljárások.

A tartalmi elemek köre bővíthető, hiszen ezeknek a résztvevők szükségleteihez és a rendelkezésre álló erőforrásokhoz, bevonható partnerek sajátságaihoz is igazodnia kell.

8.1.1 Praktikus ismereteket nyújtó foglalkozások

A foglalkozások célja, hogy a fiatalok a társadalmilag elfogadott életvitelhez szükséges alapvető ismereteket sajátítsák el a gyakorlatban. Általános fejlesztendő feladat a mindennapi életben jelentkező, az önálló életvitelhez szükséges feladatok megoldási képességének kialakítása. A foglalkozások témakörei nagyon gyakorlatiasak, módszerként a cselekedtetést, a gyakorlati alkalmazást használja.

A foglalkozások során megbeszélésre és kipróbálásra kerülnek olyan „háztartási” munkák, melyek majd a javítóintézeti elbocsátás után is hasznosnak bizonyulnak. Másrészt a foglalkozások enyhíthetik javítóintézeti környezet, a bezártság okozta negatív hatást. A foglalkozások felölelik az önkiszolgáló tevékenységektől kiindulva a munka jellegű tevékenységeket, hangsúlyozva a felnőtt létre, önállóságra, munkára való felkészítést.

A foglalkozások az alábbi tematikák köré épülnek:

- házi munkák a lakásban (takarítás, mosás, varrás, vasalás),
- főzés,
- karbantartási munkák (festés, mázolás),
- állatgondozás (kisállatok, házi állatok nevelése),
- lakókörnyezet rendben tartása,
- apró szerelési munkák,

- ügyintézés, kommunikáció (postán, bankban, okmányok beszerzése, orvosnál, vendéglátó-és szórakozó helyen, stb.),
- gyermekgondozás, betegápolás, elsősegélynyújtás,
- közlekedési ismeretek,
- pénzkezelési ismeretek.

A foglalkozások mindegyike segíti a reszocializációs folyamatot, amelynek során a fiatalok megtanulják szűkebb és tágabb környezetük gondozását, erősíthetik az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedésmódokat.

8.1.2 Önálló életkezdést segítő komplex programok

Az önálló éltre való nevelést olyan képzési és felkészítő programokkal kell bővíteni, amely a javítóintézetből való elbocsátás után megvalósítható olyan tevékenység megismerését, megtanulását segíteni, amelyhez csekély infrastruktúra szükséges, amely bárhol és bármikor használható, formálható, fejleszhető, aktualizálható, és alkalmassá teszi az egyént a kellő jövedelem eléréséhez.

A munkaerőpiacra való belépés sok esetben nem az iskolázottságon múlik. A fiatalokat az intézményben eltöltött idő alatt képessé kell tenni arra, hogy piacképes ismeretekkel rendelkezzenek és el tudjanak helyezkedni a másodlagos vagy az elsődleges munkaerőpiacon.

Olyan praktikus és gazdálkodási ismeretek átadása a cél, amelyre további programok illeszthetőek. Önfenntartó, családi gazdálkodásra, jövedelemszerző képesség kialakítására, az erőforrások gazdálkodására való tudás biztosítása, nem iskolarendszerű képzés, hanem életszerű feltételekhez igazított formában van szükség.

Figyelembe kell venni a fiatalok családi környezetét, van ahol állattartásra, növénytermesztésre van lehetőség, (pl.: földbérlet, gépek biztosítása, haszonállat tartása stb.) gazdálkodás önfenntartás funkcióinak biztosítása, és van ahol szolgáltatásokkal való megjelenésre (pl.: kerékpárszerelés, varrás). Ehhez elengedhetetlen a családi környezet feltérképezése, lehetőség szerinti bevonása a képzési folyamatba. Van, ahol éppen nem a további családi kötődést, hanem a leválást és a teljes függetlenedést, új család alapítását segíti a folyamat. Minden esetben szükséges az a praktikus tudás, amely a gyakorlati megvalósítást kell, hogy megelőzze. A szaktudást és ismereteket feltételező ágazatok esetében a képző intézményekkel egyedi-módszertani modulok kidolgozására kell hangsúlyt fektetni.

A képzési programok esetében a gyakorlati tudnivalók és azok megvalósításához szükséges kompetenciák fejlesztését kell megcélózni. A támogatást nem anyagi formában kell biztosítani, hanem fenntartani egy folyamatos konzultációs-szakmai segítséget, mely során megtanulják a problémák kezelését. A fenti célkitűzéseknek az alapvető sikere, az önkéntességen és az azzal járó felelősségvállaláson alapszik.

Például az alábbi képzések intézményi keretek közötti szervezése lehetőséget biztosíthat a munkaerő-piaci integráció elősegítéséhez:

- hulladékkezelő
- kisállattenyésztő (nyúl, fűj...)
- mezőgazdasági kis-gépkezelő (fűnyíró, kerti traktor, elektromos gépek stb.)
- takarító
- parkgondozó
- szobafestő
- gyógynövénytermesztő
- zöldségtermesztő
- kézműves szakmák (mézeskalács, vesszőfonó, stb.)
- gombatermesztő
- kerékpárszerelő
- varró

A társadalmi és a munkaerő-piaci reintegrációt támogató, az „alapképzéseket” kiegészítő foglalkozások, szolgáltatások:

- pszichológiai és életvezetési tanácsadás
- pszichológiai tanácsadás
- önismereti tréningek
- álláskereső technikákat fejlesztő tréningek
- pályaaorientációt segítő tréningek
- kommunikációs képességet fejlesztő tréningek
- kulcskompetencia-fejlesztés
- konfliktuskezelés
- Job-shadowing (munkahelyi látogatás)
- vállalkozási ismeretek

A komplex programokhoz megvalósításához szükséges feltételek például:

- Földterület biztosítása az intézmény számára: állami kezelésben álló területek átadása haszonnövény termesztése céljából.
- Mezőgazdasági tevékenység ellátása céljából gépek és eszközök beszerzése (traktor+adapterek).
- Állattartó tevékenység: haszon és húsállatok tenyésztését támogató képzések, illetve ezt támogató infrastrukturális, eszköz, beszerzés (ólak, feldolgozó helyiség kialakítása).
- Olyan műhelyek alakítása, amely egy a későbbiekben történő szolgáltatásnyújtás elsajátításához, már az intézetben bevonja a fiatalot (Pl.: kerékpárszerelő műhely, varroda, asztalos műhely).
- A szolgáltatások közül néhány esetben nem csak a tanulási folyamat támogatása az intézetben belül, hanem az intézetben, vállalkozás formájában történő megvalósítás (pl.: kerékpárszerelő műhely, asztalos műhely, mezőgazdasági termelés, varroda).

A fenti tevékenységek az intézetek gazdálkodását és a fiatalok munkaerő-piaci integrációját is támogatják.

Az eredményes reintegráció érdekében, kiemelt fontosságú, hogy a javítóintézetek, az oktatás-képzés folyamatában olyan szakmai ismeretek elsajátíttatására fókuszáljanak,

- amelyek iránt kereslet mutatkozik a munkaerőpiacon,
- a képzési idő alatt várhatóan a javítóintézetben tartózkodik a fiatal és motivált az elsajátítható szakma iránt,
- a javítóintézet tárgyi és személyi feltételei alkalmasak a kiválasztott szakképzés megvalósítására, valamint az adott szakma már a javítóintézet keretein belül is megvalósítható vállalkozás formájában, elsajátítva a vállalkozási ismereteket is.

A program megvalósításában a fiatalok a szakmatanulás mellett a javítóintézet vállalkozásában lévő műhelyben való foglalkoztatással vesznek részt a programban (pl. kerékpárszerelő műhely, asztalos műhely, varroda).

8.1.3 Job-shadowing (munkahely megfigyelés)

A javítóintézeti nevelésben részesülő fiatalok számára a foglalkozás lehetőséget teremt arra, hogy a résztvevők valós munkakörnyezetben szerezhessenek benyomásokat egy-egy pályaterületről, foglalkozásról úgy, hogy az adott szakembert „árnyékként követve” megismerik a legfontosabb tevékenységeket, eszközöket, munkamódokat, munkakörnyezetet, a munkavégzéshez kapcsolódó alapvető szabályokat és további jellemzőket. A vállalatok, vállalkozások jelenléte olyan üzenetet közvetíthet a fiatalok számára, hogy az iskola valóban a munkaerőpiacra nyitja meg számukra a kaput. A különböző munkahelyeken tett látogatások szélesítik a fiatalok látókörét, és segítenek nekik abban, hogy kilépjenek megszokott világukból. Közvetlenül a munkahelyektől szereznek tapasztalatot a fiatalok arról, hogy egy-egy szakmához, munkakörhöz milyen készség együttesre, milyen ismeretekre van szükség. A vállalatoknál, vállalkozásoknál szervezett látogatások, „gyakorlatok” nagyban segítik őket abban, hogy szakmai orientációjukat, életpályájukkal kapcsolatos elképzeléseiket eséllyel kialakítsák.

A job-shadowing során a fiatalok nem kapcsolódnak be a munkavégzésbe, hanem előre megbeszélte, felosztott megfigyelési szempontok alapján „elemzik a munkakört”, illetve előre megadott kérdések mentén szereznek információt az adott munkahelyen a kijelölt személy (személyek) tevékenységéről, a használt eszközökről, a munkahelyi kapcsolatokról stb.

A job-shadowing tevékenységei segítik a fiatalokat abban, hogy ténylegesen szembesüljön a munka világának elvárásaival – saját élményt szerezhessen a munka világában érvényesülő elvárásokról, segítsen felismerni az egész életen át tartó tanulás nélkülözhetetlenségét –, és adott esetben a jelen helyzetben is az ismeretek elsajátításának fontosságát.

A munkahelyek bevonása azért fontos, mert a rendszeres iskolába járástól elszokott, érdeklődésüket nehezen fenntartó fiatalok számára változatosságot jelentenek a kinti látogatások, valamint sokszínű, akár modellértékű kapcsolatok kialakítására is lehetőségük nyílna, amely a sikeres társadalmi beilleszkedésük szempontjából előrevivő lehet. A fiatalok munkahelyeken való megjelenése alkalom arra is, hogy a munkaadók közelebbről megismerjék őket, és a velük szembeni esetleges előítéletek oldódjanak, és pozitív kép alakuljon ki, illetve erősödjön meg róluk. Így potenciális jövőbeli munkavállalóként tekinthetnek rájuk.

Az előzetes letartóztatottak esetében a látogatást helyettesítheti az intézetbe külső szakemberek meghívása a munkahelyekről, a munkafolyamatok, a munkahelyek beszélgetéssel, előadással, filmvetítéssel egybekötött bemutatása.

8.1.4 Pályaorientációs foglalkoztató műhely, foglalkoztató műhely, szakképzéshez igazodó tanműhely

A pályaorientációs foglalkoztató műhely olyan sokrétű, multifunkcionális műhely, ahol a tevékenységek széles spektrumának végzésére nyílik lehetőség. Segíti a fiatalokat a pályaválasztásban, pályaorientációban, különböző tevékenységekben vehetnek részt, kipróbálhatják és fejlesztheti készségeiket, de az ilyen műhelyek alkalmasak a háztartási ismeretek elsajátítására és gyakorlására is, valamint szabadidős tevékenységek végzésére is.

A műhely fogalmán az elkövetkezőkben azokat a specifikus kialakítású és célú műhelyeket értjük, amelyek egy adott tevékenység gyakorlására alkalmasak, de szakképzéshez, végzettséget adó képzéshez nem kapcsolódnak.

A képzési célokat szolgáló tanműhelyé nyilvánításhoz együttműködési megállapodás szükséges valamely akkreditált képzőintézménnyel.

Az egyszerű foglalkoztató műhelyek kialakítása, bár összetettségükben és felhasználhatóságukban elmaradnak a pályaorientációs foglalkoztató műhelyek vagy tanműhelyek lehetőségeitől, mégis a szocializáció, a kompetencia és készségfejlesztés színtereivé válhatnak. A kompetencia és készségfejlesztő programokat kiegészítik, és nagymértékben előmozdítják a fejlesztés sikerét a gyakorlati foglalkozások: fejlődnek a motorikus képességek, az önismeret, az önbecsülés, emelkedik az igény szint, sikerélményt biztosít, ezzel növeli a motivációs szintet. A foglalkoztató műhelyek terápiás céllal is felhasználhatóak (ld.: művészetterápia, munkaterápia).

8.1.5 Pályaorientáció, pályaorientációs tréning

A csoportfoglalkozás keretében a pályaválasztásban vagy önmagában bizonytalan, határozatlan fiatalok számára csoportfoglalkozás keretében az önismeret fejlesztése, illetve pályaismeret bővítése szükséges. A résztvevők segítséget kapnak a pályaválasztási döntésük meghozatalában, a céljaik megvalósítása érdekében a további lépéseik megtervezésében, illetve személyre szabott segítséget kapnak abban, hogy melyek azok a lépések, amelyek céljaik megvalósításához szükségesek. Megismerik képességeiket, fejlesztendő területeiket, ezáltal fejlődik az önismeretük. A megfelelő pályaválasztáshoz szükséges a munkaerőpiac valamint az egyén adottságainak, képességeinek, érdeklődésének, erőforrásainak, korlátainak ismerete.

8.1.6 Álláskeresési technikák tréning

A foglalkozások célja, hogy a résztvevők a munkavállaláshoz szükséges kulcsképeségek – kommunikációs, kooperációs, problémamegoldó, konfliktuskezelő - területén ismereteket szerezzenek önmagukról.

Felfedezzék és fejlesszék azokat, másrészt olyan komplex ismereteket kapjanak a magyarországi munkaerőpiac jellemzőiről, amelyek segítik őket a további életpályájukon: tudatosítsák és hasznosítsák képességeiket, erősségeiket, személyes tulajdonságaikat, megismerjék és képesek legyenek hatékonyan alkalmazni az álláskeresési technikákat, tisztában legyenek a munkaerő-piaci alapfogalmakkal, és képesek legyenek felismerni a lehetőségeket és akadályokat. A résztvevők a tréning eredményeképpen információk és tudás birtokában képessé válnak az egyéni munkakeresésre, felkészültté válnak az interjúra, és a kiválasztás során nagyobb eséllyel szerepelnek.

A foglalkozások megtartásába érdemes bevonni az országos és helyi munkaügyi központok munkatársait is, akik segíthetik a reális lehetőségek bemutatását, kihelyezett foglalkozásaikkal, beszélgetéseikkel, előadásaikkal segíthetik az elbocsátás utáni kapcsolatfelvételt.

8.2 Utógondozás területén fejlesztési irányok

8.2.1 Félutas Házak

A javítóintézetek feladata, hogy lehetőséget biztosítson az önjogúvá vált fiatalok számára a javítóintézet keretein belül, de önálló egységként működő Utógondozói Részlegben, vagy ezek komplexebben működő intézményeiben az ún. Félutas Házban történő elhelyezésre a szabadulás, elbocsátás utáni átmeneti időszakban, ezáltal biztonságos átmenetet képezve a családba illetve korábbi gondozási helyére visszatérni nem kívánók növendékek részére.

A Félutas Ház projekt megvalósításakor törekedni kell a korábbi fejlesztő tevékenység eredményeire épülő, önkéntes alapon szerveződő segítő kapcsolatok ápolására, a munkába állás, vagy a továbbtanulás lehetőségének megteremtésére.

A Félutas Házaknak minden intézményhez kapcsolódóan működnie kell, és lehetőséget kell biztosítani mind a javítóintézeti nevelésből ideiglenesen vagy véglegesen elbocsátott fiatalok befogadására, mind az előzetes letartóztatásból szabadult fiatalok befogadására.

Feladatok:

- lakhatási probléma megoldása,
- iskolai tanulmányok befejezése,
- munkalehetőség,
- társas kapcsolatok rendezése,
- ügyintézés,
- önálló életvitel megalapozása,
- családi kapcsolatok rendezése, amennyiben lehetséges.

Kompetenciák, amelyek a Félutas Házban fejlődhetnek:

- együttműködés
- konfliktuskezelés
- ügyintézésre való képesség
- szabálykövetés

A Félutas Ház további hozománya, hogy a javítóintézetben tartózkodás ideje alatt motiváló hatást gyakorolna az intézményben nevelt fiatalokra azáltal, hogy a bűnözésre szocializáló, sokszor kilátástalan, lehetőségeket nélkülöző környezetbe visszakerülés helyett – egy hatékony alternatívát biztosítana számukra. Ez pozitív irányba befolyásolná a javítóintézetben, az előzetes fogvatartás ideje alatti viselkedésüket és jövőképeket.

Megoldás lehet, hogy a javítóintézetek együttműködése mellett, vagy a javítóintézetektől függetlenül, olyan szállást, gondoskodást, nyújtó intézmények felállítása, amelyek kis létszámmal működve átmenetet biztosítanak a javítóintézeti nevelés és a szabad élet között, mindazon erre igényt tartó fiatalok számára, akik esetében a család (vagy annak hiánya) a bűnisméltés kockázatát növelné.

Régiós szinten kialakítandó egy-egy ilyen típusú utógondozó ház megfelelően reagálhatna a fennálló szükségletekre. A fiatalokat munkához segítve, esetleg jelképes „albérlet hozzájárulással” fenntartható lenne a rendszer.

További megoldásként jöhet számításba, hogy a végleges szabadulás előtti időszakban újszerű szabadságot formák kialakítása a jogszabályi okokból csak véglegesen elbocsátható növendékek számára: még javítóintézet neveltként, intézeti támogatással, kontrollal a saját családjában folytathatná (ún.: házi őrizetben) a javítóintézeti nevelést, hasonlóan a Bv. kódex szabályozásához.

8.2.2 Utánkövetés

A rendtartás szerint a javítóintézet saját döntése szerint utánkövetést valósíthat meg, mely szerint a javítóintézet a pártfogó felügyelő jelentései alapján az ideiglenesen elbocsátott fiatalok életkörülményeinek alakulását figyelemmel kíséri. A javítóintézet utógondozója a volt ellátott kérésére – a pártfogó felügyelővel együttműködve – tanácsadással, illetve az ügyeinek intézéséhez nyújtott segítséggel támogathatja a beilleszkedését, önálló életvitelét.

Az intézetekben az utánkövetés megvalósításának személyi és tárgyi feltételeit ki kell alakítani.

9. Hivatkozások és felhasznált szakirodalom, jogszabályok összesített jegyzéke

- Adler, Freda - Gerhard O. W. Mueller William S. Laufer (2005): Kriminológia Osiris, Budapest
A kriminálpolitikai és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. –II. IRM 2009.
- B. Aczél Anna (1988): Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarok köréből
- Bagdy Emőke (2000): Fejlődéslélektan az életfolyamaton át. Serdülőkor: Átmenet a gyermekkorból az ifjú felnőttkorba: Pszichoterápia IX. évf. augusztus
- Bárd Petra: Helyreállító Igazságszolgáltatás, A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve, IRM, 2009.
- Beccaria, C. (1998): Bűnökről és büntetésekről, Eötvös József Kiadó, Budapest
- Büntetés-végrehajtási jogi ismeretek, (1996): Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Budapest
- Bogschütz Zoltán, Kóta tünde, Velez Edit (2009): A pártfogó felügyelet, mint közösségi szankció
In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II. IRM
- Borbíró Andrea: Bűnmegelőzés In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009
- Borbíró Andrea – Szabó Judit: Dezsiztenia és a bűnismétlés megelőzése: Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben, kutatási beszámoló 2012, kézirat, Gendreau és munkatársai vizsgálatának eredményeit rendszerezi
- Brantingham, Paul J. and Frederic, Faust: A Conceptual Model of Crime Prevention, 1976
- Braithwaite, John (1999) A Future Where Punishment is Marginalized: Realistic or Utopian?,
UCLA Law Review,
- Budapest Főváros Önkormányzatának Módszertani Gyermekvédelmi Szakszolgálat
Utógondozás, utógondozói ellátás <http://mek.oszk.hu/11400/11412/11412.pdf>, letöltve: 2014. november 10.
- Csáki Anikó, Mészáros Mercedes, 2011: BE/KI/ZÁRVA. Fogvatartottak és szabadultak társadalmi és munkaerőpiaci beilleszkedése. Országos Foglalkoztási Közalapítvány,
http://www.valtosav.hu/szakmai_anyagok/be_ki_zarva.pdf , letöltve: 2014. október 10.
- Csepeli György (2005): Szociálpszichológia. Osiris Kiadó. Budapest
- Csikszentmihályi Mihály (1997): Az öröm művészete (Flow a mindennapokban)
- Cole, M., Cole, S. (2003): Fejlődéslélektan, Osiris Kiadó, Budapest
- Demetrovics, Zs. (2001). Droghasználat Magyarország táncos szórakozóhelyein. Budapest, Magyarország: L'Harmattan Kiadó
- Döme László (2001): Személyiségzavarok, Filum Budapest

Escohotado, A. (1999): A Brief History of Drugs. Rochester, VT: Park Street

EMMI Debreceni Javítóintézet: TÁMOP 5.6.2-08/1-2008-0001: „A társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása” című pályázat

EMMI Rákospalotai javítóintézet és Budapesti javítóintézet LÉPÉS- VÁLTÁS. c. Fiatalok bűnelkövetők reintegrációs programja (2013) TÁMOP5. 6. 1.-11/3-2011-004.

Európai Börtön szabályok, 2006. Európa Tanács,
<http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/European%20Prison%20Rules-Hungary.pdf>, letöltve 2014. október 10.

Fellegi Borbála: Út a megbékéléshez, Napvilág Kiadó, 2009.

Dr. Felkai László, 2009: A felnőttoktatás története Magyarországon,
<http://www.ofi.hu/tudastar/problema-kerdesek/felnottoktatasi> , letöltve 2014. október 10.

Fiske Susan (2006): Társas alapmotívumok, Osiris, Budapest

Fliegeauf Gergely: prizonizáció, <http://bvpszichologiahirek.blogspot.hu/2007/02/prizonizaci-knyv.html>, letöltve : 2014. december 10.

Földvári József (1979): Modern burzsoá kriminológiai kutatások és elméletek, In: Kriminológiai alapismeretek (szerk.:Vígh József). Tankönyvkiadó, Budapest

Gratzer Gábor, Szabó Henrik, Sövényházi Edit: Bűnmegelőzési jó tanácsok, Budapest, Korona kiadó 2010.

Gaszó Ferenc - Laki László (1997): Esélyek és orientációk, Budapest, Okker Kiadó Kft

Gaszó-Gaszó-Laki (1998): Fialatok a munkaerőpiacon kutatási zárótanulmány, Budapest

Gombik G. (2009): A közérdekű munka büntetés. In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II. IRM 251-263.o.

Görgényi Ilona: Az áldozatpolitika alapjai In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009

Hatvani Erzsébet (2009): A magyar Pártfogó Felügyelői Szolgálat szervezete és feladatai In.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II. IRM 187-195.o.

Hatvani Erzsébet: Szimbolikus helyreállítás- közösségi büntetések In.: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai, IRM, EUCPN,

Hatvani Erzsébet: A megreformált pártfogó felügyelői szolgálat infrastruktúrája – a működés lehetőségei és nehézségei, Acta Criminala, Pécs, 2004., Sz.:Korinek L. Köhalmi L.

Hatvani Erzsébet: Helyreállító Igazságszolgáltatás, mediáció a büntető igazságszolgáltatásban, Kriminológia Közlemények 67. szám, Magyar kriminológiai Társaság Bp., 2010.p. 13.-26

- Hawley, Jo, (2010): Prison Education – Context, Trends and Policy Issues. BackgroundPaper.PathwaystoInclusion – Strengthening European CooperationinPrison Education and Training. ConferencePaper 1. European SocialFund
- Kassai Attila (2008): A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmények között. In: Börtönügyi Szemle, 2008. 3. szám, p. 25-33.
- Dr. Kelemen László: Joghallgatók a jogról Sprinter kiadói csoport
- Kerecsi K. (1996): Az alternatív büntetések és végrehajtásuk. In: Gönczöl K., Korinek
- Kerecsi, K. (2002): A hazai pártfogó szolgálat átalakítása. Belügyi Szemle, 2002/2-3.
- Kerecsi, K (2006): Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, Complex Kiadó, Budapest.
- Kerecsi Klára (1998): Az erőszakos bűnözés, In: Kriminológiai ismeretek –Bűnözés – Bűnözéskontroll (szerk: Gönczöl Katalin, Korinek László Lévay Miklós). Corvina Budapest
- Kerecsi Klára-Kó József: A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai, Kutatási beszámoló, IM ObmB, Budapest, 2006
- Kertész Tíbor: Mediáció, a módszer alapjai, In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. IRM, 2009
- Korinek László (2006): A kriminológia tudományának létrejötte, A XX. század kriminológiai elméletei Complex, Budapest.
- Korinek László (1979): A kriminológia tudományának létrejötte, A XX. század kriminológiai elméletei Complex Budapest 2006. / Földvári József Modern burzsoá kriminológiai kutatások és elméletek, In: Kriminológiai alapismeretek (szerk.:Vígh József). Tankönyvkiadó, Budapest
- Kovács Krisztina: Fiatalkorú bűnelkövetők reszocializációs nevelése speciálpreventív beavatkozások a szabadságvesztés alatt és azt követően, Jogi-és politikatudományi folyóirat VII. évfolyam 2013/2. szám.
- KSH 2013. Magyar Statisztikai Évkönyv,
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2013.pdf>. letöltve: 2014. október 10.
- Kun B.- Marschalkó J.- Rottenbiller F. (1911): A fiatalkorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon. Wodianer és fiai Könyvnyomda, Budapest.
- Dr. Kun Béla és Dr. Ládai István: A fiatalokorúak kriminalitása ellen való küzdelem Magyarországon, 1905. Franklin Társulat
- Lányi-Murányi-Kovács (1973): Posztpubertásos állami gondozottak beállítódása jövőjükkal szemben. In: Bárczi Gusztáv GyPTKF Évkönyve VI. Budapest
- Lévai, M. (szerk.): Kriminológiai ismeretek. Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest,

Lévai Miklós: Az Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása a fiatalok bűnelkövetőire vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről, Család, gyermek, Ifjúság 2005/3.

Lévai Miklós: Pekingi szabályok – hazai gyakorlat; Gyermek- és Ifjúságvédelem 1990/3.

Ligeti Katalin, A fiatalok elítéltek áldozati minőségének vizsgálata különös tekintettel a családon belüli erőszakra. A kutatás vezetője: p.62
http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/fk_kutatas_kotet.pdf. letöltve: 2014. december 10.

Dr. Lőrinc József (1997): Börtönügy Magyarországon. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest

Mercer, Allen (2010): LearningforResettlement and Reintegration. Analysis of EQUAL Projects and Key Messages. PathwaystoInclusion – Strengthening European CooperationinPrison Education and Training. ConferencePaper 3. European SocialFund.

Módos Tamás: Összetett folyamat, a nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan. In: Börtönügyi szemle 19 évf./3 p. 67.

Press.Martin, P. (2010): *Szex, drogok és csokoládé: az élvezet tudománya*. Budapest, Magyarország: HVG Kiadó Zrt.

Ranschburg, Jenő (2010): A mélységből kiáltok: depresszió, öngyilkosság és kábítószer a serdülőkorban. Budapest, Magyarország: Saxum Kiadó.

Ranschburg Jenő (1998): Az érzelem és a jellem lélektanából, Okker, Budapest

Rácza Andrea: A kvázi-professzionális gyermekvédelemben barkácsolt életutak
http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.szociologia.hu%2Fdynamic%2FRaczA_MSZT_konf_2009_tanulmany.doc&ei=5XusVK_KCuXNygOJxoD4CQ&usq=AFQjCNEGcVEHLxTQBwoQnirdli48bqtYJg&sig2=gDMFgfuSmrwtozYTOWgig&bvm=bv.83134100,d.bGQ, letöltve 2014. november 10.

Dr. Rácza Józseffel, a Magyar Addiktológia Társaság elnökével, a Kék Pont Drogkonzultációs Központ és Drogambulancia Alapítvány alapító-igazgatójával beszélgetés, 2012

Ritoók Pálné (1986): Személyiségfejlesztés és pályaválasztás, Tankönyvkiadó, Budapest

Rosta Andrea: A fiatalok bűnözés etológiája a kriminológiai elméletek tükrében Család – gyermek – ifjúság. 2005/1.

Rókusfalvy Pál (1969): Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Tankönyvkiadó, Budapest

Sasvári Gyula – Gondolatok a reszocializációról

Strategic Framework for European Cooperationin Education and Training, 2009. http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/framework_en.htm, letöltve 2014. október 10.

Szikulai István (2004): A nagykorúvá váltak gondozásának módszerei. (In: Gyermekvédelmi szakellátás - segédanyag szociális szakvizsgálóhoz, szerk.: Domszky András) NCSSZI, Budapest

Szikulai István (2006a): „*Nem szeretném, hogy befejeződjön...*” - A gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utógondozásának és utógondozói ellátásának utánkövetéses vizsgálata. (In: A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai, szerk.: Rácz Andrea) NCSSZI, digitális kiadvány 2006.

Szikulai István (2006b): A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései - egy lehetséges szakmai stratégia lépései. (In: A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai, szerk.: Rácz Andrea) NCSSZI, digitális kiadvány 2006.

Vókó Gy. (2006): Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialog Campus, Budapest-Pécs.

Váradí Erika: Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak büntetőjogrendszerében, különös tekintettel a német jogterületre; In.: Ünnepi tanulmányok Horváth professzor 70. születésnapjára; Miskolc, 1997.

Váradí Erika (2006): A gyermek és fiatalkori bűnözés In: Kriminológia – Szakkriminológia (Gönczöl Katalin, Kerezsi Klára, Korinek László, Lévay Miklós) Complex, Budapest

Vígh József: A kriminológiai nézetek és kutatások történeti áttekintése a II. világháborúig In: Kriminológiai alapismeretek (szerk.: Vígh József). Tankönyvkiadó, Budapest 1979. / Kriminológiai alapismeretek, Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.

Tauber István (1998): A vagyon elleni bűnözés A deviancia, mint kisebbség, a kisebbségek devianciája In: Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll (szerk.: Gönczöl Katalin, Korinek László, Lévay Miklós). Corvina Budapest

Jogsabályok:

2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről (Btk.);

1998.évi XIX. tv. a Büntetőeljárásról (Be.);

2013.évi CCXL törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (Bv.tv.);

6/1996. (VII.12) IM r. a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás szabályainak végrehajtásáról;

8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről;

2006. évi CXXXIII. törvény a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről (Bktv.)

1991.évi LXIV. tv. A gyermeki jogokról New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény;

1997.évi XXXI. tv. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (Gyvt.);

1/2015.(I.14.) EMMI r. a javítóintézetek rendtartásáról;

1998. évi LXXXIV. Tv. A családok támogatásáról;

15/1998. (IV.30.) NM r. a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről;

149/1997. (IX.10.) Korm. r. a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról;

1993.évi LXXIX. Tv. A közoktatásról (Közokt.tv.);

2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről (Köotv.);

115/2003. (X. 28.) országgyűlési határozat a Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról

1087/2011. (IV. 12.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsról

1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023)